shrImadbhAgavatam - tRitIyaskandhaH

શ્રીમદ્ભાગવતમ્ - તૃતીયસ્કન્ધઃ

Document Information

Text title : shrImadbhAgavatam - 03 - tRitIyaskandhaH

File name : bhagpur-03.itx

Category : purana, shrimadbhagavatam, vyAsa, krishna

Location : doc_purana

Proofread by : PSA Easwaran

Latest update : July 4, 2021

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 8, 2024

sanskritdocuments.org

shrImadbhAgavatam - tRitIyaskandhaH

શ્રીમદ્ભાગવતમ્ - તૃતીયસ્કન્ધઃ

શ્રીમદ્ભાગવતમ્ - તૃતીયસ્કન્ધઃ

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ તૃતીયસ્કન્ધઃ ॥

॥ પ્રથમોઽધ્યાયઃ - ૧ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ
એવમેતત્પુરા પૃષ્ટો મૈત્રેયો ભગવાન્ કિલ ।
ક્ષત્ત્રા વનં પ્રવિષ્ટેન ત્યક્ત્વા સ્વગૃહમૃદ્ધિમત્ ॥ ૧॥

યદ્વા અયં મન્ત્રકૃદ્વો ભગવાનખિલેશ્વરઃ ।
પૌરવેન્દ્રગૃહં હિત્વા પ્રવિવેશાત્મસાત્કૃતમ્ ॥ ૨॥

રાજોવાચ
કુત્ર ક્ષત્તુર્ભગવતા મૈત્રેયેણાસ સઙ્ગમઃ ।
કદા વા સહ સંવાદ એતદ્વર્ણય નઃ પ્રભો ॥ ૩॥

ન હ્યલ્પાર્થોદયસ્તસ્ય વિદુરસ્યામલાત્મનઃ ।
તસ્મિન્ વરીયસિ પ્રશ્નઃ સાધુવાદોપબૃંહિતઃ ॥ ૪॥

સૂત ઉવાચ
સ એવમૃષિવર્યોઽયં પૃષ્ટો રાજ્ઞા પરીક્ષિતા ।
પ્રત્યાહ તં સુબહુવિત્પ્રીતાત્મા શ્રૂયતામિતિ ॥ ૫॥

શ્રીશુક ઉવાચ
યદા તુ રાજા સ્વસુતાનસાધૂન્
પુષ્ણન્નધર્મેણ વિનષ્ટદૃષ્ટિઃ ।
ભ્રાતુર્યવિષ્ઠસ્ય સુતાન્ વિબન્ધૂન્
પ્રવેશ્ય લાક્ષાભવને દદાહ ॥ ૬॥

યદા સભાયાં કુરુદેવદેવ્યાઃ
કેશાભિમર્શં સુતકર્મ ગર્હ્યમ્ ।
ન વારયામાસ નૃપઃ સ્નુષાયાઃ
સ્વાસ્રૈર્હરન્ત્યાઃ કુચકુઙ્કુમાનિ ॥ ૭॥

દ્યૂતે ત્વધર્મેણ જિતસ્ય સાધોઃ
સત્યાવલમ્બસ્ય વનાગતસ્ય ।
ન યાચતોઽદાત્સમયેન દાયં
તમો જુષાણો યદજાતશત્રોઃ ॥ ૮॥

યદા ચ પાર્થપ્રહિતઃ સભાયાં
જગદ્ગુરુર્યાનિ જગાદ કૃષ્ણઃ ।
ન તાનિ પુંસામમૃતાયનાનિ
રાજોરુ મેને ક્ષતપુણ્યલેશઃ ॥ ૯॥

યદોપહૂતો ભવનં પ્રવિષ્ટો
મન્ત્રાય પૃષ્ટઃ કિલ પૂર્વજેન ।
અથાહ તન્મન્ત્રદૃશાં વરીયાન્
યન્મન્ત્રિણો વૈદુરિકં વદન્તિ ॥ ૧૦॥

અજાતશત્રોઃ પ્રતિયચ્છ દાયં
તિતિક્ષતો દુર્વિષહં તવાગઃ ।
સહાનુજો યત્ર વૃકોદરાહિઃ
શ્વસન્ રુષા યત્ત્વમલં બિભેષિ ॥ ૧૧॥

પાર્થાંસ્તુ દેવો ભગવાન્મુકુન્દો
ગૃહીતવાન્ સક્ષિતિદેવદેવઃ ।
આસ્તે સ્વપુર્યાં યદુદેવદેવો
વિનિર્જિતાશેષનૃદેવદેવઃ ॥ ૧૨॥

સ એષ દોષઃ પુરુષદ્વિડાસ્તે
ગૃહાન્ પ્રવિષ્ટો યમપત્યમત્યા ।
પુષ્ણાસિ કૃષ્ણાદ્વિમુખો ગતશ્રીઃ
ત્યજાશ્વશૈવં કુલકૌશલાય ॥ ૧૩॥

ઇત્યૂચિવાંસ્તત્ર સુયોધનેન
પ્રવૃદ્ધકોપસ્ફુરિતાધરેણ ।

અસત્કૃતઃ સત્સ્પૃહણીયશીલઃ
ક્ષત્તા સકર્ણાનુજસૌબલેન ॥ ૧૪॥

ક એનમત્રોપજુહાવ જિહ્મં
દાસ્યાઃ સુતં યદ્બલિનૈવ પુષ્ટઃ ।
તસ્મિન્ પ્રતીપઃ પરકૃત્ય આસ્તે
નિર્વાસ્યતામાશુ પુરાચ્છ્વસાનઃ ॥ ૧૫॥

સ ઇત્થમત્યુલ્બણકર્ણબાણૈઃ
ભ્રાતુઃ પુરો મર્મસુ તાડિતોઽપિ ।
સ્વયં ધનુર્દ્વારિ નિધાય માયાં
ગતવ્યથોઽયાદુરુમાનયાનઃ ॥ ૧૬॥

સ નિર્ગતઃ કૌરવપુણ્યલબ્ધો
ગજાહ્વયાત્તીર્થપદઃ પદાનિ ।
અન્વાક્રમત્પુણ્યચિકીર્ષયોર્વ્યાં
સ્વધિષ્ઠિતો યાનિ સહસ્રમૂર્તિઃ ॥ ૧૭॥

પુરેષુ પુણ્યોપવનાદ્રિકુઞ્જે-
ષ્વપઙ્કતોયેષુ સરિત્સરઃસુ ।
અનન્તલિઙ્ગૈઃ સમલઙ્કૃતેષુ
ચચાર તીર્થાયતનેષ્વનન્યઃ ॥ ૧૮॥

ગાં પર્યટન્મેધ્યવિવિક્તવૃત્તિઃ
સદાઽઽપ્લુતોઽધઃશયનોઽવધૂતઃ ।
અલક્ષિતઃ સ્વૈરવધૂતવેષો
વ્રતાનિ ચેરે હરિતોષણાનિ ॥ ૧૯॥

ઇત્થં વ્રજન્ભારતમેવ વર્ષં
કાલેન યાવદ્ગતવાન્પ્રભાસમ્ ।
તાવચ્છશાસ ક્ષિતિમેકચક્રા-
મેકાતપત્રામજિતેન પાર્થઃ ॥ ૨૦॥

તત્રાથ શુશ્રાવ સુહૃદ્વિનષ્ટિં
વનં યથા વેણુજવહ્નિસંશ્રયમ્ ।
સંસ્પર્ધયા દગ્ધમથાનુશોચન્
સરસ્વતીં પ્રત્યગિયાય તૂષ્ણીમ્ ॥ ૨૧॥

તસ્યાં ત્રિતસ્યોશનસો મનોશ્ચ
પૃથોરથાગ્નેરસિતસ્ય વાયોઃ ।
તીર્થં સુદાસસ્ય ગવાં ગુહસ્ય
યચ્છ્રાદ્ધદેવસ્ય સ આસિષેવે ॥ ૨૨॥

અન્યાનિ ચેહ દ્વિજદેવદેવૈઃ
કૃતાનિ નાનાઽઽયતનાનિ વિષ્ણોઃ ।
પ્રત્યઙ્ગમુખ્યાઙ્કિતમન્દિરાણિ
યદ્દર્શનાત્કૃષ્ણમનુસ્મરન્તિ ॥ ૨૩॥

તતસ્ત્વતિવ્રજ્ય સુરાષ્ટ્રમૃદ્ધં
સૌવીરમત્સ્યાન્ કુરુજાઙ્ગલાંશ્ચ ।
કાલેન તાવદ્યમુનામુપેત્ય
તત્રોદ્ધવં ભાગવતં દદર્શ ॥ ૨૪॥

સ વાસુદેવાનુચરં પ્રશાન્તં
બૃહસ્પતેઃ પ્રાક્તનયં પ્રતીતમ્ ।
આલિઙ્ગ્ય ગાઢં પ્રણયેન ભદ્રં
સ્વાનામપૃચ્છદ્ભગવત્પ્રજાનામ્ ॥ ૨૫॥

કચ્ચિત્પુરાણૌ પુરુષૌ સ્વનાભ્ય-
પાદ્માનુવૃત્ત્યેહ કિલાવતીર્ણૌ ।
આસાત ઉર્વ્યાઃ કુશલં વિધાય
કૃતક્ષણૌ કુશલં શૂરગેહે ॥ ૨૬॥

કચ્ચિત્કુરૂણાં પરમઃ સુહૃન્નો
ભામઃ સ આસ્તે સુખમઙ્ગ શૌરિઃ ।
યો વૈ સ્વસૄણાં પિતૃવદ્દદાતિ
વરાન્ વદાન્યો વરતર્પણેન ॥ ૨૭॥

કચ્ચિદ્વરૂથાધિપતિર્યદૂનાં
પ્રદ્યુમ્ન આસ્તે સુખમઙ્ગ વીરઃ ।
યં રુક્મિણી ભગવતોઽભિલેભે
આરાધ્ય વિપ્રાન્ સ્મરમાદિસર્ગે ॥ ૨૮॥

કચ્ચિત્સુખં સાત્વતવૃષ્ણિભોજ-

દાશાર્હકાણામધિપઃ સ આસ્તે ।
યમભ્યષિઞ્ચચ્છતપત્રનેત્રો
નૃપાસનાશાં પરિહૃત્ય દૂરાત્ ॥ ૨૯॥

કચ્ચિદ્ધરેઃ સૌમ્ય સુતઃ સદૃક્ષ
આસ્તેઽગ્રણી રથિનાં સાધુ સામ્બઃ ।
અસૂત યં જામ્બવતી વ્રતાઢ્યા
દેવં ગુહં યોઽમ્બિકયા ધૃતોઽગ્રે ॥ ૩૦॥

ક્ષેમં સ કચ્ચિદ્યુયુધાન આસ્તે
યઃ ફાલ્ગુનાલ્લબ્ધધનૂરહસ્યઃ ।
લેભેઽઞ્જસાધોક્ષજસેવયૈવ
ગતિં તદીયાં યતિભિર્દુરાપામ્ ॥ ૩૧॥

કચ્ચિદ્બુધઃ સ્વસ્ત્યનમીવ આસ્તે
શ્વફલ્કપુત્રો ભગવત્પ્રપન્નઃ ।
યઃ કૃષ્ણપાદાઙ્કિતમાર્ગપાંસુ-
ષ્વચેષ્ટત પ્રેમવિભિન્નધૈર્યઃ ॥ ૩૨॥

કચ્ચિચ્છિવં દેવકભોજપુત્ર્યા
વિષ્ણુપ્રજાયા ઇવ દેવમાતુઃ ।
યા વૈ સ્વગર્ભેણ દધાર દેવં
ત્રયી યથા યજ્ઞવિતાનમર્થમ્ ॥ ૩૩॥

અપિસ્વિદાસ્તે ભગવાન્સુખં વો
યઃ સાત્વતાં કામદુઘોઽનિરુદ્ધઃ ।
યમામનન્તિ સ્મ હ શબ્દયોનિં
મનોમયં સત્ત્વતુરીયતત્ત્વમ્ ॥ ૩૪॥

અપિસ્વિદન્યે ચ નિજાત્મદૈવ-
મનન્યવૃત્ત્યા સમનુવ્રતા યે ।
હૃદીકસત્યાત્મજચારુદેષ્ણ-
ગદાદયઃ સ્વસ્તિ ચરન્તિ સૌમ્ય ॥ ૩૫॥

અપિ સ્વદોર્ભ્યાં વિજયાચ્યુતાભ્યાં
ધર્મેણ ધર્મઃ પરિપાતિ સેતુમ્ ।
દુર્યોધનોઽતપ્યત યત્સભાયાં

સામ્રાજ્યલક્ષ્મ્યા વિજયાનુવૃત્ત્યા ॥ ૩૬॥

કિં વા કૃતાઘેષ્વઘમત્યમર્ષી
ભીમોઽહિવદ્દીર્ઘતમં વ્યમુઞ્ચત્ ।
યસ્યાઙ્ઘ્રિપાતં રણભૂર્ન સેહે
માર્ગં ગદાયાશ્ચરતો વિચિત્રમ્ ॥ ૩૭॥

કચ્ચિદ્યશોધા રથયૂથપાનાં
ગાણ્ડીવધન્વોપરતારિરાસ્તે ।
અલક્ષિતો યચ્છરકૂટગૂઢો
માયાકિરાતો ગિરિશસ્તુતોષ ॥ ૩૮॥

યમાવુતસ્વિત્તનયૌ પૃથાયાઃ
પાર્થૈર્વૃતૌ પક્ષ્મભિરક્ષિણીવ ।
રેમાત ઉદ્દાય મૃધે સ્વરિક્થં
પરાત્સુપર્ણાવિવ વજ્રિવક્ત્રાત્ ॥ ૩૯॥

અહો પૃથાપિ ધ્રિયતેઽર્ભકાર્થે
રાજર્ષિવર્યેણ વિનાપિ તેન ।
યસ્ત્વેકવીરોઽધિરથો વિજિગ્યે
ધનુર્દ્વિતીયઃ કકુભશ્ચતસ્રઃ ॥ ૪૦॥

સૌમ્યાનુશોચે તમધઃપતન્તં
ભ્રાત્રે પરેતાય વિદુદ્રુહે યઃ ।
નિર્યાપિતો યેન સુહૃત્સ્વપુર્યા
અહં સ્વપુત્રાન્સમનુવ્રતેન ॥ ૪૧॥

સોઽહં હરેર્મર્ત્યવિડમ્બનેન
દૃશો નૃણાં ચાલયતો વિધાતુઃ ।
નાન્યોપલક્ષ્યઃ પદવીં પ્રસાદા-
ચ્ચરામિ પશ્યન્ ગતવિસ્મયોઽત્ર ॥ ૪૨॥

નૂનં નૃપાણાં ત્રિમદોત્પથાનાં
મહીં મુહુશ્ચાલયતાં ચમૂભિઃ ।
વધાત્પ્રપન્નાર્તિજિહીર્ષયેશો-
ઽપ્યુપૈક્ષતાઘં ભગવાન્કુરૂણામ્ ॥ ૪૩॥

અજસ્ય જન્મોત્પથનાશનાય
કર્માણ્યકર્તુર્ગ્રહણાય પુંસામ્ ।
નન્વન્યથા કોઽર્હતિ દેહયોગં
પરો ગુણાનામુત કર્મતન્ત્રમ્ ॥ ૪૪॥

તસ્ય પ્રપન્નાખિલલોકપાના-
મવસ્થિતાનામનુશાસને સ્વે ।
અર્થાય જાતસ્ય યદુષ્વજસ્ય
વાર્તાં સખે કીર્તય તીર્થકીર્તેઃ ॥ ૪૫॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે વિદુરોદ્ધવસંવાદે પ્રથમોઽધ્યાયઃ ॥ ૧॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ - ૨ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ
ઇતિ ભાગવતઃ પૃષ્ટઃ ક્ષત્ત્રા વાર્તાં પ્રિયાશ્રયામ્ ।
પ્રતિવક્તું ન ચોત્સેહ ઔત્કણ્ઠ્યાત્સ્મારિતેશ્વરઃ ॥ ૧॥

યઃ પઞ્ચહાયનો માત્રા પ્રાતરાશાય યાચિતઃ ।
તન્નૈચ્છદ્રચયન્યસ્ય સપર્યાં બાલલીલયા ॥ ૨॥

સ કથં સેવયા તસ્ય કાલેન જરસં ગતઃ ।
પૃષ્ટો વાર્તાં પ્રતિબ્રૂયાદ્ભર્તુઃ પાદાવનુસ્મરન્ ॥ ૩॥

સ મુહૂર્તમભૂત્તૂષ્ણીં કૃષ્ણાઙ્ઘ્રિસુધયા ભૃશમ્ ।
તીવ્રેણ ભક્તિયોગેન નિમગ્નઃ સાધુ નિર્વૃતઃ ॥ ૪॥

પુલકોદ્ભિન્નસર્વાઙ્ગો મુઞ્ચન્મીલદ્દૃશા શુચઃ ।
પૂર્ણાર્થો લક્ષિતસ્તેન સ્નેહપ્રસરસમ્પ્લુતઃ ॥ ૫॥

શનકૈર્ભગવલ્લોકાન્નૃલોકં પુનરાગતઃ ।
વિમૃજ્ય નેત્રે વિદુરં પ્રત્યાહોદ્ધવ ઉત્સ્મયન્ ॥ ૬॥

ઉદ્ધવ ઉવાચ
કૃષ્ણદ્યુમણિનિમ્લોચે ગીર્ણેષ્વજગરેણ હ ।
કિં નુ નઃ કુશલં બ્રૂયાં ગતશ્રીષુ ગૃહેષ્વહમ્ ॥ ૭॥

દુર્ભગો બત લોકોઽયં યદવો નિતરામપિ ।
યે સંવસન્તો ન વિદુર્હરિં મીના ઇવોડુપમ્ ॥ ૮॥

ઇઙ્ગિતજ્ઞાઃ પુરુપ્રૌઢા એકારામાશ્ચ સાત્ત્વતાઃ ।
સાત્ત્વતામૃષભં સર્વે ભૂતાવાસમમંસત ॥ ૯॥

દેવસ્ય માયયા સ્પૃષ્ટા યે ચાન્યદસદાશ્રિતાઃ ।
ભ્રામ્યતે ધીર્ન તદ્વાક્યૈરાત્મન્યુપ્તાત્મનો હરૌ ॥ ૧૦॥

પ્રદર્શ્યાતપ્તતપસામવિતૃપ્તદૃશાં નૃણામ્ ।
આદાયાન્તરધાદ્યસ્તુ સ્વબિમ્બં લોકલોચનમ્ ॥ ૧૧॥

યન્મર્ત્યલીલૌપયિકં સ્વયોગ-
માયાબલં દર્શયતા ગૃહીતમ્ ।
વિસ્માપનં સ્વસ્ય ચ સૌભગર્દ્ધેઃ
પરં પદં ભૂષણભૂષણાઙ્ગમ્ ॥ ૧૨॥

યદ્ધર્મસૂનોર્બત રાજસૂયે
નિરીક્ષ્ય દૃક્સ્વસ્ત્યયનં ત્રિલોકઃ ।
કાર્ત્સ્ન્યેન ચાદ્યેહ ગતં વિધાતુ-
રર્વાક્સૃતૌ કૌશલમિત્યમન્યત ॥ ૧૩॥

યસ્યાનુરાગપ્લુતહાસરાસ-
લીલાવલોકપ્રતિલબ્ધમાનાઃ ।
વ્રજસ્ત્રિયો દૃગ્ભિરનુપ્રવૃત્ત-
ધિયોઽવતસ્થુઃ કિલ કૃત્યશેષાઃ ॥ ૧૪॥

સ્વશાન્તરૂપેષ્વિતરૈઃ સ્વરૂપૈ-
રભ્યર્દ્યમાનેષ્વનુકમ્પિતાત્મા ।
પરાવરેશો મહદંશયુક્તો
હ્યજોઽપિ જાતો ભગવાન્ યથાગ્નિઃ ॥ ૧૫॥

માં ખેદયત્યેતદજસ્ય જન્મ
વિડમ્બનં યદ્વસુદેવગેહે ।

વ્રજે ચ વાસોઽરિભયાદિવ સ્વયં
પુરાદ્વ્યવાત્સીદ્યદનન્તવીર્યઃ ॥ ૧૬॥

દુનોતિ ચેતઃ સ્મરતો મમૈત-
દ્યદાહ પાદાવભિવન્દ્ય પિત્રોઃ ।
તાતામ્બ કંસાદુરુશઙ્કિતાનાં
પ્રસીદતં નોઽકૃતનિષ્કૃતીનામ્ ॥ ૧૭॥

કો વા અમુષ્યાઙ્ઘ્રિસરોજરેણું
વિસ્મર્તુમીશીત પુમાન્વિજિઘ્રન્ ।
યો વિસ્ફુરદ્ભ્રૂવિટપેન ભૂમે-
ર્ભારં કૃતાન્તેન તિરશ્ચકાર ॥ ૧૮॥

દૃષ્ટા ભવદ્ભિર્નનુ રાજસૂયે
ચૈદ્યસ્ય કૃષ્ણં દ્વિષતોઽપિ સિદ્ધિઃ ।
યાં યોગિનઃ સંસ્પૃહયન્તિ સમ્ય-
ગ્યોગેન કસ્તદ્વિરહં સહેત ॥ ૧૯॥

તથૈવ ચાન્યે નરલોકવીરા
ય આહવે કૃષ્ણમુખારવિન્દમ્ ।
નેત્રૈઃ પિબન્તો નયનાભિરામં
પાર્થાસ્ત્રપૂતાઃ પદમાપુરસ્ય ॥ ૨૦॥

સ્વયં ત્વસામ્યાતિશયસ્ત્ર્યધીશઃ
સ્વારાજ્યલક્ષ્મ્યાઽઽપ્તસમસ્તકામઃ ।
બલિં હરદ્ભિશ્ચિરલોકપાલૈઃ
કિરીટકોટ્યેડિતપાદપીઠઃ ॥ ૨૧॥

તત્તસ્ય કૈઙ્કુર્યમલં ભૃતાન્નો
વિગ્લાપયત્યઙ્ગ યદુગ્રસેનમ્ ।
તિષ્ઠન્નિષણ્ણં પરમેષ્ઠિધિષ્ણ્યે
ન્યબોધયદ્દેવ નિધારયેતિ ॥ ૨૨॥

અહો બકી યં સ્તનકાલકૂટં
જિઘાંસયાપાયયદપ્યસાધ્વી ।
લેભે ગતિં ધાત્ર્યુચિતાં તતોઽન્યં
કં વા દયાલું શરણં વ્રજેમ ॥ ૨૩॥

મન્યેઽસુરાન્ભાગવતાંસ્ત્ર્યધીશે
સંરમ્ભમાર્ગાભિનિવિષ્ટચિત્તાન્ ।
યે સંયુગેઽચક્ષત તાર્ક્ષ્યપુત્ર-
મંસે સુનાભાયુધમાપતન્તમ્ ॥ ૨૪॥

વસુદેવસ્ય દેવક્યાં જાતો ભોજેન્દ્રબન્ધને ।
ચિકીર્ષુર્ભગવાનસ્યાઃ શમજેનાભિયાચિતઃ ॥ ૨૫॥

તતો નન્દવ્રજમિતઃ પિત્રા કંસાદ્વિબિભ્યતા ।
એકાદશસમાસ્તત્ર ગૂઢાર્ચિઃ સબલોઽવસત્ ॥ ૨૬॥

પરીતો વત્સપૈર્વત્સાંશ્ચારયન્વ્યહરદ્વિભુઃ ।
યમુનોપવને કૂજદ્દ્વિજસઙ્કુલિતાઙ્ઘ્રિપે ॥ ૨૭॥

કૌમારીં દર્શયંશ્ચેષ્ટાં પ્રેક્ષણીયાં વ્રજૌકસામ્ ।
રુદન્નિવ હસન્મુગ્ધબાલસિંહાવલોકનઃ ॥ ૨૮॥

સ એવ ગોધનં લક્ષ્મ્યા નિકેતં સિતગોવૃષમ્ ।
ચારયન્નનુગાન્ગોપાન્ રણદ્વેણુરરીરમત્ ॥ ૨૯॥

પ્રયુક્તાન્ ભોજરાજેન માયિનઃ કામરૂપિણઃ ।
લીલયા વ્યનુદત્તાંસ્તાન્ બાલઃ ક્રીડનકાનિવ ॥ ૩૦॥

વિપન્નાન્વિષપાનેન નિગૃહ્ય ભુજગાધિપમ્ ।
ઉત્થાપ્યાપાયયદ્ગાવસ્તત્તોયં પ્રકૃતિસ્થિતમ્ ॥ ૩૧॥

અયાજયદ્ગોસવેન ગોપરાજં દ્વિજોત્તમૈઃ ।
વિત્તસ્ય ચોરુભારસ્ય ચિકીર્ષન્ સદ્વ્યયં વિભુઃ ॥ ૩૨॥

વર્ષતીન્દ્રે વ્રજઃ કોપાદ્ભગ્નમાનેઽતિવિહ્વલઃ ।
ગોત્રલીલાતપત્રેણ ત્રાતો ભદ્રાનુગૃહ્ણતા ॥ ૩૩॥

શરચ્છશિકરૈર્મૃષ્ટં માનયન્ રજનીમુખમ્ ।
ગાયન્ કલપદં રેમે સ્ત્રીણાં મણ્ડલમણ્ડનઃ ॥ ૩૪॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે વિદુરોદ્ધવસંવાદે દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ ॥ ૨॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ તૃતીયોઽધ્યાયઃ - ૩ ॥

ઉદ્ધવ ઉવાચ
તતઃ સ આગત્ય પુરં સ્વપિત્રો-
શ્ચિકીર્ષયા શં બલદેવસંયુતઃ ।
નિપાત્ય તુઙ્ગાદ્રિપુયૂથનાથં
હતં વ્યકર્ષદ્વ્યસુમોજસોર્વ્યામ્ ॥ ૧॥

સાન્દીપનેઃ સકૃત્પ્રોક્તં બ્રહ્માધીત્ય સવિસ્તરમ્ ।
તસ્મૈ પ્રાદાદ્વરં પુત્રં મૃતં પઞ્ચજનોદરાત્ ॥ ૨॥

સમાહુતા ભીષ્મકકન્યયા યે
શ્રિયઃ સવર્ણેન બુભૂષયૈષામ્ ।
ગાન્ધર્વવૃત્ત્યા મિષતાં સ્વભાગં
જહ્રે પદં મૂર્ધ્નિ દધત્સુપર્ણઃ ॥ ૩॥

કકુદ્મતોઽવિદ્ધનસો દમિત્વા
સ્વયંવરે નાગ્નજિતીમુવાહ ।
તદ્ભગ્નમાનાનપિ ગૃધ્યતોઽજ્ઞાન્
જઘ્નેઽક્ષતઃ શસ્ત્રભૃતઃ સ્વશસ્ત્રૈઃ ॥ ૪॥

પ્રિયં પ્રભુર્ગ્રામ્ય ઇવ પ્રિયાયા
વિધિત્સુરાર્ચ્છદ્ દ્યુતરું યદર્થે ।
વજ્ર્યાદ્રવત્તં સગણો રુષાન્ધઃ
ક્રીડામૃગો નૂનમયં વધૂનામ્ ॥ ૫॥

સુતં મૃધે ખં વપુષા ગ્રસન્તં
દૃષ્ટ્વા સુનાભોન્મથિતં ધરિત્ર્યા ।
આમન્ત્રિતસ્તત્તનયાય શેષં
દત્ત્વા તદન્તઃપુરમાવિવેશ ॥ ૬॥

તત્રાહૃતાસ્તા નરદેવકન્યાઃ
કુજેન દૃષ્ટ્વા હરિમાર્તબન્ધુમ્ ।

ઉત્થાય સદ્યો જગૃહુઃ પ્રહર્ષ-
વ્રીડાનુરાગપ્રહિતાવલોકૈઃ ॥ ૭॥

આસાં મુહૂર્ત એકસ્મિન્નાનાગારેષુ યોષિતામ્ ।
સવિધં જગૃહે પાણીનનુરૂપઃ સ્વમાયયા ॥ ૮॥

તાસ્વપત્યાન્યજનયદાત્મતુલ્યાનિ સર્વતઃ ।
એકૈકસ્યાં દશ દશ પ્રકૃતેર્વિબુભૂષયા ॥ ૯॥

કાલમાગધશાલ્વાદીનનીકૈ રુન્ધતઃ પુરમ્ ।
અજીઘનત્સ્વયં દિવ્યં સ્વપુંસાં તેજ આદિશત્ ॥ ૧૦॥

શમ્બરં દ્વિવિદં બાણં મુરં બલ્વલમેવ ચ ।
અન્યાંશ્ચ દન્તવક્ત્રાદીનવધીત્કાંશ્ચ ઘાતયત્ ॥ ૧૧॥

અથ તે ભ્રાતૃપુત્રાણાં પક્ષયોઃ પતિતાન્નૃપાન્ ।
ચચાલ ભૂઃ કુરુક્ષેત્રં યેષામાપતતાં બલૈઃ ॥ ૧૨॥

સકર્ણદુઃશાસનસૌબલાનાં
કુમન્ત્રપાકેન હતશ્રિયાયુષમ્ ।
સુયોધનં સાનુચરં શયાનં
ભગ્નોરુમુર્વ્યાં ન નનન્દ પશ્યન્ ॥ ૧૩॥

કિયાન્ભુવોઽયં ક્ષપિતોરુભારો
યદ્દ્રોણભીષ્માર્જુનભીમમૂલૈઃ ।
અષ્ટાદશાક્ષૌહિણિકો મદંશૈ-
રાસ્તે બલં દુર્વિષહં યદૂનામ્ ॥ ૧૪॥

મિથો યદૈષાં ભવિતા વિવાદો
મધ્વામદાતામ્રવિલોચનાનામ્ ।
નૈષાં વધોપાય ઇયાનતોઽન્યો
મય્યુદ્યતેઽન્તર્દધતે સ્વયં સ્મ ॥ ૧૫॥

એવં સઞ્ચિન્ત્ય ભગવાન્સ્વરાજ્યે સ્થાપ્ય ધર્મજમ્ ।
નન્દયામાસ સુહૃદઃ સાધૂનાં વર્ત્મ દર્શયન્ ॥ ૧૬॥

ઉત્તરાયાં ધૃતઃ પૂરોર્વંશઃ સાધ્વભિમન્યુના ।
સ વૈ દ્રૌણ્યસ્ત્રસઞ્છિન્નઃ પુનર્ભગવતા ધૃતઃ ॥ ૧૭॥

અયાજયદ્ધર્મસુતમશ્વમેધૈસ્ત્રિભિર્વિભુઃ ।
સોઽપિ ક્ષ્મામનુજૈ રક્ષન્ રેમે કૃષ્ણમનુવ્રતઃ ॥ ૧૮॥

ભગવાનપિ વિશ્વાત્મા લોકવેદપથાનુગઃ ।
કામાન્ સિષેવે દ્વાર્વત્યામસક્તઃ સાઙ્ખ્યમાસ્થિતઃ ॥ ૧૯॥

સ્નિગ્ધસ્મિતાવલોકેન વાચા પીયૂષકલ્પયા ।
ચરિત્રેણાનવદ્યેન શ્રીનિકેતેન ચાત્મના ॥ ૨૦॥

ઇમં લોકમમું ચૈવ રમયન્ સુતરાં યદૂન્ ।
રેમે ક્ષણદયા દત્તક્ષણસ્ત્રીક્ષણસૌહૃદઃ ॥ ૨૧॥

તસ્યૈવં રમમાણસ્ય સંવત્સરગણાન્ બહૂન્ ।
ગૃહમેધેષુ યોગેષુ વિરાગઃ સમજાયત ॥ ૨૨॥

દૈવાધીનેષુ કામેષુ દૈવાધીનઃ સ્વયં પુમાન્ ।
કો વિશ્રમ્ભેત યોગેન યોગેશ્વરમનુવ્રતઃ ॥ ૨૩॥

પુર્યાં કદાચિત્ક્રીડદ્ભિર્યદુભોજકુમારકૈઃ ।
કોપિતા મુનયઃ શેપુર્ભગવન્મતકોવિદાઃ ॥ ૨૪॥

તતઃ કતિપયૈર્માસૈર્વૃષ્ણિભોજાન્ધકાદયઃ ।
યયુઃ પ્રભાસં સંહૃષ્ટા રથૈર્દેવવિમોહિતાઃ ॥ ૨૫॥

તત્ર સ્નાત્વા પિતૄન્ દેવાન્ ઋષીંશ્ચૈવ તદમ્ભસા ।
તર્પયિત્વાથ વિપ્રેભ્યો ગાવો બહુગુણા દદુઃ ॥ ૨૬॥

હિરણ્યં રજતં શય્યાં વાસાંસ્યજિનકમ્બલાન્ ।
યાનં રથાનિભાન્કન્યા ધરાં વૃત્તિકરીમપિ ॥ ૨૭॥

અન્નં ચોરુરસં તેભ્યો દત્ત્વા ભગવદર્પણમ્ ।
ગોવિપ્રાર્થાસવઃ શૂરાઃ પ્રણેમુર્ભુવિ મૂર્ધભિઃ ॥ ૨૮॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધેવિદુરોદ્ધવસંવાદે તૃતીયોઽધ્યાયઃ ॥ ૩॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ ચતુર્થોઽધ્યાયઃ - ૪ ॥

ઉદ્ધવ ઉવાચ
અથ તે તદનુજ્ઞાતા ભુક્ત્વા પીત્વા ચ વારુણીમ્ ।
તયા વિભ્રંશિતજ્ઞાના દુરુક્તૈર્મર્મ પસ્પૃશુઃ ॥ ૧॥

તેષાં મૈરેયદોષેણ વિષમીકૃતચેતસામ્ ।
નિમ્લોચતિ રવાવાસીદ્વેણૂનામિવ મર્દનમ્ ॥ ૨॥

ભગવાન્ સ્વાત્મમાયાયા ગતિં તામવલોક્ય સઃ ।
સરસ્વતીમુપસ્પૃશ્ય વૃક્ષમૂલમુપાવિશત્ ॥ ૩॥

અહં ચોક્તો ભગવતા પ્રપન્નાર્તિહરેણ હ ।
બદરીં ત્વં પ્રયાહીતિ સ્વકુલં સઞ્જિહીર્ષુણા ॥ ૪॥

અથાપિ તદભિપ્રેતં જાનન્નહમરિન્દમ ।
પૃષ્ઠતોઽન્વગમં ભર્તુઃ પાદવિશ્લેષણાક્ષમઃ ॥ ૫॥

અદ્રાક્ષમેકમાસીનં વિચિન્વન્ દયિતં પતિમ્ ।
શ્રીનિકેતં સરસ્વત્યાં કૃતકેતમકેતનમ્ ॥ ૬॥

શ્યામાવદાતં વિરજં પ્રશાન્તારુણલોચનમ્ ।
દોર્ભિશ્ચતુર્ભિર્વિદિતં પીતકૌશામ્બરેણ ચ ॥ ૭॥

વામ ઊરાવધિશ્રિત્ય દક્ષિણાઙ્ઘ્રિસરોરુહમ્ ।
અપાશ્રિતાર્ભકાશ્વત્થમકૃશં ત્યક્તપિપ્પલમ્ ॥ ૮॥

તસ્મિન્મહાભાગવતો દ્વૈપાયનસુહૃત્સખા ।
લોકાનનુચરન્ સિદ્ધ આસસાદ યદૃચ્છયા ॥ ૯॥

તસ્યાનુરક્તસ્ય મુનેર્મુકુન્દઃ
પ્રમોદભાવાનતકન્ધરસ્ય ।
આશ્ૃણ્વતો મામનુરાગહાસ-
સમીક્ષયા વિશ્રમયન્નુવાચ ॥ ૧૦॥

શ્રીભગવાનુવાચ
વેદાહમન્તર્મનસીપ્સિતં તે

દદામિ યત્તદ્દુરવાપમન્યૈઃ ।
સત્રે પુરા વિશ્વસૃજાં વસૂનાં
મત્સિદ્ધિકામેન વસો ત્વયેષ્ટઃ ॥ ૧૧॥

સ એષ સાધો ચરમો ભવાના-
માસાદિતસ્તે મદનુગ્રહો યત્ ।
યન્માં નૃલોકાન્ રહ ઉત્સૃજન્તં
દિષ્ટ્યા દદૃશ્વાન્ વિશદાનુવૃત્ત્યા ॥ ૧૨॥

પુરા મયા પ્રોક્તમજાય નાભ્યે
પદ્મે નિષણ્ણાય મમાદિસર્ગે ।
જ્ઞાનં પરં મન્મહિમાવભાસં
યત્સૂરયો ભાગવતં વદન્તિ ॥ ૧૩॥

ઇત્યાદૃતોક્તઃ પરમસ્ય પુંસઃ
પ્રતિક્ષણાનુગ્રહભાજનોઽહમ્ ।
સ્નેહોત્થરોમા સ્ખલિતાક્ષરસ્તં
મુઞ્ચઞ્છુચઃ પ્રાઞ્જલિરાબભાષે ॥ ૧૪॥

કો ન્વીશ તે પાદસરોજભાજાં
સુદુર્લભોઽર્થેષુ ચતુર્ષ્વપીહ ।
તથાપિ નાહં પ્રવૃણોમિ ભૂમન્
ભવત્પદામ્ભોજનિષેવણોત્સુકઃ ॥ ૧૫॥

કર્માણ્યનીહસ્ય ભવોઽભવસ્ય તે
દુર્ગાશ્રયોઽથારિભયાત્પલાયનમ્ ।
કાલાત્મનો યત્પ્રમદાયુતાશ્રમઃ
સ્વાત્મન્ રતેઃ ખિદ્યતિ ધીર્વિદામિહ ॥ ૧૬॥

મન્ત્રેષુ માં વા ઉપહૂય યત્ત્વ-
મકુણ્ઠિતાખણ્ડસદાત્મબોધઃ ।
પૃચ્છેઃ પ્રભો મુગ્ધ ઇવાપ્રમત્તઃ
તન્નો મનો મોહયતીવ દેવ ॥ ૧૭॥

જ્ઞાનં પરં સ્વાત્મરહઃપ્રકાશં
પ્રોવાચ કસ્મૈ ભગવાન્ સમગ્રમ્ ।
અપિ ક્ષમં નો ગ્રહણાય ભર્તઃ

વદાઞ્જસા યદ્વૃજિનં તરેમ ॥ ૧૮॥

ઇત્યાવેદિતહાર્દાય મહ્યં સ ભગવાન્ પરઃ ।
આદિદેશારવિન્દાક્ષ આત્મનઃ પરમાં સ્થિતિમ્ ॥ ૧૯॥

સ એવમારાધિતપાદતીર્થા-
દધીતતત્ત્વાત્મવિબોધમાર્ગઃ ।
પ્રણમ્ય પાદૌ પરિવૃત્ય દેવ-
મિહાગતોઽહં વિરહાતુરાત્મા ॥ ૨૦॥

સોઽહં તદ્દર્શનાહ્લાદવિયોગાર્તિયુતઃ પ્રભો ।
ગમિષ્યે દયિતં તસ્ય બદર્યાશ્રમમણ્ડલમ્ ॥ ૨૧॥

યત્ર નારાયણો દેવો નરશ્ચ ભગવાન્ ઋષિઃ ।
મૃદુ તીવ્રં તપો દીર્ઘં તેપાતે લોકભાવનૌ ॥ ૨૨॥

શ્રીશુક ઉવાચ
ઇત્યુદ્ધવાદુપાકર્ણ્ય સુહૃદાં દુઃસહં વધમ્ ।
જ્ઞાનેનાશમયત્ક્ષત્તા શોકમુત્પતિતં બુધઃ ॥ ૨૩॥

સ તં મહાભાગવતં વ્રજન્તં કૌરવર્ષભઃ ।
વિશ્રમ્ભાદભ્યધત્તેદં મુખ્યં કૃષ્ણપરિગ્રહે ॥ ૨૪॥

વિદુર ઉવાચ
જ્ઞાનં પરં સ્વાત્મરહઃપ્રકાશં
યદાહ યોગેશ્વર ઈશ્વરસ્તે ।
વક્તું ભવાન્નોઽર્હતિ યદ્ધિ વિષ્ણો-
ર્ભૃત્યાઃ સ્વભૃત્યાર્થકૃતશ્ચરન્તિ ॥ ૨૫॥

ઉદ્ધવ ઉવાચ
નનુ તે તત્ત્વસંરાધ્ય ઋષિઃ કૌષારવોઽન્તિ મે ।
સાક્ષાદ્ભગવતાઽઽદિષ્ટો મર્ત્યલોકં જિહાસતા ॥ ૨૬॥

શ્રીશુક ઉવાચ
ઇતિ સહ વિદુરેણ વિશ્વમૂર્તે-
ર્ગુણકથયા સુધયા પ્લાવિતોરુતાપઃ ।
ક્ષણમિવ પુલિને યમસ્વસુસ્તાં
સમુષિત ઔપગવિર્નિશાં તતોઽગાત્ ॥ ૨૭॥

રાજોવાચ
નિધનમુપગતેષુ વૃષ્ણિભોજે-
ષ્વધિરથયૂથપયૂથપેષુ મુખ્યઃ ।
સ તુ કથમવશિષ્ટ ઉદ્ધવો ય-
દ્ધરિરપિ તત્યજ આકૃતિં ત્ર્યધીશઃ ॥ ૨૮॥

શ્રીશુક ઉવાચ
બ્રહ્મશાપાપદેશેન કાલેનામોઘવાઞ્છિતઃ ।
સંહૃત્ય સ્વકુલં નૂનં ત્યક્ષ્યન્ દેહમચિન્તયત્ ॥ ૨૯॥

અસ્માલ્લોકાદુપરતે મયિ જ્ઞાનં મદાશ્રયમ્ ।
અર્હત્યુદ્ધવ એવાદ્ધા સમ્પ્રત્યાત્મવતાં વરઃ ॥ ૩૦॥

નોદ્ધવોઽણ્વપિ મન્ન્યૂનો યદ્ગુણૈર્નાર્દિતઃ પ્રભુઃ ।
અતો મદ્વયુનં લોકં ગ્રાહયન્નિહ તિષ્ઠતુ ॥ ૩૧॥

એવં ત્રિલોકગુરુણા સન્દિષ્ટઃ શબ્દયોનિના ।
બદર્યાશ્રમમાસાદ્ય હરિમીજે સમાધિના ॥ ૩૨॥

વિદુરોઽપ્યુદ્ધવાચ્છ્રુત્વા કૃષ્ણસ્ય પરમાત્મનઃ ।
ક્રીડયોપાત્તદેહસ્ય કર્માણિ શ્લાઘિતાનિ ચ ॥ ૩૩॥

દેહન્યાસં ચ તસ્યૈવં ધીરાણાં ધૈર્યવર્ધનમ્ ।
અન્યેષાં દુષ્કરતરં પશૂનાં વિક્લવાત્મનામ્ ॥ ૩૪॥

આત્માનં ચ કુરુશ્રેષ્ઠ કૃષ્ણેન મનસેક્ષિતમ્ ।
ધ્યાયન્ ગતે ભાગવતે રુરોદ પ્રેમવિહ્વલઃ ॥ ૩૫॥

કાલિન્દ્યાઃ કતિભિઃ સિદ્ધ અહોભિર્ભરતર્ષભ ।
પ્રાપદ્યત સ્વઃસરિતં યત્ર મિત્રાસુતો મુનિઃ ॥ ૩૬॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે વિદુરોદ્ધવસંવાદે ચતુર્થોઽધ્યાયઃ ॥ ૪॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ પઞ્ચમોઽધ્યાયઃ - ૫ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ
દ્વારિ દ્યુનદ્યા ઋષભઃ કુરૂણાં
મૈત્રેયમાસીનમગાધબોધમ્ ।
ક્ષત્તોપસૃત્યાચ્યુતભાવશુદ્ધઃ
પપ્રચ્છ સૌશીલ્યગુણાભિતૃપ્તઃ ॥ ૧॥

વિદુર ઉવાચ
સુખાય કર્માણિ કરોતિ લોકો
ન તૈઃ સુખં વાન્યદુપારમં વા ।
વિન્દેત ભૂયસ્તત એવ દુઃખં
યદત્ર યુક્તં ભગવાન્ વદેન્નઃ ॥ ૨॥

જનસ્ય કૃષ્ણાદ્વિમુખસ્ય દૈવા-
દધર્મશીલસ્ય સુદુઃખિતસ્ય ।
અનુગ્રહાયેહ ચરન્તિ નૂનં
ભૂતાનિ ભવ્યાનિ જનાર્દનસ્ય ॥ ૩॥

તત્સાધુવર્યાદિશ વર્ત્મ શં નઃ
સંરાધિતો ભગવાન્ યેન પુંસામ્ ।
હૃદિ સ્થિતો યચ્છતિ ભક્તિપૂતે
જ્ઞાનં સ તત્ત્વાધિગમં પુરાણમ્ ॥ ૪॥

કરોતિ કર્માણિ કૃતાવતારો
યાન્યાત્મતન્ત્રો ભગવાંસ્ત્ર્યધીશઃ ।
યથા સસર્જાગ્ર ઇદં નિરીહઃ
સંસ્થાપ્ય વૃત્તિં જગતો વિધત્તે ॥ ૫॥

યથા પુનઃ સ્વે ખ ઇદં નિવેશ્ય
શેતે ગુહાયાં સ નિવૃત્તવૃત્તિઃ ।
યોગેશ્વરાધીશ્વર એક એત-
દનુપ્રવિષ્ટો બહુધા યથાઽઽસીત્ ॥ ૬॥

ક્રીડન્વિધત્તે દ્વિજગોસુરાણાં
ક્ષેમાય કર્માણ્યવતારભેદૈઃ ।
મનો ન તૃપ્યત્યપિ શ ૃણ્વતાં નઃ

સુશ્લોકમૌલેશ્ચરિતામૃતાનિ ॥ ૭॥

યૈસ્તત્ત્વભેદૈરધિલોકનાથો
લોકાનલોકાન્ સહ લોકપાલાન્ ।
અચીક્લૃપદ્યત્ર હિ સર્વસત્ત્વ-
નિકાયભેદોઽધિકૃતઃ પ્રતીતઃ ॥ ૮॥

યેન પ્રજાનામુત આત્મકર્મ-
રૂપાભિધાનાં ચ ભિદાં વ્યધત્ત ।
નારાયણો વિશ્વસૃગાત્મયોનિ-
રેતચ્ચ નો વર્ણય વિપ્રવર્ય ॥ ૯॥

પરાવરેષાં ભગવન્વ્રતાનિ
શ્રુતાનિ મે વ્યાસમુખાદભીક્ષ્ણમ્ ।
અતૃપ્નુમ ક્ષુલ્લસુખાવહાનાં
તેષામૃતે કૃષ્ણકથામૃતૌઘાત્ ॥ ૧૦॥

કસ્તૃપ્નુયાત્તીર્થપદોઽભિધાના-
ત્સત્રેષુ વઃ સૂરિભિરીડ્યમાનાત્ ।
યઃ કર્ણનાડીં પુરુષસ્ય યાતો
ભવપ્રદાં ગેહરતિં છિનત્તિ ॥ ૧૧॥

મુનિર્વિવક્ષુર્ભગવદ્ગુણાનાં
સખાપિ તે ભારતમાહ કૃષ્ણઃ ।
યસ્મિન્નૃણાં ગ્રામ્યસુખાનુવાદૈ-
ર્મતિર્ગૃહીતા નુ હરેઃ કથાયામ્ ॥ ૧૨॥

સા શ્રદ્દધાનસ્ય વિવર્ધમાના
વિરક્તિમન્યત્ર કરોતિ પુંસઃ ।
હરેઃ પદાનુસ્મૃતિનિર્વૃતસ્ય
સમસ્તદુઃખાપ્યયમાશુ ધત્તે ॥ ૧૩॥

તાઞ્છોચ્યશોચ્યાનવિદોઽનુશોચે
હરેઃ કથાયાં વિમુખાનઘેન ।
ક્ષિણોતિ દેવોઽનિમિષસ્તુ યેષા-
માયુર્વૃથા વાદગતિસ્મૃતીનામ્ ॥ ૧૪॥

તદસ્ય કૌષારવ શર્મ દાતુ-
ર્હરેઃ કથામેવ કથાસુ સારમ્ ।
ઉદ્ધૃત્ય પુષ્પેભ્ય ઇવાર્તબન્ધો
શિવાય નઃ કીર્તય તીર્થકીર્તેઃ ॥ ૧૫॥

સ વિશ્વજન્મસ્થિતિસંયમાર્થે
કૃતાવતારઃ પ્રગૃહીતશક્તિઃ ।
ચકાર કર્માણ્યતિપૂરુષાણિ
યાનીશ્વરઃ કીર્તય તાનિ મહ્યમ્ ॥ ૧૬॥

શ્રીશુક ઉવાચ
સ એવં ભગવાન્ પૃષ્ટઃ ક્ષત્ત્રા કૌષારવિર્મુનિઃ ।
પુંસાં નિઃશ્રેયસાર્થેન તમાહ બહુમાનયન્ ॥ ૧૭॥

મૈત્રેય ઉવાચ
સાધુ પૃષ્ટં ત્વયા સાધો લોકાન્ સાધ્વનુગૃહ્ણતા ।
કીર્તિં વિતન્વતા લોકે આત્મનોઽધોક્ષજાત્મનઃ ॥ ૧૮॥

નૈતચ્ચિત્રં ત્વયિ ક્ષત્તર્બાદરાયણવીર્યજે ।
ગૃહીતોઽનન્યભાવેન યત્ત્વયા હરિરીશ્વરઃ ॥ ૧૯॥

માણ્ડવ્યશાપાદ્ભગવાન્ પ્રજાસંયમનો યમઃ ।
ભ્રાતુઃ ક્ષેત્રે ભુજિષ્યાયાં જાતઃ સત્યવતીસુતાત્ ॥ ૨૦॥

ભવાન્ભગવતો નિત્યં સમ્મતઃ સાનુગસ્ય હ ।
યસ્ય જ્ઞાનોપદેશાય માઽઽદિશદ્ભગવાન્ વ્રજન્ ॥ ૨૧॥

અથ તે ભગવલ્લીલાયોગમાયોરુબૃંહિતાઃ ।
વિશ્વસ્થિત્યુદ્ભવાન્તાર્થા વર્ણયામ્યનુપૂર્વશઃ ॥ ૨૨॥

ભગવાનેક આસેદમગ્ર આત્માઽઽત્મનાં વિભુઃ ।
આત્મેચ્છાનુગતાવાત્મા નાનામત્યુપલક્ષણઃ ॥ ૨૩॥

સ વા એષ તદા દ્રષ્ટા નાપશ્યદ્દૃશ્યમેકરાટ્ ।
મેનેઽસન્તમિવાત્માનં સુપ્તશક્તિરસુપ્તદૃક્ ॥ ૨૪॥

સા વા એતસ્ય સન્દ્રષ્ટુઃ શક્તિઃ સદસદાત્મિકા ।
માયા નામ મહાભાગ યયેદં નિર્મમે વિભુઃ ॥ ૨૫॥

કાલવૃત્ત્યા તુ માયાયાં ગુણમય્યામધોક્ષજઃ ।
પુરુષેણાત્મભૂતેન વીર્યમાધત્ત વીર્યવાન્ ॥ ૨૬॥

તતોઽભવન્મહત્તત્ત્વમવ્યક્તાત્કાલચોદિતાત્ ।
વિજ્ઞાનાત્માઽઽત્મદેહસ્થં વિશ્વં વ્યઞ્જંસ્તમોનુદઃ ॥ ૨૭॥

સોઽપ્યંશગુણકાલાત્મા ભગવદ્દૃષ્ટિગોચરઃ ।
આત્માનં વ્યકરોદાત્મા વિશ્વસ્યાસ્ય સિસૃક્ષયા ॥ ૨૮॥

મહત્તત્ત્વાદ્વિકુર્વાણાદહન્તત્ત્વં વ્યજાયત ।
કાર્યકારણકર્ત્રાત્મા ભૂતેન્દ્રિયમનોમયઃ ॥ ૨૯॥

વૈકારિકસ્તૈજસશ્ચ તામસશ્ચેત્યહં ત્રિધા ।
અહન્તત્ત્વાદ્વિકુર્વાણાન્મનો વૈકારિકાદભૂત્ ।
વૈકારિકાશ્ચ યે દેવા અર્થાભિવ્યઞ્જનં યતઃ ॥ ૩૦॥

તૈજસાનીન્દ્રિયાણ્યેવ જ્ઞાનકર્મમયાનિ ચ ।
તામસો ભૂતસૂક્ષ્માદિર્યતઃ ખં લિઙ્ગમાત્મનઃ ॥ ૩૧॥

કાલમાયાંશયોગેન ભગવદ્વીક્ષિતં નભઃ ।
નભસોઽનુસૃતં સ્પર્શં વિકુર્વન્નિર્મમેઽનિલમ્ ॥ ૩૨॥

અનિલોઽપિ વિકુર્વાણો નભસોરુબલાન્વિતઃ ।
સસર્જ રૂપતન્માત્રં જ્યોતિર્લોકસ્ય લોચનમ્ ॥ ૩૩॥

અનિલેનાન્વિતં જ્યોતિર્વિકુર્વત્પરવીક્ષિતમ્ ।
આધત્તામ્ભો રસમયં કાલમાયાંશયોગતઃ ॥ ૩૪॥

જ્યોતિષામ્ભોઽનુસંસૃષ્ટં વિકુર્વદ્બ્રહ્મવીક્ષિતમ્ ।
મહીં ગન્ધગુણામાધાત્કાલમાયાંશયોગતઃ ॥ ૩૫॥

ભૂતાનાં નભ આદીનાં યદ્યદ્ભવ્યાવરાવરમ્ ।
તેષાં પરાનુસંસર્ગાદ્યથા સઙ્ખ્યં ગુણાન્ વિદુઃ ॥ ૩૬॥

એતે દેવાઃ કલા વિષ્ણોઃ કાલમાયાંશલિઙ્ગિનઃ ।
નાનાત્વાત્સ્વક્રિયાનીશાઃ પ્રોચુઃ પ્રાઞ્જલયો વિભુમ્ ॥ ૩૭॥

દેવા ઊચુઃ
નમામ તે દેવપદારવિન્દં
પ્રપન્નતાપોપશમાતપત્રમ્ ।

યન્મૂલકેતા યતયોઽઞ્જસોરુ-
સંસારદુઃખં બહિરુત્ક્ષિપન્તિ ॥ ૩૮॥

ધાતર્યદસ્મિન્ ભવ ઈશ જીવા-
સ્તાપત્રયેણોપહતા ન શર્મ ।
આત્મન્ લભન્તે ભગવંસ્તવાઙ્ઘ્રિ-
ચ્છાયાં સવિદ્યામત આશ્રયેમ ॥ ૩૯॥

માર્ગન્તિ યત્તે મુખપદ્મનીડૈ-
શ્છન્દઃસુપર્ણૈરૃષયો વિવિક્તે ।
યસ્યાઘમર્ષોદસરિદ્વરાયાઃ
પદં પદં તીર્થપદઃ પ્રપન્નાઃ ॥ ૪૦॥

યચ્છ્રદ્ધયા શ્રુતવત્યા ચ ભક્ત્યા
સમ્મૃજ્યમાને હૃદયેઽવધાય ।
જ્ઞાનેન વૈરાગ્યબલેન ધીરા
વ્રજેમ તત્તેઽઙ્ઘ્રિસરોજપીઠમ્ ॥ ૪૧॥

વિશ્વસ્ય જન્મસ્થિતિસંયમાર્થે
કૃતાવતારસ્ય પદામ્બુજં તે ।
વ્રજેમ સર્વે શરણં યદીશ
સ્મૃતં પ્રયચ્છત્યભયં સ્વપુંસામ્ ॥ ૪૨॥

યત્સાનુબન્ધેઽસતિ દેહગેહે
મમાહમિત્યૂઢદુરાગ્રહાણામ્ ।
પુંસાં સુદૂરં વસતોઽપિ પુર્યાં
ભજેમ તત્તે ભગવન્ પદાબ્જમ્ ॥ ૪૩॥

તાન્વૈ હ્યસદ્વૃત્તિભિરક્ષિભિર્યે
પરાહૃતાન્તર્મનસઃ પરેશ ।
અથો ન પશ્યન્ત્યુરુગાય નૂનં
યે તે પદન્યાસવિલાસલક્ષ્માઃ ॥ ૪૪॥

પાનેન તે દેવ કથાસુધાયાઃ
પ્રવૃદ્ધભક્ત્યા વિશદાશયા યે ।
વૈરાગ્યસારં પ્રતિલભ્ય બોધં
યથાઞ્જસાન્વીયુરકુણ્ઠધિષ્ણ્યમ્ ॥ ૪૫॥

તથાપરે ચાત્મસમાધિયોગ-
બલેન જિત્વા પ્રકૃતિં બલિષ્ઠામ્ ।
ત્વામેવ ધીરાઃ પુરુષં વિશન્તિ
તેષાં શ્રમઃ સ્યાન્ન તુ સેવયા તે ॥ ૪૬॥

તત્તે વયં લોકસિસૃક્ષયાદ્ય
ત્વયાનુસૃષ્ટાસ્ત્રિભિરાત્મભિઃ સ્મ ।
સર્વે વિયુક્તાઃ સ્વવિહારતન્ત્રં
ન શક્નુમસ્તત્પ્રતિહર્તવે તે ॥ ૪૭॥

યાવદ્બલિં તેઽજ હરામ કાલે
યથા વયં ચાન્નમદામ યત્ર ।
યથોભયેષાં ત ઇમે હિ લોકા
બલિં હરન્તોઽન્નમદન્ત્યનૂહાઃ ॥ ૪૮॥

ત્વં નઃ સુરાણામસિ સાન્વયાનાં
કૂટસ્થ આદ્યઃ પુરુષઃ પુરાણઃ ।
ત્વં દેવ શક્ત્યાં ગુણકર્મયોનૌ
રેતસ્ત્વજાયાં કવિમાદધેઽજઃ ॥ ૪૯॥

તતો વયં સત્પ્રમુખા યદર્થે
બભૂવિમાત્મન્ કરવામ કિં તે ।
ત્વં નઃ સ્વચક્ષુઃ પરિદેહિ શક્ત્યા
દેવ ક્રિયાર્થે યદનુગ્રહાણામ્ ॥ ૫૦॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે વિદુરોદ્ધવસંવાદે પઞ્ચમોઽધ્યાયઃ ॥ ૫॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ ષષ્ઠોऽધ્યાયઃ - ૬ ॥

ઋષિરુવાચ

ઇતિ તાસાં સ્વશક્તીનાં સતીનામસમેત્ય સઃ ।
પ્રસુપ્તલોકતન્ત્રાણાં નિશામ્ય ગતિમીશ્વરઃ ॥ ૧॥

કાલસઞ્જ્ઞાં તદા દેવીં બિભ્રચ્છક્તિમુરુક્રમઃ ।
ત્રયોવિંશતિ તત્ત્વાનાં ગણં યુગપદાવિશત્ ॥ ૨॥

સોऽનુપ્રવિષ્ટો ભગવાંશ્ચેષ્ટારૂપેણ તં ગણમ્ ।
ભિન્નં સંયોજયામાસ સુપ્તં કર્મ પ્રબોધયન્ ॥ ૩॥

પ્રબુદ્ધકર્મા દૈવેન ત્રયોવિંશતિકો ગણઃ ।
પ્રેરિતોऽજનયત્સ્વાભિર્માત્રાભિરધિપૂરુષમ્ ॥ ૪॥

પરેણ વિશતા સ્વસ્મિન્માત્રયા વિશ્વસૃગ્ગણઃ ।
ચુક્ષોભાન્યોન્યમાસાદ્ય યસ્મિન્ લોકાશ્ચરાચરાઃ ॥ ૫॥

હિરણ્મયઃ સ પુરુષઃ સહસ્રપરિવત્સરાન્ ।
આણ્ડકોશ ઉવાસાપ્સુ સર્વસત્ત્વોપબૃંહિતઃ ॥ ૬॥

સ વૈ વિશ્વસૃજાં ગર્ભો દેવકર્માત્મશક્તિમાન્ ।
વિબભાજાત્મનાऽऽત્માનમેકધા દશધા ત્રિધા ॥ ૭॥

એષ હ્યશેષસત્ત્વાનામાત્માંશઃ પરમાત્મનઃ ।
આદ્યોऽવતારો યત્રાસૌ ભૂતગ્રામો વિભાવ્યતે ॥ ૮॥

સાધ્યાત્મઃ સાધિદૈવશ્ચ સાધિભૂત ઇતિ ત્રિધા ।
વિરાટ્ પ્રાણો દશવિધ એકધા હૃદયેન ચ ॥ ૯॥

સ્મરન્વિશ્વસૃજામીશો વિજ્ઞાપિતમધોક્ષજઃ ।
વિરાજમતપત્સ્વેન તેજસૈષાં વિવૃત્તયે ॥ ૧૦॥

અથ તસ્યાભિતપ્તસ્ય કતિ ચાયતનાનિ હ ।
નિરભિદ્યન્ત દેવાનાં તાનિ મે ગદતઃ શ઼ૃણુ ॥ ૧૧॥

તસ્યાગ્નિરાસ્યં નિર્ભિન્નં લોકપાલોऽવિશત્પદમ્ ।
વાચા સ્વાંશેન વક્તવ્યં યયાસૌ પ્રતિપદ્યતે ॥ ૧૨॥

નિર્ભિન્નં તાલુ વરુણો લોકપાલોऽવિશદ્ધરેઃ ।
જિહ્વયાંશેન ચ રસં યયાસૌ પ્રતિપદ્યતે ॥ ૧૩॥

નિર્ભિન્ને અશ્વિનૌ નાસે વિષ્ણોરાવિશતાં પદમ્ ।
ઘ્રાણેનાંશેન ગન્ધસ્ય પ્રતિપત્તિર્યતો ભવેત્ ॥ ૧૪॥

નિર્ભિન્ને અક્ષિણી ત્વષ્ટા લોકપાલોઽવિશદ્વિભોઃ ।
ચક્ષુષાંશેન રૂપાણાં પ્રતિપત્તિર્યતો ભવેત્ ॥ ૧૫॥

નિર્ભિન્નાન્યસ્ય ચર્માણિ લોકપાલોઽનિલોઽવિશત્ ।
પ્રાણેનાંશેન સંસ્પર્શં યેનાસૌ પ્રતિપદ્યતે ॥ ૧૬॥

કર્ણાવસ્ય વિનિર્ભિન્નૌ ધિષ્ણ્યં સ્વં વિવિશુર્દિશઃ ।
શ્રોત્રેણાંશેન શબ્દસ્ય સિદ્ધિં યેન પ્રપદ્યતે ॥ ૧૭॥

ત્વચમસ્ય વિનિર્ભિન્નાં વિવિશુર્ધિષ્ણ્યમોષધીઃ ।
અંશેન રોમભિઃ કણ્ડૂં યૈરસૌ પ્રતિપદ્યતે ॥ ૧૮॥

મેઢ્રં તસ્ય વિનિર્ભિન્નં સ્વધિષ્ણ્યં ક ઉપાવિશત્ ।
રેતસાંશેન યેનાસાવાનન્દં પ્રતિપદ્યતે ॥ ૧૯॥

ગુદં પુંસો વિનિર્ભિન્નં મિત્રો લોકેશ આવિશત્ ।
પાયુનાંશેન યેનાસૌ વિસર્ગં પ્રતિપદ્યતે ॥ ૨૦॥

હસ્તાવસ્ય વિનિર્ભિન્નાવિન્દ્રઃ સ્વર્પતિરાવિશત્ ।
વાર્તયાંશેન પુરુષો યયા વૃત્તિં પ્રપદ્યતે ॥ ૨૧॥

પાદાવસ્ય વિનિર્ભિન્નૌ લોકેશો વિષ્ણુરાવિશત્ ।
ગત્યા સ્વાંશેન પુરુષો યયા પ્રાપ્યં પ્રપદ્યતે ॥ ૨૨॥

બુદ્ધિં ચાસ્ય વિનિર્ભિન્નાં વાગીશો ધિષ્ણ્યમાવિશત્ ।
બોધેનાંશેન બોદ્ધવ્યપ્રતિપત્તિર્યતો ભવેત્ ॥ ૨૩॥

હૃદયં ચાસ્ય નિર્ભિન્નં ચન્દ્રમા ધિષ્ણ્યમાવિશત્ ।
મનસાંશેન યેનાસૌ વિક્રિયાં પ્રતિપદ્યતે ॥ ૨૪॥

આત્માનં ચાસ્ય નિર્ભિન્નમભિમાનોઽવિશત્પદમ્ ।
કર્મણાંશેન યેનાસૌ કર્તવ્યં પ્રતિપદ્યતે ॥ ૨૫॥

સત્ત્વં ચાસ્ય વિનિર્ભિન્નં મહાન્ ધિષ્ણ્યમુપાવિશત્ ।
ચિત્તેનાંશેન યેનાસૌ વિજ્ઞાનં પ્રતિપદ્યતે ॥ ૨૬॥

શીર્ષ્ણોઽસ્ય દ્યૌર્ધરા પદ્ભ્યાં ખં નાભેરુદપદ્યત ।

ગુણાનાં વૃત્તયો યેષુ પ્રતીયન્તે સુરાદયઃ ॥ ૨૭॥

આત્યન્તિકેન સત્ત્વેન દિવં દેવાઃ પ્રપેદિરે ।
ધરાં રજઃ સ્વભાવેન પણયો યે ચ તાનનુ ॥ ૨૮॥

તાર્તીયેન સ્વભાવેન ભગવન્નાભિમાશ્રિતાઃ ।
ઉભયોરન્તરં વ્યોમ યે રુદ્રપાર્ષદાં ગણાઃ ॥ ૨૯॥

મુખતોઽવર્તત બ્રહ્મ પુરુષસ્ય કુરૂદ્વહ ।
યસ્તૂન્મુખત્વાદ્વર્ણાનાં મુખ્યોઽભૂદ્બ્રાહ્મણો ગુરુઃ ॥ ૩૦॥

બાહુભ્યોઽવર્તત ક્ષત્રં ક્ષત્રિયસ્તદનુવ્રતઃ ।
યો જાતસ્ત્રાયતે વર્ણાન્ પૌરુષઃ કણ્ટકક્ષતાત્ ॥ ૩૧॥

વિશોઽવર્તન્ત તસ્યોર્વોર્લોકવૃત્તિકરીર્વિભોઃ ।
વૈશ્યસ્તદુદ્ભવો વાર્તાં નૃણાં યઃ સમવર્તયત્ ॥ ૩૨॥

પદ્ભ્યાં ભગવતો જજ્ઞે શુશ્રૂષા ધર્મસિદ્ધયે ।
તસ્યાં જાતઃ પુરા શૂદ્રો યદ્વૃત્ત્યા તુષ્યતે હરિઃ ॥ ૩૩॥

એતે વર્ણાઃ સ્વધર્મેણ યજન્તિ સ્વગુરું હરિમ્ ।
શ્રદ્ધયાઽઽત્મવિશુદ્ધ્યર્થં યજ્જાતાઃ સહ વૃત્તિભિઃ ॥ ૩૪॥

એતત્ક્ષત્તર્ભગવતો દૈવકર્માત્મરૂપિણઃ ।
કઃ શ્રદ્દધ્યાદુપાકર્તું યોગમાયાબલોદયમ્ ॥ ૩૫॥

અથાપિ કીર્તયામ્યઙ્ગ યથામતિ યથાશ્રુતમ્ ।
કીર્તિં હરેઃ સ્વાં સત્કર્તું ગિરમન્યાભિધાસતીમ્ ॥ ૩૬॥

એકાન્તલાભં વચસો નુ પુંસાં
સુશ્લોકમૌલેર્ગુણવાદમાહુઃ ।
શ્રુતેશ્ચ વિદ્વદ્ભિરુપાકૃતાયાં
કથા સુધાયામુપસમ્પ્રયોગમ્ ॥ ૩૭॥

આત્મનોઽવસિતો વત્સ મહિમા કવિનાઽઽદિના ।
સંવત્સરસહસ્રાન્તે ધિયા યોગવિપક્વયા ॥ ૩૮॥

અતો ભગવતો માયા માયિનામપિ મોહિની ।
યત્સ્વયં ચાત્મવર્ત્માત્મા ન વેદ કિમુતાપરે ॥ ૩૯॥

યતોઽપ્રાપ્ય ન્યવર્તન્ત વાચશ્ચ મનસા સહ ।

અહં ચાન્ય ઇમે દેવાસ્તસ્મૈ ભગવતે નમઃ ॥ ૪૦॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધે ષષ્ઠોઽધ્યાયઃ ॥ ૬॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ સપ્તમોઽધ્યાયઃ - ૭ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ
એવં બ્રુવાણં મૈત્રેયં દ્વૈપાયનસુતો બુધઃ ।
પ્રીણયન્નિવ ભારત્યા વિદુરઃ પ્રત્યભાષત ॥ ૧॥

વિદુર ઉવાચ
બ્રહ્મન્ કથં ભગવતશ્ચિન્માત્રસ્યાવિકારિણઃ ।
લીલયા ચાપિ યુજ્યેરન્નિર્ગુણસ્ય ગુણાઃ ક્રિયાઃ ॥ ૨॥

ક્રીડાયામુદ્યમોઽર્ભસ્ય કામશ્ચિક્રીડિષાન્યતઃ ।
સ્વતસ્તૃપ્તસ્ય ચ કથં નિવૃત્તસ્ય સદાન્યતઃ ॥ ૩॥

અસ્રાક્ષીદ્ભગવાન્વિશ્વં ગુણમય્યાઽઽત્મમાયયા ।
તયા સંસ્થાપયત્યેતદ્ભૂયઃ પ્રત્યપિધાસ્યતિ ॥ ૪॥

દેશતઃ કાલતો યોઽસાવવસ્થાતઃ સ્વતોઽન્યતઃ ।
અવિલુપ્તાવબોધાત્મા સ યુજ્યેતાજયા કથમ્ ॥ ૫॥

ભગવાનેક એવૈષ સર્વક્ષેત્રેષ્વવસ્થિતઃ ।
અમુષ્ય દુર્ભગત્વં વા ક્લેશો વા કર્મભિઃ કુતઃ ॥ ૬॥

એતસ્મિન્ મે મનો વિદ્વન્ખિદ્યતેઽજ્ઞાનસઙ્કટે ।
તન્નઃ પરાણુદ વિભો કશ્મલં માનસં મહત્ ॥ ૭॥

શ્રીશુક ઉવાચ
સ ઇત્થં ચોદિતઃ ક્ષત્ત્રા તત્ત્વજિજ્ઞાસુના મુનિઃ ।
પ્રત્યાહ ભગવચ્ચિત્તઃ સ્મયન્નિવ ગતસ્મયઃ ॥ ૮॥

મૈત્રેય ઉવાચ

સેયં ભગવતો માયા યન્નયેન વિરુધ્યતે ।
ઈશ્વરસ્ય વિમુક્તસ્ય કાર્પણ્યમુત બન્ધનમ્ ॥ ૯॥

યદર્થેન વિનામુષ્ય પુંસ આત્મવિપર્યયઃ ।
પ્રતીયત ઉપદ્રષ્ટુઃ સ્વશિરશ્છેદનાદિકઃ ॥ ૧૦॥

યથા જલે ચન્દ્રમસઃ કમ્પાદિસ્તત્કૃતો ગુણઃ ।
દૃશ્યતેઽસન્નપિ દ્રષ્ટુરાત્મનોઽનાત્મનો ગુણઃ ॥ ૧૧॥

સ વૈ નિવૃત્તિધર્મેણ વાસુદેવાનુકમ્પયા ।
ભગવદ્ભક્તિયોગેન તિરોધત્તે શનૈરિહ ॥ ૧૨॥

યદેન્દ્રિયોપરામોઽથ દ્રષ્ટ્રાત્મનિ પરે હરૌ ।
વિલીયન્તે તદા ક્લેશાઃ સંસુપ્તસ્યેવ કૃત્સ્નશઃ ॥ ૧૩॥

અશેષસઙ્ક્લેશશમં વિધત્તે
ગુણાનુવાદશ્રવણં મુરારેઃ ।
કુતઃ પુનસ્તચ્ચરણારવિન્દ-
પરાગસેવા રતિરાત્મલબ્ધા ॥ ૧૪॥

વિદુર ઉવાચ
સઞ્છિન્નઃ સંશયો મહ્યં તવ સૂક્તાસિના વિભો ।
ઉભયત્રાપિ ભગવન્ મનો મે સમ્પ્રધાવતિ ॥ ૧૫॥

સાધ્વેતદ્વ્યાહૃતં વિદ્વન્નાત્મમાયાયનં હરેઃ ।
આભાત્યપાર્થં નિર્મૂલં વિશ્વમૂલં ન યદ્બહિઃ ॥ ૧૬॥

યશ્ચ મૂઢતમો લોકે યશ્ચ બુદ્ધેઃ પરં ગતઃ ।
તાવુભૌ સુખમેધેતે ક્લિશ્યત્યન્તરિતો જનઃ ॥ ૧૭॥

અર્થાભાવં વિનિશ્ચિત્ય પ્રતીતસ્યાપિ નાત્મનઃ ।
તાં ચાપિ યુષ્મચ્ચરણસેવયાહં પરાણુદે ॥ ૧૮॥

યત્સેવયા ભગવતઃ કૂટસ્થસ્ય મધુદ્વિષઃ ।
રતિરાસો ભવેત્તીવ્રઃ પાદયોર્વ્યસનાર્દનઃ ॥ ૧૯॥

દુરાપા હ્યલ્પતપસઃ સેવા વૈકુણ્ઠવર્ત્મસુ ।
યત્રોપગીયતે નિત્યં દેવદેવો જનાર્દનઃ ॥ ૨૦॥

સૃષ્ટ્વાગ્રે મહદાદીનિ સવિકારાણ્યનુક્રમાત્ ।

તેભ્યો વિરાજમુદ્ધૃત્ય તમનુ પ્રાવિશદ્વિભુઃ ॥ ૨૧॥

યમાહુરાદ્યં પુરુષં સહસ્રાઙ્ઘ્ર્યૂરુબાહુકમ્ ।
યત્ર વિશ્વ ઇમે લોકાઃ સવિકાસં સમાસતે ॥ ૨૨॥

યસ્મિન્ દશવિધઃ પ્રાણઃ સેન્દ્રિયાર્થેન્દ્રિયસ્ત્રિવૃત્ ।
ત્વયેરિતો યતો વર્ણાસ્તદ્વિભૂતીર્વદસ્વ નઃ ॥ ૨૩॥

યત્ર પુત્રૈશ્ચ પૌત્રૈશ્ચ નપ્તૃભિઃ સહ ગોત્રજૈઃ ।
પ્રજા વિચિત્રાકૃતય આસન્ યાભિરિદં તતમ્ ॥ ૨૪॥

પ્રજાપતીનાં સ પતિશ્ચક્લૃપે કાન્ પ્રજાપતીન્ ।
સર્ગાંશ્ચૈવાનુસર્ગાંશ્ચ મનૂન્મન્વન્તરાધિપાન્ ॥ ૨૫॥

એતેષામપિ વંશાંશ્ચ વંશાનુચરિતાનિ ચ ।
ઉપર્યધશ્ચ યે લોકા ભૂમેર્મિત્રાત્મજાસતે ॥ ૨૬॥

તેષાં સંસ્થાં પ્રમાણં ચ ભૂર્લોકસ્ય ચ વર્ણય ।
તિર્યઙ્માનુષદેવાનાં સરીસૃપપતત્રિણામ્ ।
વદ નઃ સર્ગસંવ્યૂહં ગાર્ભસ્વેદદ્વિજોદ્ભિદામ્ ॥ ૨૭॥

ગુણાવતારૈર્વિશ્વસ્ય સર્ગસ્થિત્યપ્યયાશ્રયમ્ ।
સૃજતઃ શ્રીનિવાસસ્ય વ્યાચક્ષ્વોદારવિક્રમમ્ ॥ ૨૮॥

વર્ણાશ્રમવિભાગાંશ્ચ રૂપશીલસ્વભાવતઃ ।
ઋષીણાં જન્મકર્માદિ વેદસ્ય ચ વિકર્ષણમ્ ॥ ૨૯॥

યજ્ઞસ્ય ચ વિતાનાનિ યોગસ્ય ચ પથઃ પ્રભો ।
નૈષ્કર્મ્યસ્ય ચ સાઙ્ખ્યસ્ય તન્ત્રં વા ભગવત્સ્મૃતમ્ ॥ ૩૦॥

પાખણ્ડપથવૈષમ્યં પ્રતિલોમનિવેશનમ્ ।
જીવસ્ય ગતયો યાશ્ચ યાવતીર્ગુણકર્મજાઃ ॥ ૩૧॥

ધર્માર્થકામમોક્ષાણાં નિમિત્તાન્યવિરોધતઃ ।
વાર્તાયા દણ્ડનીતેશ્ચ શ્રુતસ્ય ચ વિધિં પૃથક્ ॥ ૩૨॥

શ્રાદ્ધસ્ય ચ વિધિં બ્રહ્મન્ પિતૃણાં સર્ગમેવ ચ ।
ગ્રહનક્ષત્રતારાણાં કાલાવયવસંસ્થિતિમ્ ॥ ૩૩॥

દાનસ્ય તપસો વાપિ યચ્ચેષ્ટાપૂર્તયોઃ ફલમ્ ।
પ્રવાસસ્થસ્ય યો ધર્મો યશ્ચ પુંસ ઉતાપદિ ॥ ૩૪॥

યેન વા ભગવાંસ્તુષ્યેદ્ધર્મયોનિર્જનાર્દનઃ ।
સમ્પ્રસીદતિ વા યેષામેતદાખ્યાહિ ચાનઘ ॥ ૩૫॥

અનુવ્રતાનાં શિષ્યાણાં પુત્રાણાં ચ દ્વિજોત્તમ ।
અનાપૃષ્ટમપિ બ્રૂયુર્ગુરવો દીનવત્સલાઃ ॥ ૩૬॥

તત્ત્વાનાં ભગવંસ્તેષાં કતિધા પ્રતિસઙ્ક્રમઃ ।
તત્રેમં ક ઉપાસીરન્ ક ઉ સ્વિદનુશેરતે ॥ ૩૭॥

પુરુષસ્ય ચ સંસ્થાનં સ્વરૂપં વા પરસ્ય ચ ।
જ્ઞાનં ચ નૈગમં યત્તદ્ગુરુશિષ્યપ્રયોજનમ્ ॥ ૩૮॥

નિમિત્તાનિ ચ તસ્યેહ પ્રોક્તાન્યનઘ સૂરિભિઃ ।
સ્વતો જ્ઞાનં કુતઃ પુંસાં ભક્તિર્વૈરાગ્યમેવ વા ॥ ૩૯॥

એતાન્મે પૃચ્છતઃ પ્રશ્નાન્ હરેઃ કર્મવિવિત્સયા ।
બ્રૂહિ મેઽજ્ઞસ્ય મિત્રત્વાદજયા નષ્ટચક્ષુષઃ ॥ ૪૦॥

સર્વે વેદાશ્ચ યજ્ઞાશ્ચ તપો દાનાનિ ચાનઘ ।
જીવાભયપ્રદાનસ્ય ન કુર્વીરન્ કલામપિ ॥ ૪૧॥

શ્રીશુક ઉવાચ
સ ઇત્થમાપૃષ્ટપુરાણકલ્પઃ
કુરુપ્રધાનેન મુનિપ્રધાનઃ ।
પ્રવૃદ્ધહર્ષો ભગવત્કથાયાં
સઞ્ચોદિતસ્તં પ્રહસન્નિવાહ ॥ ૪૨॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધે સપ્તમોઽધ્યાયઃ ॥ ૭॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ અષ્ટમોઽધ્યાયઃ - ૮ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
સત્સેવનીયો બત પૂરુવંશો
યલ્લોકપાલો ભગવત્પ્રધાનઃ ।
બભૂવિથેહાજિતકીર્તિમાલાં
પદે પદે નૂતનયસ્યભીક્ષ્ણમ્ ॥ ૧॥

સોઽહં નૃણાં ક્ષુલ્લસુખાય દુઃખં
મહદ્ગતાનાં વિરમાય તસ્ય ।
પ્રવર્તયે ભાગવતં પુરાણં
યદાહ સાક્ષાદ્ભગવાન્ ઋષિભ્યઃ ॥ ૨॥

આસીનમુર્વ્યાં ભગવન્તમાદ્યં
સઙ્કર્ષણં દેવમકુણ્ઠસત્ત્વમ્ ।
વિવિત્સવસ્તત્ત્વમતઃપરસ્ય
કુમારમુખ્યા મુનયોઽન્વપૃચ્છન્ ॥ ૩॥

સ્વમેવ ધિષ્ણ્યં બહુ માનયન્તં
યં વાસુદેવાભિધમામનન્તિ ।
પ્રત્યગ્ધૃતાક્ષામ્બુજકોશમીષ-
દુન્મીલયન્તં વિબુધોદયાય ॥ ૪॥

સ્વર્ધુન્યુદાર્દ્રૈઃ સ્વજટાકલાપૈ-
રુપસ્પૃશન્તશ્ચરણોપધાનમ્ ।
પદ્મં યદર્ચન્ત્યહિરાજકન્યાઃ
સપ્રેમનાનાબલિભિર્વરાર્થાઃ ॥ ૫॥

મુહુર્ગૃણન્તો વચસાનુરાગ-
સ્ખલત્પદેનાસ્ય કૃતાનિ તજ્જ્ઞાઃ ।
કિરીટસાહસ્રમણિપ્રવેક-
પ્રદ્યોતિતોદ્દામફણાસહસ્રમ્ ॥ ૬॥

પ્રોક્તં કિલૈતદ્ભગવત્તમેન
નિવૃત્તિધર્માભિરતાય તેન ।
સનત્કુમારાય સ ચાહ પૃષ્ટઃ
સાઙ્ખ્યાયનાયાઙ્ગ ધૃતવ્રતાય ॥ ૭॥

સાઙ્ખ્યાયનઃ પારમહંસ્યમુખ્યો
વિવક્ષમાણો ભગવદ્વિભૂતીઃ ।
જગાદ સોઽસ્મદ્ગુરવેઽન્વિતાય
પરાશરાયાથ બૃહસ્પતેશ્ચ ॥ ૮॥

પ્રોવાચ મહ્યં સ દયાલુરુક્તો
મુનિઃ પુલસ્ત્યેન પુરાણમાદ્યમ્ ।
સોઽહં તવૈતત્કથયામિ વત્સ
શ્રદ્ધાલવે નિત્યમનુવ્રતાય ॥ ૯॥

ઉદાપ્લુતં વિશ્વમિદં તદાસી-
દ્યન્નિદ્રયાઽઽમીલિતદૃઙ્ ન્યમીલયત્ ।
અહીન્દ્રતલ્પેઽધિશયાન એકઃ
કૃતક્ષણઃ સ્વાત્મરતૌ નિરીહઃ ॥ ૧૦॥

સોઽન્તઃશરીરેઽર્પિતભૂતસૂક્ષ્મઃ
કાલાત્મિકાં શક્તિમુદીરયાણઃ ।
ઉવાસ તસ્મિન્ સલિલે પદે સ્વે
યથાનલો દારુણિ રુદ્ધવીર્યઃ ॥ ૧૧॥

ચતુર્યુગાનાં ચ સહસ્રમપ્સુ
સ્વપન્ સ્વયોદીરિતયા સ્વશક્ત્યા ।
કાલાખ્યયાઽઽસાદિતકર્મતન્ત્રો
લોકાનપીતાન્ દદૃશે સ્વદેહે ॥ ૧૨॥

તસ્યાર્થસૂક્ષ્માભિનિવિષ્ટદૃષ્ટે-
રન્તર્ગતોઽર્થો રજસા તનીયાન્ ।
ગુણેન કાલાનુગતેન વિદ્ધઃ
સૂષ્યંસ્તદાભિદ્યત નાભિદેશાત્ ॥ ૧૩॥

સ પદ્મકોશઃ સહસોદતિષ્ઠ-
ત્કાલેન કર્મપ્રતિબોધનેન ।
સ્વરોચિષા તત્સલિલં વિશાલં
વિદ્યોતયન્નર્ક ઇવાત્મયોનિઃ ॥ ૧૪॥

તલ્લોકપદ્મં સ ઉ એવ વિષ્ણુઃ

પ્રાવીવિશત્સર્વગુણાવભાસમ્ ।
તસ્મિન્ સ્વયં વેદમયો વિધાતા
સ્વયમ્ભુવં યં સ્મ વદન્તિ સોઽભૂત્ ॥ ૧૫॥

તસ્યાં સ ચામ્ભોરુહકર્ણિકાયા-
મવસ્થિતો લોકમપશ્યમાનઃ ।
પરિક્રમન્ વ્યોમ્નિ વિવૃત્તનેત્ર-
શ્ચત્વારિ લેભેઽનુદિશં મુખાનિ ॥ ૧૬॥

તસ્માદ્યુગાન્તશ્વસનાવઘૂર્ણ-
જલોર્મિચક્રાત્સલિલાદ્વિરૂઢમ્ ।
ઉપાશ્રિતઃ કઞ્જમુ લોકતત્ત્વં
નાત્માનમદ્ધાવિદદાદિદેવઃ ॥ ૧૭॥

ક એષ યોઽસાવહમબ્જપૃષ્ઠ
એતત્કુતો વાબ્જમનન્યદપ્સુ ।
અસ્તિ હ્યધસ્તાદિહ કિઞ્ચનૈત-
દધિષ્ઠિતં યત્ર સતા નુ ભાવ્યમ્ ॥ ૧૮॥

સ ઇત્થમુદ્વીક્ષ્ય તદબ્જનાલ-
નાડીભિરન્તર્જલમાવિવેશ ।
નાર્વાગ્ગતસ્તત્ખરનાલનાલ-
નાભિં વિચિન્વંસ્તદવિન્દતાજઃ ॥ ૧૯॥

તમસ્યપારે વિદુરાત્મસર્ગં
વિચિન્વતોઽભૂત્સુમહાંસ્ત્રિણેમિઃ ।
યો દેહભાજાં ભયમીરયાણઃ
પરિક્ષિણોત્યાયુરજસ્ય હેતિઃ ॥ ૨૦॥

તતો નિવૃત્તોઽપ્રતિલબ્ધકામઃ
સ્વધિષ્ણ્યમાસાદ્ય પુનઃ સ દેવઃ ।
શનૈર્જિતશ્વાસનિવૃત્તચિત્તો
ન્યષીદદારૂઢસમાધિયોગઃ ॥ ૨૧॥

કાલેન સોઽજઃ પુરુષાયુષાભિ-
પ્રવૃત્તયોગેન વિરૂઢબોધઃ ।
સ્વયં તદન્તર્હૃદયેઽવભાત-

મપશ્યતાપશ્યત યન્ન પૂર્વમ્ ॥ ૨૨॥

મૃણાલગૌરાયતશેષભોગ-
પર્યઙ્ક એકં પુરુષં શયાનમ્ ।
ફણાતપત્રાયુતમૂર્ધરત્ન-
દ્યુભિર્હતધ્વાન્તયુગાન્તતોયે ॥ ૨૩॥

પ્રેક્ષાં ક્ષિપન્તં હરિતોપલાદ્રેઃ
સન્ધ્યાભ્રનીવેરુરુરુક્મમૂર્ધ્નઃ ।
રત્નોદધારૌષધિસૌમનસ્ય-
વનસ્રજો વેણુભુજાઙ્ઘ્રિપાઙ્ઘ્રેઃ ॥ ૨૪॥

આયામતો વિસ્તરતઃ સ્વમાન-
દેહેન લોકત્રયસઙ્ગ્રહેણ ।
વિચિત્રદિવ્યાભરણાંશુકાનાં
કૃતશ્રિયાપાશ્રિતવેષદેહમ્ ॥ ૨૫॥

પુંસાં સ્વકામાય વિવિક્તમાર્ગૈ-
રભ્યર્ચતાં કામદુઘાઙ્ઘ્રિપદ્મમ્ ।
પ્રદર્શયન્તં કૃપયા નખેન્દુ-
મયૂખભિન્નાઙ્ગુલિચારુપત્રમ્ ॥ ૨૬॥

મુખેન લોકાર્તિહરસ્મિતેન
પરિસ્ફુરત્કુણ્ડલમણ્ડિતેન ।
શોણાયિતેનાધરબિમ્બભાસા
પ્રત્યર્હયન્તં સુનસેન સુભ્ર્વા ॥ ૨૭॥

કદમ્બકિઞ્જલ્કપિશઙ્ગવાસસા
સ્વલઙ્કૃતં મેખલયા નિતમ્બે ।
હારેણ ચાનન્તધનેન વત્સ
શ્રીવત્સવક્ષઃસ્થલવલ્લભેન ॥ ૨૮॥

પરાર્ધ્યકેયૂરમણિપ્રવેક-
પર્યસ્તદોર્દણ્ડસહસ્રશાખમ્ ।
અવ્યક્તમૂલં ભુવનાઙ્ઘ્રિપેન્દ્ર-
મહીન્દ્રભોગૈરધિવીતવલ્શમ્ ॥ ૨૯॥

ચરાચરૌકો ભગવન્ મહીધ્ર-
મહીન્દ્રબન્ધું સલિલોપગૂઢમ્ ।
કિરીટસાહસ્રહિરણ્યશૃઙ્ગ-
માવિર્ભવત્કૌસ્તુભરત્નગર્ભમ્ ॥ ૩૦॥

નિવીતમામ્નાયમધુવ્રતશ્રિયા
સ્વકીર્તિમય્યા વનમાલયા હરિમ્ ।
સૂર્યેન્દુવાય્વગ્ન્યગમં ત્રિધામભિઃ
પરિક્રમત્પ્રાધનિકૈર્દુરાસદમ્ ॥ ૩૧॥

તર્હ્યેવ તન્નાભિસરઃસરોજ-
માત્માનમમ્ભઃ શ્વસનં વિયચ્ચ ।
દદર્શ દેવો જગતો વિધાતા
નાતઃ પરં લોકવિસર્ગદૃષ્ટિઃ ॥ ૩૨॥

સ કર્મબીજં રજસોપરક્તઃ
પ્રજાઃ સિસૃક્ષન્નિયદેવ દૃષ્ટ્વા ।
અસ્તૌદ્વિસર્ગાભિમુખસ્તમીડ્ય-
મવ્યક્તવર્ત્મન્યભિવેશિતાત્મા ॥ ૩૩॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધે અષ્ટમોઽધ્યાયઃ ॥ ૮॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ નવમોઽધ્યાયઃ - ૯ ॥

બ્રહ્મોવાચ
જ્ઞાતોઽસિ મેઽદ્ય સુચિરાન્નનુ દેહભાજાં
ન જ્ઞાયતે ભગવતો ગતિરિત્યવદ્યમ્ ।
નાન્યત્ત્વદસ્તિ ભગવન્નપિ તન્ન શુદ્ધં
માયાગુણવ્યતિકરાદ્યદુરુર્વિભાસિ ॥ ૧॥

રૂપં યદેતદવબોધરસોદયેન

શશ્વન્નિવૃત્તતમસઃ સદનુગ્રહાય ।
આદૌ ગૃહીતમવતારશતૈકબીજં
યન્નાભિપદ્મભવનાદહમાવિરાસમ્ ॥ ૨॥

નાતઃપરં પરમ યદ્ભવતઃ સ્વરૂપ-
માનન્દમાત્રમવિકલ્પમવિદ્ધવર્ચઃ ।
પશ્યામિ વિશ્વસૃજમેકમવિશ્વમાત્મન્
ભૂતેન્દ્રિયાત્મકમદસ્ત ઉપાશ્રિતોઽસ્મિ ॥ ૩॥

તદ્વા ઇદં ભુવનમઙ્ગલ મઙ્ગલાય
ધ્યાને સ્મ નો દર્શિતં ત ઉપાસકાનામ્ ।
તસ્મૈ નમો ભગવતેઽનુવિધેમ તુભ્યં
યોઽનાદૃતો નરકભાગ્ભિરસત્પ્રસઙ્ગૈઃ ॥ ૪॥

યે તુ ત્વદીયચરણામ્બુજકોશગન્ધં
જિઘ્રન્તિ કર્ણવિવરૈઃ શ્રુતિવાતનીતમ્ ।
ભક્ત્યા ગૃહીતચરણઃ પરયા ચ તેષાં
નાપૈષિ નાથ હૃદયામ્બુરુહાત્સ્વપુંસામ્ ॥ ૫॥

તાવદ્ભયં દ્રવિણદેહસુહૃન્નિમિત્તં
શોકઃ સ્પૃહા પરિભવો વિપુલશ્ચ લોભઃ ।
તાવન્મમેત્યસદવગ્રહ આર્તિમૂલં
યાવન્ન તેઽઙ્ઘ્રિમભયં પ્રવૃણીત લોકઃ ॥ ૬॥

દૈવેન તે હતધિયો ભવતઃ પ્રસઙ્ગાત્
સર્વાશુભોપશમનાદ્વિમુખેન્દ્રિયા યે ।
કુર્વન્તિ કામસુખલેશલવાય દીનાઃ
લોભાભિભૂતમનસોઽકુશલાનિ શશ્વત્ ॥ ૭॥

ક્ષુત્તૃટ્ ત્રિધાતુભિરિમા મુહુરર્દ્યમાનાઃ
શીતોષ્ણવાતવરષૈરિતરેતરાચ્ચ ।
કામાગ્નિનાચ્યુત રુષા ચ સુદુર્ભરેણ
સમ્પશ્યતો મન ઉરુક્રમ સીદતે મે ॥ ૮॥

યાવત્પૃથક્ત્વમિદમાત્મન ઇન્દ્રિયાર્થ-
માયાબલં ભગવતો જન ઈશ પશ્યેત્ ।
તાવન્ન સંસૃતિરસૌ પ્રતિસઙ્ક્રમેત

વ્યર્થાપિ દુઃખનિવહં વહતી ક્રિયાર્થા ॥ ૯॥

અહ્ન્યાપૃતાર્તકરણા નિશિ નિઃશયાના
નાનામનોરથધિયા ક્ષણભગ્નનિદ્રાઃ ।
દૈવાહતાર્થરચના ઋષયોઽપિ દેવ
યુષ્મત્પ્રસઙ્ગવિમુખા ઇહ સંસરન્તિ ॥ ૧૦॥

ત્વં ભાવયોગપરિભાવિતહૃત્સરોજ
આસ્સે શ્રુતેક્ષિતપથો નનુ નાથ પુંસામ્ ।
યદ્યદ્ધિયા ત ઉરુગાય વિભાવયન્તિ
તત્તદ્વપુઃ પ્રણયસે સદનુગ્રહાય ॥ ૧૧॥

નાતિપ્રસીદતિ તથોપચિતોપચારૈ-
રારાધિતઃ સુરગણૈર્હૃદિ બદ્ધકામૈઃ ।
યત્સર્વભૂતદયયાસદલભ્યયૈકો
નાનાજનેષ્વવહિતઃ સુહૃદન્તરાત્મા ॥ ૧૨॥

પુંસામતો વિવિધકર્મભિરધ્વરાદ્યૈઃ
દાનેન ચોગ્રતપસા વ્રતચર્યયા ચ ।
આરાધનં ભગવતસ્તવ સત્ક્રિયાર્થો
ધર્મોઽર્પિતઃ કર્હિચિદ્ધ્રિયતે ન યત્ર ॥ ૧૩॥

શશ્વત્સ્વરૂપમહસૈવ નિપીતભેદ-
મોહાય બોધધિષણાય નમઃ પરસ્મૈ ।
વિશ્વોદ્ભવસ્થિતિલયેષુ નિમિત્તલીલા-
રાસાય તે નમ ઇદં ચકૃમેશ્વરાય ॥ ૧૪॥

યસ્યાવતારગુણકર્મવિડમ્બનાનિ
નામાનિ યેઽસુવિગમે વિવશા ગૃણન્તિ ।
તે નૈકજન્મશમલં સહસૈવ હિત્વા
સંયાન્ત્યપાવૃતમૃતં તમજં પ્રપદ્યે ॥ ૧૫॥

યો વા અહં ચ ગિરિશશ્ચ વિભુઃ સ્વયં ચ
સ્થિત્યુદ્ભવપ્રલયહેતવ આત્મમૂલમ્ ।
ભિત્ત્વા ત્રિપાદ્વવૃધ એક ઉરુપ્રરોહ-
સ્તસ્મૈ નમો ભગવતે ભુવનદ્રુમાય ॥ ૧૬॥

લોકો વિકર્મનિરતઃ કુશલે પ્રમત્તઃ
કર્મણ્યયં ત્વદુદિતે ભવદર્ચને સ્વે ।
યસ્તાવદસ્ય બલવાનિહ જીવિતાશાં
સદ્યશ્છિનત્ત્યનિમિષાય નમોઽસ્તુ તસ્મૈ ॥ ૧૭॥

યસ્માદ્બિભેમ્યહમપિ દ્વિપરાર્ધધિષ્ણ્ય-
મધ્યાસિતઃ સકલલોકનમસ્કૃતં યત્ ।
તેપે તપો બહુસવોઽવરુરુત્સમાન-
સ્તસ્મૈ નમો ભગવતેઽધિમખાય તુભ્યમ્ ॥ ૧૮॥

તિર્યઙ્મનુષ્યવિબુધાદિષુ જીવયોનિ-
ષ્વાત્મેચ્છયાઽઽત્મકૃતસેતુપરીપ્સયા યઃ ।
રેમે નિરસ્તરતિરપ્યવરુદ્ધદેહ-
સ્તસ્મૈ નમો ભગવતે પુરુષોત્તમાય ॥ ૧૯॥

યોઽવિદ્યયાનુપહતોઽપિ દશાર્ધવૃત્ત્યા
નિદ્રામુવાહ જઠરીકૃતલોકયાત્રઃ ।
અન્તર્જલેઽહિકશિપુસ્પર્શાનુકૂલાં
ભીમોર્મિમાલિનિ જનસ્ય સુખં વિવૃણ્વન્ ॥ ૨૦॥

યન્નાભિપદ્મભવનાદહમાસમીડ્ય
લોકત્રયોપકરણો યદનુગ્રહેણ ।
તસ્મૈ નમસ્ત ઉદરસ્થભવાય યોગ-
નિદ્રાવસાનવિકસન્નલિનેક્ષણાય ॥ ૨૧॥

સોઽયં સમસ્તજગતાં સુહૃદેક આત્મા
સત્ત્વેન યન્મૃડયતે ભગવાન્ ભગેન ।
તેનૈવ મે દૃશમનુસ્પૃશતાદ્યથાહં
સ્રક્ષ્યામિ પૂર્વવદિદં પ્રણતપ્રિયોઽસૌ ॥ ૨૨॥

એષ પ્રપન્નવરદો રમયાઽઽત્મશક્ત્યા
યદ્યત્કરિષ્યતિ ગૃહીતગુણાવતારઃ ।
તસ્મિન્ સ્વવિક્રમમિદં સૃજતોઽપિ ચેતો
યુઞ્જીત કર્મશમલં ચ યથા વિજહ્યામ્ ॥ ૨૩॥

નાભિહ્રદાદિહ સતોઽમ્ભસિ યસ્ય પુંસો
વિજ્ઞાનશક્તિરહમાસમનન્તશક્તેઃ ।

રૂપં વિચિત્રમિદમસ્ય વિવૃણ્વતો મે
મા રીરિષીષ્ટ નિગમસ્ય ગિરાં વિસર્ગઃ ॥ ૨૪॥

સોઽસાવદભ્રકરુણો ભગવાન્ વિવૃદ્ધ-
પ્રેમસ્મિતેન નયનામ્બુરુહં વિજૃમ્ભન્ ।
ઉત્થાય વિશ્વવિજયાય ચ નો વિષાદં
માધ્વ્યા ગિરાપનયતાત્પુરુષઃ પુરાણઃ ॥ ૨૫॥

મૈત્રેય ઉવાચ
સ્વસમ્ભવં નિશામ્યૈવં તપોવિદ્યાસમાધિભિઃ ।
યાવન્મનો વચઃ સ્તુત્વા વિરરામ સ ખિન્નવત્ ॥ ૨૬॥

અથાભિપ્રેતમન્વીક્ષ્ય બ્રહ્મણો મધુસૂદનઃ ।
વિષણ્ણચેતસં તેન કલ્પવ્યતિકરામ્ભસા ॥ ૨૭॥

લોકસંસ્થાનવિજ્ઞાન આત્મનઃ પરિખિદ્યતઃ ।
તમાહાગાધયા વાચા કશ્મલં શમયન્નિવ ॥ ૨૮॥

શ્રીભગવાનુવાચ
મા વેદગર્ભ ગાસ્તન્દ્રીં સર્ગ ઉદ્યમમાવહ ।
તન્મયાઽઽપાદિતં હ્યગ્રે યન્માં પ્રાર્થયતે ભવાન્ ॥ ૨૯॥

ભૂયસ્ત્વં તપ આતિષ્ઠ વિદ્યાં ચૈવ મદાશ્રયામ્ ।
તાભ્યામન્તર્હૃદિ બ્રહ્મન્ લોકાન્ દ્રક્ષ્યસ્યપાવૃતાન્ ॥ ૩૦॥

તત આત્મનિ લોકે ચ ભક્તિયુક્તઃ સમાહિતઃ ।
દ્રષ્ટાસિ માં તતં બ્રહ્મન્ મયિ લોકાંસ્ત્વમાત્મનઃ ॥ ૩૧॥

યદા તુ સર્વભૂતેષુ દારુષ્વગ્નિમિવ સ્થિતમ્ ।
પ્રતિચક્ષીત માં લોકો જહ્યાત્તર્હ્યેવ કશ્મલમ્ ॥ ૩૨॥

યદા રહિતમાત્માનં ભૂતેન્દ્રિયગુણાશયૈઃ ।
સ્વરૂપેણ મયોપેતં પશ્યન્ સ્વારાજ્યમૃચ્છતિ ॥ ૩૩॥

નાનાકર્મવિતાનેન પ્રજા બહ્વીઃ સિસૃક્ષતઃ ।
નાત્માવસીદત્યસ્મિંસ્તે વર્ષીયાન્મદનુગ્રહઃ ॥ ૩૪॥

ઋષિમાદ્યં ન બધ્નાતિ પાપીયાંસ્ત્વાં રજો ગુણઃ ।
યન્મનો મયિ નિર્બદ્ધં પ્રજાઃ સંસૃજતોઽપિ તે ॥ ૩૫॥

જ્ઞાતોઽહં ભવતા ત્વદ્ય દુર્વિજ્ઞેયોઽપિ દેહિનામ્ ।
યન્માં ત્વં મન્યસેઽયુક્તં ભૂતેન્દ્રિયગુણાત્મભિઃ ॥ ૩૬॥

તુભ્યં મદ્વિચિકિત્સાયામાત્મા મે દર્શિતોઽબહિઃ ।
નાલેન સલિલે મૂલં પુષ્કરસ્ય વિચિન્વતઃ ॥ ૩૭॥

યચ્ચકર્થાઙ્ગ મત્સ્તોત્રં મત્કથાભ્યુદયાઙ્કિતમ્ ।
યદ્વા તપસિ તે નિષ્ઠા સ એષ મદનુગ્રહઃ ॥ ૩૮॥

પ્રીતોઽહમસ્તુ ભદ્રં તે લોકાનાં વિજયેચ્છયા ।
યદસ્તૌષીર્ગુણમયં નિર્ગુણં માનુવર્ણયન્ ॥ ૩૯॥

ય એતેન પુમાન્નિત્યં સ્તુત્વા સ્તોત્રેણ માં ભજેત્ ।
તસ્યાશુ સમ્પ્રસીદેયં સર્વકામવરેશ્વરઃ ॥ ૪૦॥

પૂર્તેન તપસા યજ્ઞૈર્દાનૈર્યોગસમાધિના ।
રાદ્ધં નિઃશ્રેયસં પુંસાં મત્પ્રીતિસ્તત્ત્વવિન્મતમ્ ॥ ૪૧॥

અહમાત્માઽઽત્મનાં ધાતઃ પ્રેષ્ઠઃ સન્ પ્રેયસામપિ ।
અતો મયિ રતિં કુર્યાદ્દેહાદિર્યત્કૃતે પ્રિયઃ ॥ ૪૨॥

સર્વવેદમયેનેદમાત્મનાઽઽત્માઽઽત્મયોનિના ।
પ્રજાઃ સૃજ યથા પૂર્વં યાશ્ચ મય્યનુશેરતે ॥ ૪૩॥

મૈત્રેય ઉવાચ
તસ્મા એવં જગત્સ્રષ્ટ્રે પ્રધાનપુરુષેશ્વરઃ ।
વ્યજ્યેદં સ્વેન રૂપેણ કઞ્જનાભસ્તિરોદધે ॥ ૪૪॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધે નવમોઽધ્યાયઃ ॥ ૯॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ દશમોઽધ્યાયઃ - ૧૦ ॥

વિદુર ઉવાચ
અન્તર્હિતે ભગવતિ બ્રહ્મા લોકપિતામહઃ ।

પ્રજાઃ સસર્જ કતિધા દૈહિકીર્માનસીર્વિભુઃ ॥ ૧॥

યે ચ મે ભગવન્ પૃષ્ટાસ્ત્વય્યર્થા બહુવિત્તમ ।
તાન્ વદસ્વાનુપૂર્વ્યેણ છિન્ધિ નઃ સર્વસંશયાન્ ॥ ૨॥

સૂત ઉવાચ
એવં સઞ્ચોદિતસ્તેન ક્ષત્ત્રા કૌષારવો મુનિઃ ।
પ્રીતઃ પ્રત્યાહ તાન્ પ્રશ્નાન્ હૃદિસ્થાનથ ભાર્ગવ ॥ ૩॥

મૈત્રેય ઉવાચ
વિરિઞ્ચોઽપિ તથા ચક્રે દિવ્યં વર્ષશતં તપઃ ।
આત્મન્યાત્માનમાવેશ્ય યદાહ ભગવાનજઃ ॥ ૪॥

તદ્વિલોક્યાબ્જસમ્ભૂતો વાયુના યદધિષ્ઠિતઃ ।
પદ્મમમ્ભશ્ચ તત્કાલકૃતવીર્યેણ કમ્પિતમ્ ॥ ૫॥

તપસા હ્યેધમાનેન વિદ્યયા ચાત્મસંસ્થયા ।
વિવૃદ્ધવિજ્ઞાનબલો ન્યપાદ્વાયું સહામ્ભસા ॥ ૬॥

તદ્વિલોક્ય વિયદ્વ્યાપિ પુષ્કરં યદધિષ્ઠિતમ્ ।
અનેન લોકાન્ પ્રાગ્લીનાન્ કલ્પિતાસ્મીત્યચિન્તયત્ ॥ ૭॥

પદ્મકોશં તદાઽઽવિશ્ય ભગવત્કર્મચોદિતઃ ।
એકં વ્યભાઙ્ક્ષીદુરુધા ત્રિધા ભાવ્યં દ્વિસપ્તધા ॥ ૮॥

એતાવાઞ્જીવલોકસ્ય સંસ્થાભેદઃ સમાહૃતઃ ।
ધર્મસ્ય હ્યનિમિત્તસ્ય વિપાકઃ પરમેષ્ઠ્યસૌ ॥ ૯॥

વિદુર ઉવાચ
યદાત્થ બહુરૂપસ્ય હરેરદ્ભુતકર્મણઃ ।
કાલાખ્યં લક્ષણં બ્રહ્મન્ યથા વર્ણય નઃ પ્રભો ॥ ૧૦॥

મૈત્રેય ઉવાચ
ગુણવ્યતિકરાકારો નિર્વિશેષોઽપ્રતિષ્ઠિતઃ ।
પુરુષસ્તદુપાદાનમાત્માનં લીલયાસૃજત્ ॥ ૧૧॥

વિશ્વં વૈ બ્રહ્મ તન્માત્રં સંસ્થિતં વિષ્ણુમાયયા ।
ઈશ્વરેણ પરિચ્છિન્નં કાલેનાવ્યક્તમૂર્તિના ॥ ૧૨॥

યથેદાનીં તથાગ્રે ચ પશ્ચાદપ્યેતદીદૃશમ્ ।

સર્ગો નવવિધસ્તસ્ય પ્રાકૃતો વૈકૃતસ્તુ યઃ ॥ ૧૩॥

કાલદ્રવ્યગુણૈરસ્ય ત્રિવિધઃ પ્રતિસઙ્ક્રમઃ ।
આદ્યસ્તુ મહતઃ સર્ગો ગુણવૈષમ્યમાત્મનઃ ॥ ૧૪॥

દ્વિતીયસ્ત્વહમો યત્ર દ્રવ્યજ્ઞાનક્રિયોદયઃ ।
ભૂતસર્ગસ્તૃતીયસ્તુ તન્માત્રો દ્રવ્યશક્તિમાન્ ॥ ૧૫॥

ચતુર્થ ઐન્દ્રિયઃ સર્ગો યસ્તુ જ્ઞાનક્રિયાત્મકઃ ।
વૈકારિકો દેવસર્ગઃ પઞ્ચમો યન્મયં મનઃ ॥ ૧૬॥

ષષ્ઠસ્તુ તમસઃ સર્ગો યસ્ત્વબુદ્ધિકૃતઃ પ્રભો ।
ષડિમે પ્રાકૃતાઃ સર્ગા વૈકૃતાનપિ મે શ‍ૃણુ ॥ ૧૭॥

રજોભાજો ભગવતો લીલેયં હરિમેધસઃ ।
સપ્તમો મુખ્યસર્ગસ્તુ ષડ્વિધસ્તસ્થુષાં ચ યઃ ॥ ૧૮॥

વનસ્પત્યોષધિલતા ત્વક્સારા વીરુધો દ્રુમાઃ ।
ઉત્સ્રોતસસ્તમઃપ્રાયા અન્તઃસ્પર્શા વિશેષિણઃ ॥ ૧૯॥

તિરશ્ચામષ્ટમઃ સર્ગઃ સોઽષ્ટાવિંશદ્વિધો મતઃ ।
અવિદો ભૂરિતમસઃ ઘ્રાણજ્ઞા હૃદ્યવેદિનઃ ॥ ૨૦॥

ગૌરજો મહિષઃ કૃષ્ણઃ સૂકરો ગવયો રુરુઃ ।
દ્વિશફાઃ પશવશ્ચેમે અવિરુષ્ટ્રશ્ચ સત્તમ ॥ ૨૧॥

ખરોઽશ્વોઽશ્વતરો ગૌરઃ શરભશ્ચમરી તથા ।
એતે ચૈકશફાઃ ક્ષત્તઃ શ‍ૃણુ પઞ્ચનખાન્ પશૂન્ ॥ ૨૨॥

શ્વા સૃગાલો વૃકો વ્યાઘ્રો માર્જારઃ શશશલ્લકૌ ।
સિંહઃ કપિર્ગજઃ કૂર્મો ગોધા ચ મકરાદયઃ ॥ ૨૩॥

કઙ્કગૃધ્રબકશ્યેનભાસભલ્લૂકબર્હિણઃ ।
હંસસારસચક્રાહ્વકાકોલૂકાદયઃ ખગાઃ ॥ ૨૪॥

અર્વાક્સ્રોતસ્તુ નવમઃ ક્ષત્તરેકવિધો નૃણામ્ ।
રજોઽધિકાઃ કર્મપરા દુઃખે ચ સુખમાનિનઃ ॥ ૨૫॥

વૈકૃતાસ્ત્રય એવૈતે દેવસર્ગશ્ચ સત્તમ ।
વૈકારિકસ્તુ યઃ પ્રોક્તઃ કૌમારસ્તૂભયાત્મકઃ ॥ ૨૬॥

દેવસર્ગશ્ચાષ્ટવિધો વિબુધાઃ પિતરોઽસુરાઃ ।
ગન્ધર્વાપ્સરસઃ સિદ્ધા યક્ષરક્ષાંસિ ચારણાઃ ॥ ૨૭॥

ભૂતપ્રેતપિશાચાશ્ચ વિદ્યાધ્રાઃ કિન્નરાદયઃ ।
દશૈતે વિદુરાખ્યાતાઃ સર્ગાસ્તે વિશ્વસૃક્કૃતાઃ ॥ ૨૮॥

અતઃ પરં પ્રવક્ષ્યામિ વંશાન્ મન્વન્તરાણિ ચ ।
એવં રજઃપ્લુતઃ સ્રષ્ટા કલ્પાદિષ્વાત્મભૂર્હરિઃ ।
સૃજત્યમોઘસઙ્કલ્પ આત્મૈવાત્માનમાત્મના ॥ ૨૯॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધે દશમોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૦॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ એકાદશોઽધ્યાયઃ - ૧૧ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
ચરમઃ સદ્વિશેષાણામનેકોઽસંયુતઃ સદા ।
પરમાણુઃ સ વિજ્ઞેયો નૃણામૈક્યભ્રમો યતઃ ॥ ૧॥

સત એવ પદાર્થસ્ય સ્વરૂપાવસ્થિતસ્ય યત્ ।
કૈવલ્યં પરમમહાનવિશેષો નિરન્તરઃ ॥ ૨॥

એવં કાલોઽપ્યનુમિતઃ સૌક્ષ્મ્યે સ્થૌલ્યે ચ સત્તમ ।
સંસ્થાનભુક્ત્યા ભગવાનવ્યક્તો વ્યક્તભુગ્વિભુઃ ॥ ૩॥

સ કાલઃ પરમાણુર્વૈ યો ભુઙ્ક્તે પરમાણુતામ્ ।
સતોઽવિશેષભુગ્યસ્તુ સ કાલઃ પરમો મહાન્ ॥ ૪॥

અણુર્દ્વૌ પરમાણૂ સ્યાત્ત્રસરેણુસ્ત્રયઃ સ્મૃતઃ ।
જાલાર્કરશ્મ્યવગતઃ ખમેવાનુપતન્નગાત્ ॥ ૫॥

ત્રસરેણુત્રિકં ભુઙ્ક્તે યઃ કાલઃ સ ત્રુટિઃ સ્મૃતઃ ।
શતભાગસ્તુ વેધઃ સ્યાત્તૈસ્ત્રિભિસ્તુ લવઃ સ્મૃતઃ ॥ ૬॥

નિમેષસ્ત્રિલવો જ્ઞેય આમ્નાતસ્તે ત્રયઃ ક્ષણઃ ।

ક્ષણાન્ પઞ્ચ વિદુઃ કાષ્ઠાં લઘુ તા દશ પઞ્ચ ચ ॥ ૭॥

લઘૂનિ વૈ સમામ્નાતા દશ પઞ્ચ ચ નાડિકા ।
તે દ્વે મુહૂર્તઃ પ્રહરઃ ષડ્યામઃ સપ્ત વા નૃણામ્ ॥ ૮॥

દ્વાદશાર્ધપલોન્માનં ચતુર્ભિશ્ચતુરઙ્ગુલૈઃ ।
સ્વર્ણમાષૈઃ કૃતચ્છિદ્રં યાવત્પ્રસ્થજલપ્લુતમ્ ॥ ૯॥

યામાશ્ચત્વારશ્ચત્વારો મર્ત્યાનામહની ઉભે ।
પક્ષઃ પઞ્ચદશાહાનિ શુક્લઃ કૃષ્ણશ્ચ માનદ ॥ ૧૦॥

તયોઃ સમુચ્ચયો માસઃ પિતૃણાં તદહર્નિશમ્ ।
દ્વૌ તાવૃતુઃ ષડયનં દક્ષિણં ચોત્તરં દિવિ ॥ ૧૧॥

અયને ચાહની પ્રાહુર્વત્સરો દ્વાદશ સ્મૃતઃ ।
સંવત્સરશતં નૃણાં પરમાયુર્નિરૂપિતમ્ ॥ ૧૨॥

ગ્રહર્ક્ષતારા ચક્રસ્થઃ પરમાણ્વાદિના જગત્ ।
સંવત્સરાવસાનેન પર્યેત્યનિમિષો વિભુઃ ॥ ૧૩॥

સંવત્સરઃ પરિવત્સર ઇડાવત્સર એવ ચ ।
અનુવત્સરો વત્સરશ્ચ વિદુરૈવં પ્રભાષ્યતે ॥ ૧૪॥

યઃ સૃજ્યશક્તિમુરુધોચ્છ્વસયન્ સ્વશક્ત્યા
પુંસોઽભ્રમાય દિવિ ધાવતિ ભૂતભેદઃ ।
કાલાખ્યયા ગુણમયં ક્રતુભિર્વિતન્વન્
તસ્મૈ બલિં હરત વત્સરપઞ્ચકાય ॥ ૧૫॥

વિદુર ઉવાચ
પિતૃદેવમનુષ્યાણામાયુઃ પરમિદં સ્મૃતમ્ ।
પરેષાં ગતિમાચક્ષ્વ યે સ્યુઃ કલ્પાદ્બહિર્વિદઃ ॥ ૧૬॥

ભગવાન્ વેદ કાલસ્ય ગતિં ભગવતો નનુ ।
વિશ્વં વિચક્ષતે ધીરા યોગરાદ્ધેન ચક્ષુષા ॥ ૧૭॥

મૈત્રેય ઉવાચ
કૃતં ત્રેતા દ્વાપરં ચ કલિશ્ચેતિ ચતુર્યુગમ્ ।
દિવ્યૈર્દ્વાદશભિર્વર્ષૈઃ સાવધાનં નિરૂપિતમ્ ॥ ૧૮॥

ચત્વારિ ત્રીણિ દ્વે ચૈકં કૃતાદિષુ યથાક્રમમ્ ।

સઙ્ખ્યાતાનિ સહસ્રાણિ દ્વિગુણાનિ શતાનિ ચ ॥ ૧૯॥

સન્ધ્યાંશયોરન્તરેણ યઃ કાલઃ શતસઙ્ખ્યયોઃ ।
તમેવાહુર્યુગં તજ્જ્ઞા યત્ર ધર્મો વિધીયતે ॥ ૨૦॥

ધર્મશ્ચતુષ્પાન્મનુજાન્ કૃતે સમનુવર્તતે ।
સ એવાન્યેષ્વધર્મેણ વ્યેતિ પાદેન વર્ધતા ॥ ૨૧॥

ત્રિલોક્યા યુગસાહસ્રં બહિરાબ્રહ્મણો દિનમ્ ।
તાવત્યેવ નિશા તાત યન્નિમીલતિ વિશ્વસૃક્ ॥ ૨૨॥

નિશાવસાન આરબ્ધો લોકકલ્પોઽનુવર્તતે ।
યાવદ્દિનં ભગવતો મનૂન્ ભુઞ્જંશ્ચતુર્દશ ॥ ૨૩॥

સ્વં સ્વં કાલં મનુર્ભુઙ્ક્તે સાધિકાં હ્યેકસપ્તતિમ્ ।
મન્વન્તરેષુ મનવસ્તદ્વંશ્યા ઋષયઃ સુરાઃ ।
ભવન્તિ ચૈવ યુગપત્સુરેશાશ્ચાનુ યે ચ તાન્ ॥ ૨૪॥

એષ દૈનન્દિનઃ સર્ગો બ્રાહ્મસ્ત્રૈલોક્યવર્તનઃ ।
તિર્યઙ્નૃપિતૃદેવાનાં સમ્ભવો યત્ર કર્મભિઃ ॥ ૨૫॥

મન્વન્તરેષુ ભગવાન્ બિભ્રત્સત્ત્વં સ્વમૂર્તિભિઃ ।
મન્વાદિભિરિદં વિશ્વમવત્યુદિતપૌરુષઃ ॥ ૨૬॥

તમોમાત્રામુપાદાય પ્રતિસંરુદ્ધવિક્રમઃ ।
કાલેનાનુગતાશેષ આસ્તે તૂષ્ણીં દિનાત્યયે ॥ ૨૭॥

તમેવાન્વપિધીયન્તે લોકા ભૂરાદયસ્ત્રયઃ ।
નિશાયામનુવૃત્તાયાં નિર્મુક્તશશિભાસ્કરમ્ ॥ ૨૮॥

ત્રિલોક્યાં દહ્યમાનાયાં શક્ત્યા સઙ્કર્ષણાગ્નિના ।
યાન્ત્યૂષ્મણા મહર્લોકાજ્જનં ભૃગ્વાદયોઽર્દિતાઃ ॥ ૨૯॥

તાવત્ત્રિભુવનં સદ્યઃ કલ્પાન્તૈધિતસિન્ધવઃ ।
પ્લાવયન્ત્યુત્કટાટોપચણ્ડવાતેરિતોર્મયઃ ॥ ૩૦॥

અન્તઃ સ તસ્મિન્ સલિલ આસ્તેઽનન્તાસનો હરિઃ ।
યોગનિદ્રાનિમીલાક્ષઃ સ્તૂયમાનો જનાલયૈઃ ॥ ૩૧॥

એવં વિધૈરહોરાત્રૈઃ કાલગત્યોપલક્ષિતૈઃ ।
અપક્ષિતમિવાસ્યાપિ પરમાયુર્વયઃ શતમ્ ॥ ૩૨॥

યદર્ધમાયુષસ્તસ્ય પરાર્ધમભિધીયતે ।
પૂર્વઃ પરાર્ધોઽપક્રાન્તો હ્યપરોઽદ્ય પ્રવર્તતે ॥ ૩૩॥

પૂર્વસ્યાદૌ પરાર્ધસ્ય બ્રાહ્મો નામ મહાનભૂત્ ।
કલ્પો યત્રાભવદ્બ્રહ્મા શબ્દબ્રહ્મેતિ યં વિદુઃ ॥ ૩૪॥

તસ્યૈવ ચાન્તે કલ્પોઽભૂદ્યં પાદ્મમભિચક્ષતે ।
યદ્ધરેર્નાભિસરસ આસીલ્લોકસરોરુહમ્ ॥ ૩૫॥

અયં તુ કથિતઃ કલ્પો દ્વિતીયસ્યાપિ ભારત ।
વારાહ ઇતિ વિખ્યાતો યત્રાસીત્સૂકરો હરિઃ ॥ ૩૬॥

કાલોઽયં દ્વિપરાર્ધાખ્યો નિમેષ ઉપચર્યતે ।
અવ્યાકૃતસ્યાનન્તસ્ય હ્યનાદેર્જગદાત્મનઃ ॥ ૩૭॥

કાલોઽયં પરમાણ્વાદિર્દ્વિપરાર્ધાન્ત ઈશ્વરઃ ।
નૈવેશિતું પ્રભુર્ભૂમ્ન ઈશ્વરો ધામમાનિનામ્ ॥ ૩૮॥

વિકારૈઃ સહિતો યુક્તૈર્વિશેષાદિભિરાવૃતઃ ।
આણ્ડકોશો બહિરયં પઞ્ચાશત્કોટિ વિસ્તૃતઃ ॥ ૩૯॥

દશોત્તરાધિકૈર્યત્ર પ્રવિષ્ટઃ પરમાણુવત્ ।
લક્ષ્યતેઽન્તર્ગતાશ્ચાન્યે કોટિશો હ્યણ્ડરાશયઃ ॥ ૪૦॥

તદાહુરક્ષરં બ્રહ્મ સર્વકારણકારણમ્ ।
વિષ્ણોર્ધામ પરં સાક્ષાત્પુરુષસ્ય મહાત્મનઃ ॥ ૪૧॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધીકાદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૧॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ દ્વાદશોઽધ્યાયઃ - ૧૨ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
ઇતિ તે વર્ણિતઃ ક્ષત્તઃ કાલાખ્યઃ પરમાત્મનઃ ।

મહિમા વેદગર્ભોઽથ યથાસ્રાક્ષીન્નિબોધ મે ॥ ૧॥

સસર્જાગ્રેઽન્ધતામિસ્રમથ તામિસ્રમાદિકૃત્ ।
મહામોહં ચ મોહં ચ તમશ્ચાજ્ઞાનવૃત્તયઃ ॥ ૨॥

દૃષ્ટ્વા પાપીયસીં સૃષ્ટિં નાત્માનં બહ્વમન્યત ।
ભગવદ્ધ્યાનપૂતેન મનસાન્યાં તતોઽસૃજત્ ॥ ૩॥

સનકં ચ સનન્દં ચ સનાતનમથાત્મભૂઃ ।
સનત્કુમારં ચ મુનીન્નિષ્ક્રિયાનૂર્ધ્વરેતસઃ ॥ ૪॥

તાન્ બભાષે સ્વભૂઃ પુત્રાન્ પ્રજાઃ સૃજત પુત્રકાઃ ।
તન્નૈચ્છન્મોક્ષધર્માણો વાસુદેવપરાયણાઃ ॥ ૫॥

સોઽવધ્યાતઃ સુતૈરેવં પ્રત્યાખ્યાતાનુશાસનૈઃ ।
ક્રોધં દુર્વિષહં જાતં નિયન્તુમુપચક્રમે ॥ ૬॥

ધિયા નિગૃહ્યમાણોઽપિ ભ્રુવોર્મધ્યાત્પ્રજાપતેઃ ।
સદ્યોઽજાયત તન્મન્યુઃ કુમારો નીલલોહિતઃ ॥ ૭॥

સ વૈ રુરોદ દેવાનાં પૂર્વજો ભગવાન્ ભવઃ ।
નામાનિ કુરુ મે ધાતઃ સ્થાનાનિ ચ જગદ્ગુરો ॥ ૮॥

ઇતિ તસ્ય વચઃ પાદ્મો ભગવાન્ પરિપાલયન્ ।
અભ્યધાદ્ભદ્રયા વાચા મા રોદીસ્તત્કરોમિ તે ॥ ૯॥

યદરોદીઃ સુરશ્રેષ્ઠ સોદ્વેગ ઇવ બાલકઃ ।
તતસ્ત્વામભિધાસ્યન્તિ નામ્ના રુદ્ર ઇતિ પ્રજાઃ ॥ ૧૦॥

હૃદિન્દ્રિયાણ્યસુર્વ્યોમ વાયુરગ્નિર્જલં મહી ।
સૂર્યશ્ચન્દ્રસ્તપશ્ચૈવ સ્થાનાન્યગ્રે કૃતાનિ મે ॥ ૧૧॥

મન્યુર્મનુર્મહિનસો મહાઞ્છિવ ઋતધ્વજઃ ।
ઉગ્રરેતા ભવઃ કાલો વામદેવો ધૃતવ્રતઃ ॥ ૧૨॥

ધીર્વૃત્તિરુશનોમા ચ નિયુત્સર્પિરિલામ્બિકા ।
ઇરાવતી સુધા દીક્ષા રુદ્રાણ્યો રુદ્ર તે સ્ત્રિયઃ ॥ ૧૩॥

ગૃહાણૈતાનિ નામાનિ સ્થાનાનિ ચ સયોષણઃ ।
એભિઃ સૃજ પ્રજા બહ્વીઃ પ્રજાનામસિ યત્પતિઃ ॥ ૧૪॥

ઇત્યાદિષ્ટઃ સ્વગુરુણા ભગવાન્નીલલોહિતઃ ।
સત્ત્વાકૃતિસ્વભાવેન સસર્જાત્મસમાઃ પ્રજાઃ ॥ ૧૫॥

રુદ્રાણાં રુદ્રસૃષ્ટાનાં સમન્તાદ્ગ્રસતાં જગત્ ।
નિશામ્યાસઙ્ખ્યશો યૂથાન્ પ્રજાપતિરશઙ્કત ॥ ૧૬॥

અલં પ્રજાભિઃ સૃષ્ટાભિરીદૃશીભિઃ સુરોત્તમ ।
મયા સહ દહન્તીભિર્દિશશ્ચક્ષુર્ભિરુલ્બણૈઃ ॥ ૧૭॥

તપ આતિષ્ઠ ભદ્રં તે સર્વભૂતસુખાવહમ્ ।
તપસૈવ યથા પૂર્વં સ્રષ્ટા વિશ્વમિદં ભવાન્ ॥ ૧૮॥

તપસૈવ પરં જ્યોતિર્ભગવન્તમધોક્ષજમ્ ।
સર્વભૂતગુહાવાસમઞ્જસા વિન્દતે પુમાન્ ॥ ૧૯॥

મૈત્રેય ઉવાચ
એવમાત્મભુવાઽઽદિષ્ટઃ પરિક્રમ્ય ગિરાં પતિમ્ ।
બાઢમિત્યમુમામન્ત્ર્ય વિવેશ તપસે વનમ્ ॥ ૨૦॥

અથાભિધ્યાયતઃ સર્ગં દશપુત્રાઃ પ્રજજ્ઞિરે ।
ભગવચ્છક્તિયુક્તસ્ય લોકસન્તાનહેતવઃ ॥ ૨૧॥

મરીચિરત્ર્યઙ્ગિરસૌ પુલસ્ત્યઃ પુલહઃ ક્રતુઃ ।
ભૃગુર્વસિષ્ઠો દક્ષશ્ચ દશમસ્તત્ર નારદઃ ॥ ૨૨॥

ઉત્સઙ્ગાન્નારદો જજ્ઞે દક્ષોઽઙ્ગુષ્ઠાત્સ્વયમ્ભુવઃ ।
પ્રાણાદ્વસિષ્ઠઃ સઞ્જાતો ભૃગુસ્ત્વચિ કરાત્ક્રતુઃ ॥ ૨૩॥

પુલહો નાભિતો જજ્ઞે પુલસ્ત્યઃ કર્ણયોઃ ઋષિઃ ।
અઙ્ગિરા મુખતોઽક્ષ્ણોઽત્રિર્મરીચિર્મનસોઽભવત્ ॥ ૨૪॥

ધર્મઃ સ્તનાદ્દક્ષિણતો યત્ર નારાયણઃ સ્વયમ્ ।
અધર્મઃ પૃષ્ઠતો યસ્માન્મૃત્યુર્લોકભયઙ્કરઃ ॥ ૨૫॥

હૃદિ કામો ભ્રુવઃ ક્રોધો લોભશ્ચાધરદચ્છદાત્ ।
આસ્યાદ્વાક્સિન્ધવો મેઢ્રાન્નિરૃતિઃ પાયોરઘાશ્રયઃ ॥ ૨૬॥

છાયાયાઃ કર્દમો જજ્ઞે દેવહૂત્યાઃ પતિઃ પ્રભુઃ ।
મનસો દેહતશ્ચેદં જજ્ઞે વિશ્વકૃતો જગત્ ॥ ૨૭॥

વાચં દુહિતરં તન્વીં સ્વયમ્ભૂર્હરતીં મનઃ ।

અકામાં ચકમે ક્ષત્તઃ સકામ ઇતિ નઃ શ્રુતમ્ ॥ ૨૮॥

તમધર્મે કૃતમતિં વિલોક્ય પિતરં સુતાઃ ।
મરીચિમુખ્યા મુનયો વિશ્રમ્ભાત્પ્રત્યબોધયન્ ॥ ૨૯॥

નૈતત્પૂર્વૈઃ કૃતં ત્વદ્ય ન કરિષ્યન્તિ ચાપરે ।
યત્ત્વં દુહિતરં ગચ્છેરનિગૃહ્યાઙ્ગજં પ્રભુઃ ॥ ૩૦॥

તેજીયસામપિ હ્યેતન્ન સુશ્લોક્યં જગદ્ગુરો ।
યદ્વૃત્તમનુતિષ્ઠન્ વૈ લોકઃ ક્ષેમાય કલ્પતે ॥ ૩૧॥

તસ્મૈ નમો ભગવતે ય ઇદં સ્વેન રોચિષા ।
આત્મસ્થં વ્યઞ્જયામાસ સ ધર્મં પાતુમર્હતિ ॥ ૩૨॥

સ ઇત્થં ગૃણતઃ પુત્રાન્ પુરો દૃષ્ટ્વા પ્રજાપતીન્ ।
પ્રજાપતિપતિસ્તન્વં તત્યાજ વ્રીડિતસ્તદા ।
તાં દિશો જગૃહુર્ઘોરાં નીહારં યદ્વિદુસ્તમઃ ॥ ૩૩॥

કદાચિદ્ધ્યાયતઃ સ્રષ્ટુર્વેદા આસંશ્ચતુર્મુખાત્ ।
કથં સ્રક્ષ્યામ્યહં લોકાન્ સમવેતાન્યથા પુરા ॥ ૩૪॥

ચાતુર્હોત્રં કર્મતન્ત્રમુપવેદનયૈઃ સહ ।
ધર્મસ્ય પાદાશ્ચત્વારસ્તથૈવાશ્રમવૃત્તયઃ ॥ ૩૫॥

વિદુર ઉવાચ
સ વૈ વિશ્વસૃજામીશો વેદાદીન્ મુખતોઽસૃજત્ ।
યદ્યદ્યેનાસૃજદ્દેવસ્તન્મે બ્રૂહિ તપોધન ॥ ૩૬॥

મૈત્રેય ઉવાચ
ઋગ્યજુઃસામાથર્વાખ્યાન્ વેદાન્ પૂર્વાદિભિર્મુખૈઃ ।
શાસ્ત્રમિજ્યાં સ્તુતિસ્તોમં પ્રાયશ્ચિત્તં વ્યધાત્ક્રમાત્ ॥ ૩૭॥

આયુર્વેદં ધનુર્વેદં ગાન્ધર્વં વેદમાત્મનઃ ।
સ્થાપત્યં ચાસૃજદ્વેદં ક્રમાત્પૂર્વાદિભિર્મુખૈઃ ॥ ૩૮॥

ઇતિહાસપુરાણાનિ પઞ્ચમં વેદમીશ્વરઃ ।
સર્વેભ્ય એવ વક્ત્રેભ્યઃ સસૃજે સર્વદર્શનઃ ॥ ૩૯॥

ષોડશ્યુક્થૌ પૂર્વવક્ત્રાત્પુરીષ્યગ્નિષ્ટુતાવથ ।
આપ્તોર્યામાતિરાત્રૌ ચ વાજપેયં સગોસવમ્ ॥ ૪૦॥

વિદ્યા દાનં તપઃ સત્યં ધર્મસ્યેતિ પદાનિ ચ ।
આશ્રમાંશ્ચ યથાસઙ્ખ્યમસૃજત્સહ વૃત્તિભિઃ ॥ ૪૧॥

સાવિત્રં પ્રાજાપત્યં ચ બ્રાહ્મં ચાથ બૃહત્તથા ।
વાર્તાસઞ્ચયશાલીનશિલોઞ્છ ઇતિ વૈ ગૃહે ॥ ૪૨॥

વૈખાનસા વાલખિલ્યૌદુમ્બરાઃ ફેનપા વને ।
ન્યાસે કુટીચકઃ પૂર્વં બહ્વોદો હંસનિષ્ક્રિયૌ ॥ ૪૩॥

આન્વીક્ષિકી ત્રયી વાર્તા દણ્ડનીતિસ્તથૈવ ચ ।
એવં વ્યાહૃતયશ્ચાસન્ પ્રણવો હ્યસ્ય દહ્રતઃ ॥ ૪૪॥

તસ્યોષ્ણિગાસીલ્લોમભ્યો ગાયત્રી ચ ત્વચો વિભોઃ ।
ત્રિષ્ટુમ્માંસાત્સ્નુતોઽનુષ્ટુબ્જગત્યસ્થ્નઃ પ્રજાપતેઃ ॥ ૪૫॥

મજ્જાયાઃ પઙ્ક્તિરુત્પન્ના બૃહતી પ્રાણતોઽભવત્ ।
સ્પર્શસ્તસ્યાભવજ્જીવઃ સ્વરો દેહ ઉદાહૃતઃ ॥ ૪૬॥

ઊષ્માણમિન્દ્રિયાણ્યાહુરન્તઃસ્થા બલમાત્મનઃ ।
સ્વરાઃ સપ્તવિહારેણ ભવન્તિ સ્મ પ્રજાપતેઃ ॥ ૪૭॥

શબ્દબ્રહ્માત્મનસ્તસ્ય વ્યક્તાવ્યક્તાત્મનઃ પરઃ ।
બ્રહ્માવભાતિ વિતતો નાનાશક્ત્યુપબૃંહિતઃ ॥ ૪૮॥

તતોઽપરામુપાદાય સ સર્ગાય મનો દધે ।
ઋષીણાં ભૂરિવીર્યાણામપિ સર્ગમવિસ્તૃતમ્ ॥ ૪૯॥

જ્ઞાત્વા તદ્ધૃદયે ભૂયશ્ચિન્તયામાસ કૌરવ ।
અહો અદ્ભુતમેતન્મે વ્યાપૃતસ્યાપિ નિત્યદા ॥ ૫૦॥

ન હ્યેધન્તે પ્રજા નૂનં દૈવમત્ર વિઘાતકમ્ ।
એવં યુક્તકૃતસ્તસ્ય દૈવં ચાવેક્ષતસ્તદા ॥ ૫૧॥

કસ્ય રૂપમભૂદ્દ્વેધા યત્કાયમભિચક્ષતે ।
તાભ્યાં રૂપવિભાગાભ્યાં મિથુનં સમપદ્યત ॥ ૫૨॥

યસ્તુ તત્ર પુમાન્ સોઽભૂન્મનુઃ સ્વાયમ્ભુવઃ સ્વરાટ્ ।
સ્ત્રી યાઽઽસીચ્છતરૂપાઽઽખ્યા મહિષ્યસ્ય મહાત્મનઃ ॥ ૫૩॥

તદા મિથુનધર્મેણ પ્રજા હ્યેધામ્બભૂવિરે ।
સ ચાપિ શતરૂપાયાં પઞ્ચાપત્યાન્યજીજનત્ ॥ ૫૪॥

પ્રિયવ્રતોત્તાનપાદૌ તિસ્રઃ કન્યાશ્ચ ભારત ।
આકૂતિર્દેવહૂતિશ્ચ પ્રસૂતિરિતિ સત્તમ ॥ ૫૫॥

આકૂતિં રુચયે પ્રાદાત્કર્દમાય તુ મધ્યમામ્ ।
દક્ષાયાદાત્પ્રસૂતિં ચ યત આપૂરિતં જગત્ ॥ ૫૬॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાન્તૃતીયસ્કન્ધે દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૨॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ - ૧૩ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ
નિશમ્ય વાચં વદતો મુનેઃ પુણ્યતમાં નૃપ ।
ભૂયઃ પપ્રચ્છ કૌરવ્યો વાસુદેવકથાદૃતઃ ॥ ૧॥

વિદુર ઉવાચ
સ વૈ સ્વાયમ્ભુવઃ સમ્રાટ્ પ્રિયઃ પુત્રઃ સ્વયમ્ભુવઃ ।
પ્રતિલભ્ય પ્રિયાં પત્નીં કિં ચકાર તતો મુને ॥ ૨॥

ચરિતં તસ્ય રાજર્ષેરાદિરાજસ્ય સત્તમ ।
બ્રૂહિ મે શ્રદ્દધાનાય વિષ્વક્સેનાશ્રયો હ્યસૌ ॥ ૩॥

શ્રુતસ્ય પુંસાં સુચિરશ્રમસ્ય
નન્વઞ્જસા સૂરિભિરીડિતોઽર્થઃ ।
યત્તદ્ગુણાનુશ્રવણં મુકુન્દ-
પાદારવિન્દં હૃદયેષુ યેષામ્ ॥ ૪॥

શ્રીશુક ઉવાચ
ઇતિ બ્રુવાણં વિદુરં વિનીતં
સહસ્રશીર્ષ્ણશ્ચરણોપધાનમ્ ।
પ્રહૃષ્ટરોમા ભગવત્કથાયાં
પ્રણીયમાનો મુનિરભ્યચષ્ટ ॥ ૫॥

મૈત્રેય ઉવાચ
યદા સ્વભાર્યયા સાકં જાતઃ સ્વાયમ્ભુવો મનુઃ ।
પ્રાઞ્જલિઃ પ્રણતશ્ચેદં વેદગર્ભમભાષત ॥ ૬॥

ત્વમેકઃ સર્વભૂતાનાં જન્મકૃદ્વૃત્તિદઃ પિતા ।
અથાપિ નઃ પ્રજાનાં તે શુશ્રૂષા કેન વા ભવેત્ ॥ ૭॥

તદ્વિધેહિ નમસ્તુભ્યં કર્મસ્વીડ્યાત્મશક્તિષુ ।
યત્કૃત્વેહ યશો વિષ્વગમુત્ર ચ ભવેદ્ગતિઃ ॥ ૮॥

બ્રહ્મોવાચ
પ્રીતસ્તુભ્યમહં તાત સ્વસ્તિ સ્તાદ્વાં ક્ષિતીશ્વર ।
યન્નિર્વ્યલીકેન હૃદા શાધિ મેઽત્યાત્મનાર્પિતમ્ ॥ ૯॥

એતાવત્યાત્મજૈર્વીર કાર્યા હ્યપચિતિર્ગુરૌ ।
શક્ત્યાપ્રમત્તૈર્ગૃહ્યેત સાદરં ગતમત્સરૈઃ ॥ ૧૦॥

સ ત્વમસ્યામપત્યાનિ સદૃશાન્યાત્મનો ગુણૈઃ ।
ઉત્પાદ્ય શાસ ધર્મેણ ગાં યજ્ઞૈઃ પુરુષં યજ ॥ ૧૧॥

પરં શુશ્રૂષણં મહ્યં સ્યાત્પ્રજારક્ષયા નૃપ ।
ભગવાંસ્તે પ્રજાભર્તુર્હૃષીકેશોઽનુતુષ્યતિ ॥ ૧૨॥

યેષાં ન તુષ્ટો ભગવાન્ યજ્ઞલિઙ્ગો જનાર્દનઃ ।
તેષાં શ્રમો હ્યપાર્થાય યદાત્મા નાદૃતઃ સ્વયમ્ ॥ ૧૩॥

મનુરુવાચ
આદેશેઽહં ભગવતો વર્તેયામીવસૂદન ।
સ્થાનં ત્વિહાનુજાનીહિ પ્રજાનાં મમ ચ પ્રભો ॥ ૧૪॥

યદોકઃ સર્વસત્ત્વાનાં મહી મગ્ના મહામ્ભસિ ।
અસ્યા ઉદ્ધરણે યત્નો દેવ દેવ્યા વિધીયતામ્ ॥ ૧૫॥

મૈત્રેય ઉવાચ
પરમેષ્ઠી ત્વપાં મધ્યે તથા સન્નામવેક્ષ્ય ગામ્ ।
કથમેનાં સમુન્નેષ્ય ઇતિ દધ્યૌ ધિયા ચિરમ્ ॥ ૧૬॥

સૃજતો મે ક્ષિતિર્વાર્ભિઃ પ્લાવ્યમાના રસાં ગતા ।

અથાત્ર કિમનુષ્ઠેયમસ્માભિઃ સર્ગયોજિતૈઃ ।
યસ્યાહં હૃદયાદાસં સ ઈશો વિદધાતુ મે ॥ ૧૭॥

ઇત્યભિધ્યાયતો નાસાવિવરાત્સહસાનઘ ।
વરાહતોકો નિરગાદઙ્ગુષ્ઠપરિમાણકઃ ॥ ૧૮॥

તસ્યાભિપશ્યતઃ ખસ્થઃ ક્ષણેન કિલ ભારત ।
ગજમાત્રઃ પ્રવવૃધે તદદ્ભુતમભૂન્મહત્ ॥ ૧૯॥

મરીચિપ્રમુખૈર્વિપ્રૈઃ કુમારૈર્મનુના સહ ।
દૃષ્ટ્વા તત્સૌકરં રૂપં તર્કયામાસ ચિત્રધા ॥ ૨૦॥

કિમેતત્સૌકરવ્યાજં સત્ત્વં દિવ્યમવસ્થિતમ્ ।
અહો બતાશ્ચર્યમિદં નાસાયા મે વિનિઃસૃતમ્ ॥ ૨૧॥

દૃષ્ટોઽઙ્ગુષ્ઠશિરોમાત્રઃ ક્ષણાદ્ગણ્ડશિલાસમઃ ।
અપિ સ્વિદ્ભગવાનેષ યજ્ઞો મે ખેદયન્મનઃ ॥ ૨૨॥

ઇતિ મીમાંસતસ્તસ્ય બ્રહ્મણઃ સહ સૂનુભિઃ ।
ભગવાન્ યજ્ઞપુરુષો જગર્જાગેન્દ્રસન્નિભઃ ॥ ૨૩॥

બ્રહ્માણં હર્ષયામાસ હરિસ્તાંશ્ચ દ્વિજોત્તમાન્ ।
સ્વગર્જિતેન કકુભઃ પ્રતિસ્વનયતા વિભુઃ ॥ ૨૪॥

નિશમ્ય તે ઘર્ઘરિતં સ્વખેદ-
ક્ષયિષ્ણુ માયામયસૂકરસ્ય ।
જનસ્તપઃસત્યનિવાસિનસ્તે
ત્રિભિઃ પવિત્રૈર્મુનયોઽગૃણન્ સ્મ ॥ ૨૫॥

તેષાં સતાં વેદવિતાનમૂર્તિઃ
બ્રહ્માવધાર્યાત્મગુણાનુવાદમ્ ।
વિનદ્ય ભૂયો વિબુધોદયાય
ગજેન્દ્રલીલો જલમાવિવેશ ॥ ૨૬॥

ઉત્ક્ષિપ્તવાલઃ ખચરઃ કઠોરઃ
સટા વિધુન્વન્ ખરરોમશત્વક્ ।
ખુરાહતાભ્રઃ સિતદંષ્ટ્ર ઈક્ષા-
જ્યોતિર્બભાસે ભગવાન્ મહીધ્રઃ ॥ ૨૭॥

ઘ્રાણેન પૃથ્વ્યાઃ પદવીં વિજિઘ્રન્
ક્રોડાપદેશઃ સ્વયમધ્વરાઙ્ગઃ ।
કરાલદંષ્ટ્રોઽપ્યકરાલદૃગ્ભ્યા-
મુદ્વીક્ષ્ય વિપ્રાન્ ગૃણતોઽવિશત્કમ્ ॥ ૨૮॥

સ વજ્રકૂટાઙ્ગનિપાતવેગ-
વિશીર્ણકુક્ષિઃ સ્તનયન્નુદન્વાન્ ।
ઉત્સૃષ્ટદીર્ઘોર્મિભુજૈરિવાર્ત-
શ્ચુક્રોશ યજ્ઞેશ્વર પાહિ મેતિ ॥ ૨૯॥

ખુરૈઃ ક્ષુરપ્રૈર્દરયંસ્તદાપ
ઉત્પારપારં ત્રિપરૂ રસાયામ્ ।
દદર્શ ગાં તત્ર સુષુપ્સુરગ્રે
યાં જીવધાનીં સ્વયમભ્યધત્ત ॥ ૩૦॥

(પાતાલમૂલેશ્વરભોગસંહતૌ
વિન્યસ્ય પાદૌ પૃથિવીં ચ બિભ્રતઃ ।
યસ્યોપમાનો ન બભૂવ સોઽચ્યુતો
મમાસ્તુ માઙ્ગલ્યવિવૃદ્ધયે હરિઃ ॥)
સ્વદંષ્ટ્રયોદ્ધૃત્ય મહીં નિમગ્નાં
સ ઉત્થિતઃ સંરુરુચે રસાયાઃ ।
તત્રાપિ દૈત્યં ગદયાઽઽપતન્તં
સુનાભસન્દીપિતતીવ્રમન્યુઃ ॥ ૩૧॥

જઘાન રુન્ધાનમસહ્યવિક્રમં
સ લીલયેભં મૃગરાડિવામ્ભસિ ।
તદ્રક્તપઙ્કાઙ્કિતગણ્ડતુણ્ડો
યથા ગજેન્દ્રો જગતીં વિભિન્દન્ ॥ ૩૨॥

તમાલનીલં સિતદન્તકોટ્યા
ક્ષ્મામુત્ક્ષિપન્તં ગજલીલયાઙ્ગ ।
પ્રજ્ઞાય બદ્ધાઞ્જલયોઽનુવાકૈઃ
વિરિઞ્ચિમુખ્યા ઉપતસ્થુરીશમ્ ॥ ૩૩॥

ઋષય ઊચુઃ
જિતં જિતં તેઽજિતયજ્ઞભાવન

ત્રયીં તનું સ્વાં પરિધુન્વતે નમઃ ।
યદ્રોમગર્તેષુ નિલિલ્યુરધ્વરા-
સ્તસ્મૈ નમઃ કારણસૂકરાય તે ॥ ૩૪॥

રૂપં તવૈતન્નનુ દુષ્કૃતાત્મનાં
દુર્દર્શનં દેવ યદધ્વરાત્મકમ્ ।
છન્દાંસિ યસ્ય ત્વચિ બર્હિરોમ-
સ્વાજ્યં દૃશિ ત્વઙ્ઘ્રિષુ ચાતુર્હોત્રમ્ ॥ ૩૫॥

સ્રક્તુણ્ડ આસીત્સ્રુવ ઈશ નાસયો-
રિડોદરે ચમસાઃ કર્ણરન્ધ્રે ।
પ્રાશિત્રમાસ્યે ગ્રસને ગ્રહાસ્તુ તે
યચ્ચર્વણં તે ભગવન્નગ્નિહોત્રમ્ ॥ ૩૬॥

દીક્ષાનુજન્મોપસદઃ શિરોધરં
ત્વં પ્રાયણીયોદયનીયદંષ્ટ્રઃ ।
જિહ્વા પ્રવર્ગ્યસ્તવ શીર્ષકં ક્રતોઃ
સભ્યાવસથ્યં ચિતયોઽસવો હિ તે ॥ ૩૭॥

સોમસ્તુ રેતઃ સવનાન્યવસ્થિતિઃ
સંસ્થા વિભેદાસ્તવ દેવ ધાતવઃ ।
સત્રાણિ સર્વાણિ શરીરસન્ધિ-
સ્ત્વં સર્વયજ્ઞક્રતુરિષ્ટિબન્ધનઃ ॥ ૩૮॥

નમો નમસ્તેઽખિલમન્ત્રદેવતા-
દ્રવ્યાય સર્વક્રતવે ક્રિયાત્મને ।
વૈરાગ્યભક્ત્યાઽઽત્મજયાનુભાવિત-
જ્ઞાનાય વિદ્યાગુરવે નમો નમઃ ॥ ૩૯॥

દંષ્ટ્રાગ્રકોટ્યા ભગવંસ્ત્વયા ધૃતા
વિરાજતે ભૂધર ભૂઃ સભૂધરા ।
યથા વનાન્નિઃસરતો દતા ધૃતા
મતઙ્ગજેન્દ્રસ્ય સપત્રપદ્મિની ॥ ૪૦॥

ત્રયીમયં રૂપમિદં ચ સૌકરં
ભૂમણ્ડલેનાથ દતા ધૃતેન તે ।
ચકાસ્તિ શૃઙ્ગોઢઘનેન ભૂયસા

કુલાચલેન્દ્રસ્ય યથૈવ વિભ્રમઃ ॥ ૪૧॥

સંસ્થાપયૈનાં જગતાં સતસ્થુષાં
લોકાય પત્નીમસિ માતરં પિતા ।
વિધેમ ચાસ્યૈ નમસા સહ ત્વયા
યસ્યાં સ્વતેજોઽગ્નિમિવારણાવધાઃ ॥ ૪૨॥

કઃ શ્રદ્ધીતાન્યતમસ્તવ પ્રભો
રસાં ગતાયા ભુવ ઉદ્વિબર્હણમ્ ।
ન વિસ્મયોઽસૌ ત્વયિ વિશ્વવિસ્મયે
યો માયયેદં સસૃજેઽતિવિસ્મયમ્ ॥ ૪૩॥

વિધુન્વતા વેદમયં નિજં વપુઃ
જનસ્તપઃસત્યનિવાસિનો વયમ્ ।
સટાશિખોદ્ધૂતશિવામ્બુબિન્દુભિઃ
વિમૃજ્યમાના ભૃશમીશ પાવિતાઃ ॥ ૪૫॥

સ વૈ બત ભ્રષ્ટમતિસ્તવૈષ તે
યઃ કર્મણાં પારમપારકર્મણઃ ।
યદ્યોગમાયાગુણયોગમોહિતં
વિશ્વં સમસ્તં ભગવન્ વિધેહિ શમ્ ॥ ૪૫॥

મૈત્રેય ઉવાચ
ઇત્યુપસ્થીયમાનસ્તૈઃ મુનિભિર્બ્રહ્મવાદિભિઃ ।
સલિલે સ્વખુરાક્રાન્ત ઉપાધત્તાવિતાવનિમ્ ॥ ૪૬॥

સ ઇત્થં ભગવાનુર્વીં વિષ્વક્સેનઃ પ્રજાપતિઃ ।
રસાયા લીલયોન્નીતામપ્સુ ન્યસ્ય યયૌ હરિઃ ॥ ૪૭॥

ય એવમેતાં હરિમેધસો હરેઃ
કથાં સુભદ્રાં કથનીયમાયિનઃ ।
શ ृણ્વીત ભક્ત્યા શ્રવયેત વોશતીં
જનાર્દનોઽસ્યાશુ હૃદિ પ્રસીદતિ ॥ ૪૮॥

તસ્મિન્ પ્રસન્ને સકલાશિષાં પ્રભૌ
કિં દુર્લભં તાભિરલં લવાત્મભિઃ ।
અનન્યદૃષ્ટ્યા ભજતાં ગુહાશયઃ

સ્વયં વિધત્તે સ્વગતિં પરઃ પરામ્ ॥ ૪૯॥

કો નામ લોકે પુરુષાર્થસારવિત્
પુરા કથાનાં ભગવત્કથાસુધામ્ ।
આપીય કર્ણાઞ્જલિભિર્ભવાપહા-
મહો વિરજ્યેત વિના નરેતરમ્ ॥ ૫૦॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે વરાહપ્રાદુર્ભાવાનુવર્ણને ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૩॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ - ૧૪ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ
નિશમ્ય કૌષારવિણોપવર્ણિતાં
હરેઃ કથાં કારણસૂકરાત્મનઃ ।
પુનઃ સ પપ્રચ્છ તમુદ્યતાઞ્જલિ-
ર્નચાતિતૃપ્તો વિદુરો ધૃતવ્રતઃ ॥ ૧॥

વિદુર ઉવાચ
તેનૈવ તુ મુનિશ્રેષ્ઠ હરિણા યજ્ઞમૂર્તિના ।
આદિદૈત્યો હિરણ્યાક્ષો હત ઇત્યનુશુશ્રુમ ॥ ૨॥

તસ્ય ચોદ્ધરતઃ ક્ષોણીં સ્વદંષ્ટ્રાગ્રેણ લીલયા ।
દૈત્યરાજસ્ય ચ બ્રહ્મન્ કસ્માદ્ધેતોરભૂન્મૃધઃ ॥ ૩॥

(શ્રદ્દધાનાય ભક્તાય બ્રૂહિ તજ્જન્મ વિસ્તરમ્ ।
ઋષે ન તૃપ્યતિ મનઃ પરં કૌતૂહલં હિ મે ॥)
મૈત્રેય ઉવાચ
સાધુ વીર ત્વયા પૃષ્ટમવતારકથાં હરેઃ ।
યત્ત્વં પૃચ્છસિ મર્ત્યાનાં મૃત્યુપાશવિશાતનીમ્ ॥ ૪॥

યયોત્તાનપદઃ પુત્રો મુનિના ગીતયાર્ભકઃ ।
મૃત્યોઃ કૃત્વૈવ મૂર્ધ્ન્યઙ્ઘ્રિમારુરોહ હરેઃ પદમ્ ॥ ૫॥

અથાત્રાપીતિહાસોઽયં શ્રુતો મે વર્ણિતઃ પુરા ।
બ્રહ્મણા દેવદેવેન દેવાનામનુપૃચ્છતામ્ ॥ ૬॥

દિતિર્દાક્ષાયણી ક્ષત્તર્મારીચં કશ્યપં પતિમ્ ।
અપત્યકામા ચકમે સન્ધ્યાયાં હૃચ્છયાર્દિતા ॥ ૭॥

ઇષ્ટ્વાગ્નિજિહ્વં પયસા પુરુષં યજુષાં પતિમ્ ।
નિમ્લોચત્યર્ક આસીનમગ્ન્યગારે સમાહિતમ્ ॥ ૮॥

દિતિરુવાચ
એષ માં ત્વત્કૃતે વિદ્વન્ કામ આત્તશરાસનઃ ।
દુનોતિ દીનાં વિક્રમ્ય રમ્ભામિવ મતઙ્ગજઃ ॥ ૯॥

તદ્ભવાન્ દહ્યમાનાયાં સપત્નીનાં સમૃદ્ધિભિઃ ।
પ્રજાવતીનાં ભદ્રં તે મય્યાયુઙ્ક્તામનુગ્રહમ્ ॥ ૧૦॥

ભર્તર્યાપ્તોરુમાનાનાં લોકાનાવિશતે યશઃ ।
પતિર્ભવદ્વિધો યાસાં પ્રજયા નનુ જાયતે ॥ ૧૧॥

પુરા પિતા નો ભગવાન્ દક્ષો દુહિતૃવત્સલઃ ।
કં વૃણીત વરં વત્સા ઇત્યપૃચ્છત નઃ પૃથક્ ॥ ૧૨॥

સ વિદિત્વાઽઽત્મજાનાં નો ભાવં સન્તાનભાવનઃ ।
ત્રયોદશાદદાત્તાસાં યાસ્તે શીલમનુવ્રતાઃ ॥ ૧૩॥

અથ મે કુરુ કલ્યાણ કામં કઞ્જવિલોચન ।
આર્તોપસર્પણં ભૂમન્નમોઘં હિ મહીયસિ ॥ ૧૪॥

ઇતિ તાં વીર મારીચઃ કૃપણાં બહુભાષિણીમ્ ।
પ્રત્યાહાનુનયન્ વાચા પ્રવૃદ્ધાનઙ્ગકશ્મલામ્ ॥ ૧૫॥

એષ તેઽહં વિધાસ્યામિ પ્રિયં ભીરુ યદિચ્છસિ ।
તસ્યાઃ કામં ન કઃ કુર્યાત્સિદ્ધિસ્ત્રૈવર્ગિકી યતઃ ॥ ૧૬॥

સર્વાશ્રમાનુપાદાય સ્વાશ્રમેણ કલત્રવાન્ ।
વ્યસનાર્ણવમત્યેતિ જલયાનૈર્યથાર્ણવમ્ ॥ ૧૭॥

યામાહુરાત્મનો હ્યર્ધં શ્રેયસ્કામસ્ય માનિનિ ।
યસ્યાં સ્વધુરમધ્યસ્ય પુમાંશ્ચરતિ વિજ્વરઃ ॥ ૧૮॥

યામાશ્રિત્યેન્દ્રિયારાતીન્ દુર્જયાનિતરાશ્રમૈઃ ।
વયં જયેમ હેલાભિર્દસ્યૂન્ દુર્ગપતિર્યથા ॥ ૧૯॥

ન વયં પ્રભવસ્તાં ત્વામનુકર્તું ગૃહેશ્વરિ ।
અપ્યાયુષા વા કાર્ત્સ્ન્યેન યે ચાન્યે ગુણગૃધ્નવઃ ॥ ૨૦॥

અથાપિ કામમેતં તે પ્રજાત્યૈ કરવાણ્યલમ્ ।
યથા માં નાતિરોચન્તિ મુહૂર્તં પ્રતિપાલય ॥ ૨૧॥

એષા ઘોરતમા વેલા ઘોરાણાં ઘોરદર્શના ।
ચરન્તિ યસ્યાં ભૂતાનિ ભૂતેશાનુચરાણિ હ ॥ ૨૨॥

એતસ્યાં સાધ્વિ સન્ધ્યાયાં ભગવાન્ ભૂતભાવનઃ ।
પરીતો ભૂતપર્ષદ્ભિર્વૃષેણાટતિ ભૂતરાટ્ ॥ ૨૩॥

શ્મશાનચક્રાનિલધૂલિધૂમ્ર-
વિકીર્ણવિદ્યોતજટાકલાપઃ ।
ભસ્માવગુણ્ઠામલરુક્મદેહો
દેવસ્ત્રિભિઃ પશ્યતિ દેવરસ્તે ॥ ૨૪॥

ન યસ્ય લોકે સ્વજનઃ પરો વા
નાત્યાદૃતો નોત કશ્ચિદ્વિગર્હ્યઃ ।
વયં વ્રતૈર્યચ્ચરણાપવિદ્ધા-
માશાસ્મહેઽજાં બત ભુક્તભોગામ્ ॥ ૨૫॥

યસ્યાનવદ્યાચરિતં મનીષિણો
ગૃણન્ત્યવિદ્યાપટલં બિભિત્સવઃ ।
નિરસ્તસામ્યાતિશયોઽપિ યત્સ્વયં
પિશાચચર્યામચરદ્ગતિઃ સતામ્ ॥ ૨૬॥

હસન્તિ યસ્યાચરિતં હિ દુર્ભગાઃ
સ્વાત્મન્ રતસ્યાવિદુષઃ સમીહિતમ્ ।
યૈર્વસ્ત્રમાલ્યાભરણાનુલેપનૈઃ
શ્વભોજનં સ્વાત્મતયોપલાલિતમ્ ॥ ૨૭॥

બ્રહ્માદયો યત્કૃતસેતુપાલા
યત્કારણં વિશ્વમિદં ચ માયા ।
આજ્ઞાકરી તસ્ય પિશાચચર્યા

અહો વિભૂમ્નશ્ચરિતં વિડમ્બનમ્ ॥ ૨૮॥

મૈત્રેય ઉવાચ
સૈવં સંવિદિતે ભર્ત્રા મન્મથોન્મથિતેન્દ્રિયા ।
જગ્રાહ વાસો બ્રહ્મર્ષેર્વૃષલીવ ગતત્રપા ॥ ૨૯॥

સ વિદિત્વાથ ભાર્યાયાસ્તં નિર્બન્ધં વિકર્મણિ ।
નત્વા દિષ્ટાય રહસિ તયાથોપવિવેશ હ ॥ ૩૦॥

અથોપસ્પૃશ્ય સલિલં પ્રાણાનાયમ્ય વાગ્યતઃ ।
ધ્યાયઞ્જજાપ વિરજં બ્રહ્મજ્યોતિઃ સનાતનમ્ ॥ ૩૧॥

દિતિસ્તુ વ્રીડિતા તેન કર્માવદ્યેન ભારત ।
ઉપસઙ્ગમ્ય વિપ્રર્ષિમધોમુખ્યભ્યભાષત ॥ ૩૨॥

દિતિરુવાચ
મા મે ગર્ભમિમં બ્રહ્મન્ ભૂતાનામૃષભોઽવધીત્ ।
રુદ્રઃ પતિર્હિ ભૂતાનાં યસ્યાકરવમંહસમ્ ॥ ૩૩॥

નમો રુદ્રાય મહતે દેવાયોગ્રાય મીઢુષે ।
શિવાય ન્યસ્તદણ્ડાય ધૃતદણ્ડાય મન્યવે ॥ ૩૪॥

સ નઃ પ્રસીદતાં ભામો ભગવાનુર્વનુગ્રહઃ ।
વ્યાધસ્યાપ્યનુકમ્પ્યાનાં સ્ત્રીણાં દેવઃ સતીપતિઃ ॥ ૩૫॥

મૈત્રેય ઉવાચ
સ્વસર્ગસ્યાશિષં લોક્યામાશાસાનાં પ્રવેપતીમ્ ।
નિવૃત્તસન્ધ્યાનિયમો ભાર્યામાહ પ્રજાપતિઃ ॥ ૩૬॥

કશ્યપ ઉવાચ
અપ્રાયત્યાદાત્મનસ્તે દોષાન્ મૌહૂર્તિકાદુત ।
મન્નિદેશાતિચારેણ દેવાનાં ચાતિહેલનાત્ ॥ ૩૭॥

ભવિષ્યતસ્તવાભદ્રાવભદ્રે જાઠરાધમૌ ।
લોકાન્ સપાલાંસ્ત્રીંશ્ચણ્ડિ મુહુરાક્રન્દયિષ્યતઃ ॥ ૩૮॥

પ્રાણિનાં હન્યમાનાનાં દીનાનામકૃતાગસામ્ ।
સ્ત્રીણાં નિગૃહ્યમાણાનાં કોપિતેષુ મહાત્મસુ ॥ ૩૯॥

તદા વિશ્વેશ્વરઃ ક્રુદ્ધો ભગવાન્ લોકભાવનઃ ।

હનિષ્યત્યવતીર્યાસૌ યથાદ્રીન્ શતપર્વધૃક્ ॥ ૪૦॥

દિતિરુવાચ
વધં ભગવતા સાક્ષાત્સુનાભોદારબાહુના ।
આશાસે પુત્રયોર્મહ્યં મા ક્રુદ્ધાદ્બ્રાહ્મણાદ્વિભો ॥ ૪૧॥

ન બ્રહ્મદણ્ડદગ્ધસ્ય ન ભૂતભયદસ્ય ચ ।
નારકાશ્ચાનુગૃહ્ણન્તિ યાં યાં યોનિમસૌ ગતઃ ॥ ૪૨॥

કશ્યપ ઉવાચ
કૃતશોકાનુતાપેન સદ્યઃ પ્રત્યવમર્શનાત્ ।
ભગવત્યુરુમાનાચ્ચ ભવે મય્યપિ ચાદરાત્ ॥ ૪૩॥

પુત્રસ્યૈવ તુ પુત્રાણાં ભવિતૈકઃ સતાં મતઃ ।
ગાસ્યન્તિ યદ્યશઃ શુદ્ધં ભગવદ્યશસા સમમ્ ॥ ૪૪॥

યોગૈર્હેમેવ દુર્વર્ણં ભાવયિષ્યન્તિ સાધવઃ ।
નિર્વૈરાદિભિરાત્માનં યચ્છીલમનુવર્તિતુમ્ ॥ ૪૫॥

યત્પ્રસાદાદિદં વિશ્વં પ્રસીદતિ યદાત્મકમ્ ।
સ સ્વદૃગ્ભગવાન્ યસ્ય તોષ્યતેઽનન્યયા દૃશા ॥ ૪૬॥

સ વૈ મહાભાગવતો મહાત્મા
મહાનુભાવો મહતાં મહિષ્ઠઃ ।
પ્રવૃદ્ધભક્ત્યા હ્યનુભાવિતાશયે
નિવેશ્ય વૈકુણ્ઠમિમં વિહાસ્યતિ ॥ ૪૭॥

અલમ્પટઃ શીલધરો ગુણાકરો
હૃષ્ટઃ પરર્દ્ધ્યા વ્યથિતો દુઃખિતેષુ ।
અભૂતશત્રુર્જગતઃ શોકહર્તા
નૈદાઘિકં તાપમિવોડુરાજઃ ॥ ૪૮॥

અન્તર્બહિશ્ચામલમબ્જનેત્રં
સ્વપૂરુષેચ્છાનુગૃહીતરૂપમ્ ।
પૌત્રસ્તવ શ્રીલલનાલલામં
દ્રષ્ટા સ્ફુરત્કુણ્ડલમણ્ડિતાનનમ્ ॥ ૪૯॥

મૈત્રેય ઉવાચ
શ્રુત્વા ભાગવતં પૌત્રમમોદત દિતિર્ભૃશમ્ ।

પુત્રયોશ્ચ વધં કૃષ્ણાદ્વિદિત્વાऽऽસીન્મહામનાઃ ॥ ૫૦॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે દિતિકશ્યપસંવાદે ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૪॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ પઞ્ચદશોઽધ્યાયઃ - ૧૫ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
પ્રાજાપત્યં તુ તત્તેજઃ પરતેજોહનં દિતિઃ ।
દધાર વર્ષાણિ શતં શઙ્કમાના સુરાર્દનાત્ ॥ ૧॥

લોકે તેન હતાલોકે લોકપાલા હતૌજસઃ ।
ન્યવેદયન્ વિશ્વસૃજે ધ્વાન્તવ્યતિકરં દિશામ્ ॥ ૨॥

દેવા ઊચુઃ
તમ એતદ્વિભો વેત્થ સંવિગ્ના યદ્વયં ભૃશમ્ ।
ન હ્યવ્યક્તં ભગવતઃ કાલેનાસ્પૃષ્ટવર્ત્મનઃ ॥ ૩॥

દેવદેવ જગદ્ધાતર્લોકનાથશિખામણે ।
પરેષામપરેષાં ત્વં ભૂતાનામસિ ભાવવિત્ ॥ ૪॥

નમો વિજ્ઞાનવીર્યાય માયયેદમુપેયુષે ।
ગૃહીતગુણભેદાય નમસ્તેઽવ્યક્તયોનયે ॥ ૫॥

યે ત્વાનન્યેન ભાવેન ભાવયન્ત્યાત્મભાવનમ્ ।
આત્મનિ પ્રોતભુવનં પરં સદસદાત્મકમ્ ॥ ૬॥

તેષાં સુપક્વયોગાનાં જિતશ્વાસેન્દ્રિયાત્મનામ્ ।
લબ્ધયુષ્મત્પ્રસાદાનાં ન કુતશ્ચિત્પરાભવઃ ॥ ૭॥

યસ્ય વાચા પ્રજાઃ સર્વા ગાવસ્તન્ત્યેવ યન્ત્રિતાઃ ।
હરન્તિ બલિમાયત્તાસ્તસ્મૈ મુખ્યાય તે નમઃ ॥ ૮॥

સ ત્વં વિધત્સ્વ શં ભૂમંસ્તમસા લુપ્તકર્મણામ્ ।
અદભ્રદયયા દૃષ્ટ્યા આપન્નાનર્હસીક્ષિતુમ્ ॥ ૯॥

એષ દેવ દિતેર્ગર્ભ ઓજઃ કાશ્યપમર્પિતમ્ ।
દિશસ્તિમિરયન્ સર્વા વર્ધતેઽગ્નિરિવૈધસિ ॥ ૧૦॥

મૈત્રેય ઉવાચ
સ પ્રહસ્ય મહાબાહો ભગવાન્ શબ્દગોચરઃ ।
પ્રત્યાચષ્ટાત્મભૂર્દેવાન્ પ્રીણન્ રુચિરયા ગિરા ॥ ૧૧॥

બ્રહ્મોવાચ
માનસા મે સુતા યુષ્મત્પૂર્વજાઃ સનકાદયઃ ।
ચેરુર્વિહાયસા લોકાલ્લોકેષુ વિગતસ્પૃહાઃ ॥ ૧૨॥

ત એકદા ભગવતો વૈકુણ્ઠસ્યામલાત્મનઃ ।
યયુર્વૈકુણ્ઠનિલયં સર્વલોકનમસ્કૃતમ્ ॥ ૧૩॥

વસન્તિ યત્ર પુરુષાઃ સર્વે વૈકુણ્ઠમૂર્તયઃ ।
યેઽનિમિત્તનિમિત્તેન ધર્મેણારાધયન્ હરિમ્ ॥ ૧૪॥

યત્ર ચાદ્યઃ પુમાનાસ્તે ભગવાન્ શબ્દગોચરઃ ।
સત્ત્વં વિષ્ટભ્ય વિરજં સ્વાનાં નો મૃડયન્ વૃષઃ ॥ ૧૫॥

યત્ર નૈઃશ્રેયસં નામ વનં કામદુઘૈર્દ્રુમૈઃ ।
સર્વર્તુશ્રીભિર્વિભ્રાજત્કૈવલ્યમિવ મૂર્તિમત્ ॥ ૧૬॥

વૈમાનિકાઃ સલલનાશ્ચરિતાનિ યત્ર
ગાયન્તિ યત્ર શમલક્ષપણાનિ ભર્તુઃ ।
અન્તર્જલેઽનુવિકસન્મધુમાધવીનાં
ગન્ધેન ખણ્ડિતધિયોઽપ્યનિલં ક્ષિપન્તઃ ॥ ૧૭॥

પારાવતાન્યભૃતસારસચક્રવાક-
દાત્યૂહહંસશુકતિત્તિરિબર્હિણાં યઃ ।
કોલાહલો વિરમતેઽચિરમાત્રમુચ્ચૈઃ
ભૃઙ્ગાધિપે હરિકથામિવ ગાયમાને ॥ ૧૮॥

મન્દારકુન્દકુરબોત્પલચમ્પકાર્ણ-
પુન્નાગનાગબકુલામ્બુજપારિજાતાઃ ।
ગન્ધેઽર્ચિતે તુલસિકાભરણેન તસ્યા
યસ્મિંસ્તપઃ સુમનસો બહુ માનયન્તિ ॥ ૧૯॥

યત્સઙ્કુલં હરિપદાનતિમાત્રદૃષ્ટૈ-
ર્વૈદૂર્યમારકતહેમમયૈર્વિમાનૈઃ ।
યેષાં બૃહત્કટિતટાઃ સ્મિતશોભિમુખ્યઃ
કૃષ્ણાત્મનાં ન રજ આદધુરુત્સ્મયાદ્યૈઃ ॥ ૨૦॥

શ્રી રૂપિણી ક્વણયતી ચરણારવિન્દં
લીલામ્બુજેન હરિસદ્મનિ મુક્તદોષા ।
સંલક્ષ્યતે સ્ફટિકકુડ્ય ઉપેતહેમ્નિ
સમ્માર્જતીવ યદનુગ્રહણેઽન્યયત્નઃ ॥ ૨૧॥

વાપીષુ વિદ્રુમતટાસ્વમલામૃતાપ્સુ
પ્રેષ્યાન્વિતા નિજવને તુલસીભિરીશમ્ ।
અભ્યર્ચતી સ્વલકમુન્નસમીક્ષ્ય વક્ત્ર-
મુચ્છેષિતં ભગવતેત્યમતાઙ્ગ યચ્છ્રીઃ ॥ ૨૨॥

યન્ન વ્રજન્ત્યઘભિદો રચનાનુવાદાત્
શૃણ્વન્તિ યેઽન્યવિષયાઃ કુકથા મતિઘ્નીઃ ।
યાસ્તુ શ્રુતા હતભગૈર્નૃભિરાત્તસારા-
સ્તાંસ્તાન્ ક્ષિપન્ત્યશરણેષુ તમઃસુ હન્ત ॥ ૨૩॥

યેઽભ્યર્થિતામપિ ચ નો નૃગતિં પ્રપન્નાઃ
જ્ઞાનં ચ તત્ત્વવિષયં સહ ધર્મ યત્ર ।
નારાધનં ભગવતો વિતરન્ત્યમુષ્ય
સમ્મોહિતા વિતતયા બત માયયા તે ॥ ૨૪॥

યચ્ચ વ્રજન્ત્યનિમિષામૃષભાનુવૃત્ત્યા
દૂરે યમા હ્યુપરિ નઃ સ્પૃહણીયશીલાઃ ।
ભર્તુર્મિથઃ સુયશસઃ કથનાનુરાગ-
વૈક્લવ્યબાષ્પકલયા પુલકીકૃતાઙ્ગાઃ ॥ ૨૫॥

તદ્વિશ્વગુર્વધિકૃતં ભુવનૈકવન્દ્યં
દિવ્યં વિચિત્રવિબુધાગ્ર્યવિમાનશોચિઃ ।
આપુઃ પરાં મુદમપૂર્વમુપેત્ય યોગ-
માયાબલેન મુનયસ્તદથો વિકુણ્ઠમ્ ॥ ૨૬॥

તસ્મિન્નતીત્ય મુનયઃ ષડસજ્જમાનાઃ
કક્ષાઃ સમાનવયસાવથ સપ્તમાયામ્ ।

દેવાવચક્ષત ગૃહીતગદૌ પરાર્ધ્ય-
કેયૂરકુણ્ડલકિરીટવિટઙ્કવેષૌ ॥ ૨૭॥

મત્તદ્વિરેફવનમાલિકયા નિવીતૌ
વિન્યસ્તયાસિતચતુષ્ટયબાહુમધ્યે ।
વક્ત્રં ભ્રુવા કુટિલયા સ્ફુટનિર્ગમાભ્યાં
રક્તેક્ષણેન ચ મનાગ્રભસં દધાનૌ ॥ ૨૮॥

દ્વાર્યેતયોર્નિવિવિશુર્મિષતોરપૃષ્ટ્વા
પૂર્વા યથા પુરટવજ્રકપાટિકા યાઃ ।
સર્વત્ર તેઽવિષમયા મુનયઃ સ્વદૃષ્ટ્યા
યે સઞ્ચરન્ત્યવિહતા વિગતાભિશઙ્કાઃ ॥ ૨૯॥

તાન્ વીક્ષ્ય વાતરશનાંશ્ચતુરઃ કુમારાન્
વૃદ્ધાન્ દશાર્ધવયસો વિદિતાત્મતત્ત્વાન્ ।
વેત્રેણ ચાસ્ખલયતામતદર્હણાંસ્તૌ
તેજો વિહસ્ય ભગવત્પ્રતિકૂલશીલૌ ॥ ૩૦॥

તાભ્યાં મિષત્સ્વનિમિષેષુ નિષિધ્યમાનાઃ
સ્વર્હત્તમા હ્યપિ હરેઃ પ્રતિહારપાભ્યામ્ ।
ઊચુસ્સુહૃત્તમદિદૃક્ષિતભઙ્ગ ઈષત્
કામાનુજેન સહસા ત ઉપપ્લુતાક્ષાઃ ॥ ૩૧॥

મુનય ઊચુઃ
કો વામિહૈત્ય ભગવત્પરિચર્યયોચ્ચૈઃ
તદ્ધર્મિણાં નિવસતાં વિષમઃ સ્વભાવઃ ।
તસ્મિન્ પ્રશાન્તપુરુષે ગતવિગ્રહે વાં
કો વાઽઽત્મવત્કુહકયોઃ પરિશઙ્કનીયઃ ॥ ૩૨॥

ન હ્યન્તરં ભગવતીહ સમસ્તકુક્ષા-
વાત્માનમાત્મનિ નભો નભસીવ ધીરાઃ ।
પશ્યન્તિ યત્ર યુવયોઃ સુરલિઙ્ગિનોઃ કિં
વ્યુત્પાદિતં હ્યુદરભેદિ ભયં યતોઽસ્ય ॥ ૩૩॥

તદ્વામમુષ્ય પરમસ્ય વિકુણ્ઠ ભર્તુઃ
કર્તું પ્રકૃષ્ટમિહ ધીમહિ મન્દધીભ્યામ્ ।
લોકાનિતો વ્રજતમન્તરભાવદૃષ્ટ્યા

પાપીયસસ્ત્રય ઇમે રિપવોઽસ્ય યત્ર ॥ ૩૪॥

તેષામિતીરિતમુભાવવધાર્ય ઘોરં
તં બ્રહ્મદણ્ડમનિવારણમસ્ત્રપૂગૈઃ ।
સદ્યો હરેરનુચરાવુરુબિભ્યતસ્તત્
પાદગ્રહાવપતતામતિકાતરેણ ॥ ૩૫॥

ભૂયાદઘોનિ ભગવદ્ભિરકારિ દણ્ડો
યો નૌ હરેત સુરહેલનમપ્યશેષમ્ ।
મા વોઽનુતાપકલયા ભગવત્સ્મૃતિઘ્નો
મોહો ભવેદિહ તુ નૌ વ્રજતોરધોઽધઃ ॥ ૩૬॥

એવં તદૈવ ભગવાનરવિન્દનાભઃ
સ્વાનાં વિબુધ્ય સદતિક્રમમાર્યહૃદ્યઃ ।
તસ્મિન્યયૌ પરમહંસમહામુનીનાં
અન્વેષણીયચરણૌ ચલયન્ સહ શ્રીઃ ॥ ૩૭॥

તં ત્વાગતં પ્રતિહૃતૌપયિકં સ્વપુમ્ભિઃ
તેઽચક્ષતાક્ષવિષયં સ્વસમાધિભાગ્યમ્ ।
હંસશ્રિયોર્વ્યજનયોઃ શિવવાયુલોલ-
ચ્છુભ્રાતપત્રશશિકેસરશીકરામ્બુમ્ ॥ ૩૮॥

કૃત્સ્નપ્રસાદસુમુખં સ્પૃહણીયધામ-
સ્નેહાવલોકકલયા હૃદિ સંસ્પૃશન્તમ્ ।
શ્યામે પૃથાવુરસિ શોભિતયા શ્રિયાસ્વ-
શ્ચૂડામણિં સુભગયન્તમિવાત્મધિષ્ણ્યમ્ ॥ ૩૯॥

પીતાંશુકે પૃથુ નિતમ્બિનિ વિસ્ફુરન્ત્યા
કાઞ્ચ્યાલિભિર્વિરુતયા વનમાલયા ચ ।
વલ્ગુપ્રકોષ્ઠવલયં વિનતાસુતાંસે
વિન્યસ્તહસ્તમિતરેણ ધુનાનમબ્જમ્ ॥ ૪૦॥

વિદ્યુત્ક્ષિપન્ મકરકુણ્ડલમણ્ડનાર્હ-
ગણ્ડસ્થલોન્નસમુખં મણિમત્કિરીટમ્ ।
દોર્દણ્ડષણ્ડવિવરે હરતા પરાર્ધ્ય-
હારેણ કન્ધરગતેન ચ કૌસ્તુભેન ॥ ૪૧॥

અત્રોપસૃષ્ટમિતિ ચોત્સ્મિતમિન્દિરાયાઃ
સ્વાનાં ધિયા વિરચિતં બહુ સૌષ્ઠવાઢ્યમ્ ।
મહ્યં ભવસ્ય ભવતાં ચ ભજન્તમઙ્ગં
નેમુર્નિરીક્ષ્ય ન વિતૃપ્તદૃશો મુદા કૈઃ ॥ ૪૨॥

તસ્યારવિન્દનયનસ્ય પદારવિન્દ-
કિઞ્જલ્કમિશ્રતુલસીમકરન્દવાયુઃ ।
અન્તર્ગતઃ સ્વવિવરેણ ચકાર તેષાં
સઙ્ક્ષોભમક્ષરજુષામપિ ચિત્તતન્વોઃ ॥ ૪૩॥

તે વા અમુષ્ય વદનાસિતપદ્મકોશ-
મુદ્વીક્ષ્ય સુન્દરતરાધરકુન્દહાસમ્ ।
લબ્ધાશિષઃ પુનરવેક્ષ્ય તદીયમઙ્ઘ્રિ-
દ્વન્દ્વં નખારુણમણિશ્રયણં નિદધ્યુઃ ॥ ૪૪॥

પુંસાં ગતિં મૃગયતામિહ યોગમાર્ગૈઃ
ધ્યાનાસ્પદં બહુ મતં નયનાભિરામમ્ ।
પૌંસ્નં વપુર્દર્શયાનમનન્યસિદ્ધૈ-
રૌત્પત્તિકૈઃ સમગૃણન્ યુતમષ્ટભોગૈઃ ॥ ૪૫॥

કુમારા ઊચુઃ
યોઽન્તર્હિતો હૃદિ ગતોઽપિ દુરાત્મનાં ત્વં
સોઽદ્યૈવ નો નયનમૂલમનન્ત રાદ્ધઃ ।
યર્હ્યેવ કર્ણવિવરેણ ગુહાં ગતો નઃ
પિત્રાનુવર્ણિતરહા ભવદુદ્ભવેન ॥ ૪૬॥

તં ત્વાં વિદામ ભગવન્ પરમાત્મતત્ત્વં
સત્ત્વેન સમ્પ્રતિ રતિં રચયન્તમેષામ્ ।
તત્તેઽનુતાપવિદિતૈર્દૃઢભક્તિયોગૈ-
રુદ્ગ્રન્થયો હૃદિ વિદુર્મુનયો વિરાગાઃ ॥ ૪૭॥

નાત્યન્તિકં વિગણયન્ત્યપિ તે પ્રસાદં
કિન્ત્વન્યદર્પિતભયં ભ્રુવ ઉન્નયૈસ્તે ।
યેઽઙ્ગ ત્વદઙ્ઘ્રિશરણા ભવતઃ કથાયાઃ
કીર્તન્યતીર્થયશસઃ કુશલા રસજ્ઞાઃ ॥ ૪૮॥

કામં ભવઃ સ્વવૃજિનૈર્નિરયેષુ નઃ સ્તા-

ચ્યેતોઽલિવદ્યદિ નુ તે પદયો રમેત ।
વાચશ્ચ નસ્તુલસિવદ્યદિ તેઽઙ્ઘ્રિશોભાઃ
પૂર્યેત તે ગુણગણૈર્યદિ કર્ણરન્ધ્રઃ ॥ ૪૯ ॥

પ્રાદુશ્ચકર્થ યદિદં પુરુહૂત રૂપં
તેનેશ નિર્વૃતિમવાપુરલં દૃશો નઃ ।
તસ્મા ઇદં ભગવતે નમ ઇદ્વિધેમ
યોઽનાત્મનાં દુરુદયો ભગવાન્ પ્રતીતઃ ॥ ૫૦ ॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે જયવિજયયોઃ સનકાદિશાપો નામ
પઞ્ચદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૫ ॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ ષોડશોઽધ્યાયઃ - ૧૬ ॥

બ્રહ્મોવાચ
ઇતિ તદ્ગૃણતાં તેષાં મુનીનાં યોગધર્મિણામ્ ।
પ્રતિનન્દ્ય જગાદેદં વિકુણ્ઠનિલયો વિભુઃ ॥ ૧ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ
એતૌ તૌ પાર્ષદૌ મહ્યં જયો વિજય એવ ચ ।
કદર્થીકૃત્ય માં યદ્વો બહ્વક્રાતામતિક્રમમ્ ॥ ૨ ॥

યસ્ત્વેતયોર્ધૃતો દણ્ડો ભવદ્ભિર્મામનુવ્રતૈઃ ।
સ એવાનુમતોઽસ્માભિર્મુનયો દેવહેલનાત્ ॥ ૩ ॥

તદ્વઃ પ્રસાદયામ્યદ્ય બ્રહ્મ દૈવં પરં હિ મે ।
તદ્ધીત્યાત્મકૃતં મન્યે યત્સ્વપુમ્ભિરસત્કૃતાઃ ॥ ૪ ॥

યન્નામાનિ ચ ગૃહ્ણાતિ લોકો ભૃત્યે કૃતાગસિ ।
સોઽસાધુવાદસ્તત્કીર્તિં હન્તિ ત્વચમિવામયઃ ॥ ૫ ॥

યસ્યામૃતામલયશઃ શ્રવણાવગાહઃ

સદ્યઃ પુનાતિ જગદાશ્વપચાદ્વિકુણ્ઠઃ ।
સોઽહં ભવદ્ભ્ય ઉપલબ્ધસુતીર્થકીર્તિ-
શ્છિન્દ્યાં સ્વબાહુમપિ વઃ પ્રતિકૂલવૃત્તિમ્ ॥ ૬॥

યત્સેવયા ચરણપદ્મપવિત્રરેણું
સદ્યઃ ક્ષતાખિલમલં પ્રતિલબ્ધશીલમ્ ।
ન શ્રીર્વિરક્તમપિ માં વિજહાતિ યસ્યાઃ
પ્રેક્ષાલવાર્થ ઇતરે નિયમાન્ વહન્તિ ॥ ૭॥

નાહં તથાદ્મિ યજમાનહવિર્વિતાને
શ્ચ્યોતદ્ઘૃતપ્લુતમદન્ હુતભુઙ્મુખેન ।
યદ્બ્રાહ્મણસ્ય મુખતશ્ચરતોઽનુઘાસં
તુષ્ટસ્ય મય્યવહિતૈર્નિજકર્મપાકૈઃ ॥ ૮॥

યેષાં બિભર્મ્યહમખણ્ડવિકુણ્ઠયોગ-
માયાવિભૂતિરમલાઙ્ઘ્રિરજઃકિરીટૈઃ ।
વિપ્રાંસ્તુ કો ન વિષહેત યદર્હણામ્ભઃ
સદ્યઃ પુનાતિ સહ ચન્દ્રલલામ લોકાન્ ॥ ૯॥

યે મે તનૂર્દ્વિજવરાન્ દુહતીર્મદીયા
ભૂતાન્યલબ્ધશરણાનિ ચ ભેદબુદ્ધ્યા ।
દ્રક્ષ્યન્ત્યઘક્ષતદૃશો હ્યહિમન્યવસ્તાન્
ગૃધ્રા રુષા મમ કુષન્ત્યધિદણ્ડનેતુઃ ॥ ૧૦॥

યે બ્રાહ્મણાન્ મયિ ધિયા ક્ષિપતોઽર્ચયન્તઃ
તુષ્યદ્ધૃદઃ સ્મિતસુધોક્ષિતપદ્મવક્ત્રાઃ ।
વાણ્યાનુરાગકલયાઽઽત્મજવદ્ગૃણન્તઃ
સમ્બોધયન્ત્યહમિવાહમુપાહૃતસ્તૈઃ ॥ ૧૧॥

તન્મે સ્વભર્તુરવસાયમલક્ષમાણૌ
યુષ્મદ્વ્યતિક્રમગતિં પ્રતિપદ્ય સદ્યઃ ।
ભૂયો મમાન્તિકમિતાં તદનુગ્રહો મે
યત્કલ્પતામચિરતો ભૃતયોર્વિવાસઃ ॥ ૧૨॥

બ્રહ્મોવાચ
અથ તસ્યોશતીં દેવીમૃષિકુલ્યાં સરસ્વતીમ્ ।
નાસ્વાદ્ય મન્યુદષ્ટાનાં તેષામાત્માપ્યતૃપ્યત ॥ ૧૩॥

સતીં વ્યાદાય શ ृણ્વન્તો લઘ્વીં ગુર્વર્થગહ્વરામ્ ।
વિગાહ્યાગાધગમ્ભીરાં ન વિદુસ્તચ્ચિકીર્ષિતમ્ ॥ ૧૪॥

તે યોગમાયયાऽऽરબ્ધપારમેષ્ઠ્યમહોદયમ્ ।
પ્રોચુઃ પ્રાઞ્જલયો વિપ્રાઃ પ્રહૃષ્ટાઃ ક્ષુભિતત્વચઃ ॥ ૧૫॥

ઋષય ઊચુઃ
ન વયં ભગવન્ વિદ્મસ્તવ દેવ ચિકીર્ષિતમ્ ।
કૃતો મેऽનુગ્રહશ્ચેતિ યદધ્યક્ષઃ પ્રભાષસે ॥ ૧૬॥

બ્રહ્મણ્યસ્ય પરં દૈવં બ્રાહ્મણાઃ કિલ તે પ્રભો ।
વિપ્રાણાં દેવદેવાનાં ભગવાનાત્મદૈવતમ્ ॥ ૧૭॥

ત્વત્તઃ સનાતનો ધર્મો રક્ષ્યતે તનુભિસ્તવ ।
ધર્મસ્ય પરમો ગુહ્યો નિર્વિકારો ભવાન્મતઃ ॥ ૧૮॥

તરન્તિ હ્યઞ્જસા મૃત્યું નિવૃત્તા યદનુગ્રહાત્ ।
યોગિનઃ સ ભવાન્ કિં સ્વિદનુગૃહ્યેત યત્પરૈઃ ॥ ૧૯॥

યં વૈ વિભૂતિરુપયાત્યનુવેલમન્યૈ-
રર્થાર્થિભિઃ સ્વશિરસા ધૃતપાદરેણુઃ ।
ધન્યાર્પિતાઙ્ઘ્રિતુલસી નવદામધામ્નો
લોકં મધુવ્રતપતેરિવ કામયાના ॥ ૨૦॥

યસ્તાં વિવિક્તચરિતૈરનુવર્તમાનાં
નાત્યાદ્રિયત્પરમભાગવતપ્રસઙ્ગઃ ।
સ ત્વં દ્વિજાનુપથપુણ્યરજઃપુનીતઃ
શ્રીવત્સલક્ષ્મ કિમગા ભગભાજનસ્ત્વમ્ ॥ ૨૧॥

ધર્મસ્ય તે ભગવતસ્ત્રિયુગ ત્રિભિઃ સ્વૈઃ
પદ્ભિશ્ચરાચરમિદં દ્વિજદેવતાર્થમ્ ।
નૂનં ભૃતં તદભિઘાતિ રજસ્તમશ્ચ
સત્ત્વેન નો વરદયા તનુવા નિરસ્ય ॥ ૨૨॥

ન ત્વં દ્વિજોત્તમકુલં યદિ હાત્મગોપં
ગોપ્તા વૃષઃ સ્વર્હણેન સ સૂનૃતેન ।
તર્હ્યેવ નઙ્ક્ષ્યતિ શિવસ્તવ દેવ પન્થા

લોકોઽગ્રહીષ્યદૃષભસ્ય હિ તત્પ્રમાણમ્ ॥ ૨૩॥

તત્તેઽનભીષ્ટમિવ સત્ત્વનિધેર્વિધિત્સોઃ
ક્ષેમં જનાય નિજશક્તિભિરુદ્ધૃતારેઃ ।
નૈતાવતા ત્ર્યધિપતેર્બત વિશ્વભર્તુઃ
તેજઃ ક્ષતં ત્વવનતસ્ય સ તે વિનોદઃ ॥ ૨૪॥

યં વાનયોર્દમમધીશ ભવાન્ વિધત્તે
વૃત્તિં નુ વા તદનુમન્મહિ નિર્વ્યલીકમ્ ।
અસ્માસુ વા ય ઉચિતો ધ્રિયતાં સ દણ્ડો
યેનાગસૌ વયમયુઙ્ક્ષ્મહિ કિલ્બિષેણ ॥ ૨૫॥

શ્રીભગવાનુવાચ
એતૌ સુરેતરગતિં પ્રતિપદ્ય સદ્યઃ
સંરમ્ભસમ્ભૃતસમાધ્યનુબદ્ધયોગૌ ।
ભૂયઃ સકાશમુપયાસ્યત આશુ યો વઃ
શાપો મયૈવ નિમિતસ્તદવૈત વિપ્રાઃ ॥ ૨૬॥

બ્રહ્મોવાચ
અથ તે મુનયો દૃષ્ટ્વા નયનાનન્દભાજનમ્ ।
વૈકુણ્ઠં તદધિષ્ઠાનં વિકુણ્ઠં ચ સ્વયમ્પ્રભમ્ ॥ ૨૭॥

ભગવન્તં પરિક્રમ્ય પ્રણિપત્યાનુમાન્ય ચ ।
પ્રતિજગ્મુઃ પ્રમુદિતાઃ શંસન્તો વૈષ્ણવીં શ્રિયમ્ ॥ ૨૮॥

ભગવાનનુગાવાહ યાતં મા ભૈષ્ટમસ્તુ શમ્ ।
બ્રહ્મતેજઃ સમર્થોઽપિ હન્તું નેચ્છે મતં તુ મે ॥ ૨૯॥

એતત્પુરૈવ નિર્દિષ્ટં રમયા ક્રુદ્ધયા યદા ।
પુરાપવારિતા દ્વારિ વિશન્તી મય્યુપારતે ॥ ૩૦॥

મયિ સંરમ્ભયોગેન નિસ્તીર્ય બ્રહ્મહેલનમ્ ।
પ્રત્યેષ્યતં નિકાશં મે કાલેનાલ્પીયસા પુનઃ ॥ ૩૧॥

દ્વાઃસ્થાવાદિશ્ય ભગવાન્ વિમાનશ્રેણિભૂષણમ્ ।
સર્વાતિશયયા લક્ષ્મ્યા જુષ્ટં સ્વં ધિષ્ણ્યમાવિશત્ ॥ ૩૨॥

તૌ તુ ગીર્વાણઋષભૌ દુસ્તરાદ્ધરિલોકતઃ ।
હતશ્રિયૌ બ્રહ્મશાપાદભૂતાં વિગતસ્મયૌ ॥ ૩૩॥

તદા વિકુણ્ઠધિષણાત્તયોર્નિપતમાનયોઃ ।
હાહાકારો મહાનાસીદ્વિમાનાગ્ર્યેષુ પુત્રકાઃ ॥ ૩૪॥

તાવેવ હ્યધુના પ્રાપ્તૌ પાર્ષદપ્રવરૌ હરેઃ ।
દિતેર્જઠરનિર્વિષ્ટં કાશ્યપં તેજ ઉલ્બણમ્ ॥ ૩૫॥

તયોરસુરયોરદ્ય તેજસા યમયોર્હિ વઃ ।
આક્ષિપ્તં તેજ એતર્હિ ભગવાંસ્તદ્વિધિત્સતિ ॥ ૩૬॥

વિશ્વસ્ય યઃ સ્થિતિલયોદ્ભવહેતુરાદ્યો
યોગેશ્વરૈરપિ દુરત્યયયોગમાયઃ ।
ક્ષેમં વિધાસ્યતિ સ નો ભગવાંસ્ત્ર્યધીશઃ
તત્રાસ્મદીયવિમૃશેન કિયાનિહાર્થઃ ॥ ૩૭॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધે ષોડશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૬॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ સપ્તદશોઽધ્યાયઃ - ૧૭ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
નિશમ્યાત્મભુવા ગીતં કારણં શઙ્કયોજ્ઝિતાઃ ।
તતઃ સર્વે ન્યવર્તન્ત ત્રિદિવાય દિવૌકસઃ ॥ ૧॥

દિતિસ્તુ ભર્તુરાદેશાદપત્યપરિશઙ્કિની ।
પૂર્ણે વર્ષશતે સાધ્વી પુત્રૌ પ્રસુષુવે યમૌ ॥ ૨॥

ઉત્પાતા બહવસ્તત્ર નિપેતુર્જાયમાનયોઃ ।
દિવિ ભુવ્યન્તરિક્ષે ચ લોકસ્યોરુભયાવહાઃ ॥ ૩॥

સહાચલા ભુવશ્ચેલુર્દિશઃ સર્વાઃ પ્રજજ્વલુઃ ।
સોલ્કાશ્ચાશનયઃ પેતુઃ કેતવશ્ચાર્તિહેતવઃ ॥ ૪॥

વવૌ વાયુઃ સુદુઃસ્પર્શઃ ફૂત્કારાનીરયન્ મુહુઃ ।

ઉન્મૂલયન્નગપતીન્ વાત્યાનીકો રજોધ્વજઃ ॥ ૫॥

ઉદ્ધસત્તડિદમ્ભોદઘટયા નષ્ટભાગણે ।
વ્યોમ્નિ પ્રવિષ્ટતમસા ન સ્મ વ્યાદૃશ્યતે પદમ્ ॥ ૬॥

ચુક્રોશ વિમના વાર્ધિરુદૂર્મિઃ ક્ષુભિતોદરઃ ।
સોદપાનાશ્ચ સરિતશ્ચુક્ષુભુઃ શુષ્કપઙ્કજાઃ ॥ ૭॥

મુહુઃ પરિધયોઽભૂવન્ સરાહ્વોઃ શશિસૂર્યયોઃ ।
નિર્ઘાતા રથનિર્હ્રાદા વિવરેભ્યઃ પ્રજજ્ઞિરે ॥ ૮॥

અન્તર્ગ્રામેષુ મુખતો વમન્ત્યો વહ્નિમુલ્બણમ્ ।
સૃગાલોલૂકટઙ્કારૈઃ પ્રણેદુરશિવં શિવાઃ ॥ ૯॥

સઙ્ગીતવદ્રોદનવદુન્નમય્ય શિરોધરામ્ ।
વ્યમુઞ્ચન્ વિવિધા વાચો ગ્રામસિંહાસ્તતસ્તતઃ ॥ ૧૦॥

ખરાશ્ચ કર્કશૈઃ ક્ષત્તઃ ખુરૈર્ઘ્નન્તો ધરાતલમ્ ।
ખાર્કારરભસા મત્તાઃ પર્યધાવન્ વરૂથશઃ ॥ ૧૧॥

રુદન્તો રાસભત્રસ્તા નીડાદુદપતન્ ખગાઃ ।
ઘોષેઽરણ્યે ચ પશવઃ શકૃન્મૂત્રમકુર્વત ॥ ૧૨॥

ગાવોઽત્રસન્નસૃગ્દોહાસ્તોયદાઃ પૂયવર્ષિણઃ ।
વ્યરુદન્ દેવલિઙ્ગાનિ દ્રુમાઃ પેતુર્વિનાનિલમ્ ॥ ૧૩॥

ગ્રહાન્ પુણ્યતમાનન્યે ભગણાંશ્ચાપિ દીપિતાઃ ।
અતિચેરુર્વક્રગત્યા યુયુધુશ્ચ પરસ્પરમ્ ॥ ૧૪॥

દૃષ્ટ્વાન્યાંશ્ચ મહોત્પાતાનતત્તત્ત્વવિદઃ પ્રજાઃ ।
બ્રહ્મપુત્રાન્ ઋતે ભીતા મેનિરે વિશ્વસમ્પ્લવમ્ ॥ ૧૫॥

તાવાદિદૈત્યૌ સહસા વ્યજ્યમાનાત્મપૌરુષૌ ।
વવૃધાતેઽશ્મસારેણ કાયેનાદ્રિપતી ઇવ ॥ ૧૬॥

દિવિસ્પૃશૌ હેમકિરીટકોટિભિ-
નિરુદ્ધકાષ્ઠૌ સ્ફુરદઙ્ગદા ભુજૌ ।
ગાં કમ્પયન્તૌ ચરણૈઃ પદે પદે
કટ્યા સુકાઞ્ચ્યાર્કમતીત્ય તસ્થતુઃ ॥ ૧૭॥

પ્રજાપતિર્નામ તયોરકાર્ષીદ્-

યઃ પ્રાક્ સ્વદેહાદ્યમયોરજાયત ।
તં વૈ હિરણ્યકશિપું વિદુઃ પ્રજા
યં તં હિરણ્યાક્ષમસૂત સાગ્રતઃ ॥ ૧૮॥

ચક્રે હિરણ્યકશિપુર્દોર્ભ્યાં બ્રહ્મવરેણ ચ ।
વશે સપાલાન્ લોકાંસ્ત્રીનકુતોમૃત્યુરુદ્ધતઃ ॥ ૧૯॥

હિરણ્યાક્ષોઽનુજસ્તસ્ય પ્રિયઃ પ્રીતિકૃદન્વહમ્ ।
ગદાપાણિર્દિવં યાતો યુયુત્સુર્મૃગયન્ રણમ્ ॥ ૨૦॥

તં વીક્ષ્ય દુઃસહજવં રણત્કાઞ્ચનનૂપુરમ્ ।
વૈજયન્ત્યા સ્રજા જુષ્ટમંસન્યસ્તમહાગદમ્ ॥ ૨૧॥

મનોવીર્યવરોત્સિક્તમસૃણ્યમકુતોભયમ્ ।
ભીતા નિલિલ્યિરે દેવાસ્તાર્ક્ષ્યત્રસ્તા ઇવાહયઃ ॥ ૨૨॥

સ વૈ તિરોહિતાન્ દૃષ્ટ્વા મહસા સ્વેન દૈત્યરાટ્ ।
સેન્દ્રાન્ દેવગણાન્ ક્ષીબાનપશ્યન્ વ્યનદદ્ભૃશમ્ ॥ ૨૩॥

તતો નિવૃત્તઃ ક્રીડિષ્યન્ ગમ્ભીરં ભીમનિઃસ્વનમ્ ।
વિજગાહે મહાસત્ત્વો વાર્ધિં મત્ત ઇવ દ્વિપઃ ॥ ૨૪॥

તસ્મિન્ પ્રવિષ્ટે વરુણસ્ય સૈનિકા
યાદોગણાઃ સન્નધિયઃ સસાધ્વસાઃ ।
અહન્યમાના અપિ તસ્ય વર્ચસા
પ્રધર્ષિતા દૂરતરં પ્રદુદ્રુવુઃ ॥ ૨૫॥

સ વર્ષપૂગાનુદધૌ મહાબલ-
શ્ચરન્મહોર્મીઞ્છ્વસનેરિતાન્ મુહુઃ ।
મૌર્વ્યાભિજઘ્ને ગદયા વિભાવરી-
માસેદિવાંસ્તાત પુરીં પ્રચેતસઃ ॥ ૨૬॥

તત્રોપલભ્યાસુરલોકપાલકં
યાદોગણાનામૃષભં પ્રચેતસમ્ ।
સ્મયન્ પ્રલબ્ધું પ્રણિપત્ય નીચવ-
જ્જગાદમે દેહ્યધિરાજ સંયુગમ્ ॥ ૨૭॥

ત્વં લોકપાલોઽધિપતિર્બૃહચ્છ્રવા
વીર્યાપહો દુર્મદવીરમાનિનામ્ ।

વિજિત્ય લોકેઽખિલદૈત્યદાનવાન્
યદ્રાજસૂયેન પુરાયજત્પ્રભો ॥ ૨૮॥

સ એવમુત્સિક્તમદેન વિદ્વિષા
દૃઢં પ્રલબ્ધો ભગવાનપામ્પતિઃ ।
રોષં સમુત્થં શમયન્ સ્વયા ધિયા
વ્યવોચદઙ્ગોપશમં ગતા વયમ્ ॥ ૨૯॥

પશ્યામિ નાન્યં પુરુષાત્પુરાતનાત્
યઃ સંયુગે ત્વાં રણમાર્ગકોવિદમ્ ।
આરાધયિષ્યત્યસુરર્ષભેહિ તં
મનસ્વિનો યં ગૃણતે ભવાદૃશાઃ ॥ ૩૦॥

તં વીરમારાદભિપદ્ય વિસ્મયઃ
શયિષ્યસે વીરશયે શ્વભિર્વૃતઃ ।
યસ્ત્વદ્વિધાનામસતાં પ્રશાન્તયે
રૂપાણિ ધત્તે સદનુગ્રહેચ્છયા ॥ ૩૧॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે હિરણ્યાક્ષદિગ્વિજયે સપ્તદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૭॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ અષ્ટાદશોઽધ્યાયઃ - ૧૮ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
તદેવમાકર્ણ્ય જલેશભાષિતં
મહામનાસ્તદ્વિગણય્ય દુર્મદઃ ।
હરેર્વિદિત્વા ગતિમઙ્ગ નારદા-
દ્રસાતલં નિર્વિવિશે ત્વરાન્વિતઃ ॥ ૧॥

દદર્શ તત્રાભિજિતં ધરાધરં
પ્રોન્નીયમાનાવનિમગ્રદંષ્ટ્રયા ।
મુષ્ણન્તમક્ષ્ણા સ્વરુચોઽરુણશ્રિયા

જહાસ ચાહો વનગોચરો મૃગઃ ॥ ૨॥

આહૈનમેહ્યજ્ઞ મહીં વિમુઞ્ચ નો
રસૌકસાં વિશ્વસૃજેયમર્પિતા ।
ન સ્વસ્તિ યાસ્યસ્યનયા મમેક્ષતઃ
સુરાધમાસાદિતસૂકરાકૃતે ॥ ૩॥

ત્વં નઃ સપત્નૈરભવાય કિં ભૃતો
યો માયયા હન્ત્યસુરાન્ પરોક્ષજિત્ ।
ત્વાં યોગમાયાબલમલ્પપૌરુષં
સંસ્થાપ્ય મૂઢ પ્રમૃજે સુહૃચ્છુચઃ ॥ ૪॥

ત્વયિ સંસ્થિતે ગદયા શીર્ણશીર્ષ-
ણ્યસ્મદ્ભુજચ્યુતયા યે ચ તુભ્યમ્ ।
બલિં હરન્ત્યૃષયો યે ચ દેવાઃ
સ્વયં સર્વે ન ભવિષ્યન્ત્યમૂલાઃ ॥ ૫॥

સ તુદ્યમાનોઽરિદુરુક્તતોમરૈ-
ર્દંષ્ટ્રાગ્રગાં ગામુપલક્ષ્ય ભીતામ્ ।
તોદં મૃષન્ નિરગાદમ્બુમધ્યા-
દ્ગ્રાહાહતઃ સ કરેણુર્યથેભઃ ॥ ૬॥

તં નિઃસરન્તં સલિલાદનુદ્રુતો
હિરણ્યકેશો દ્વિરદં યથા ઝષઃ ।
કરાલદંષ્ટ્રોઽશનિનિસ્વનોઽબ્રવી-
દ્ગતહ્રિયાં કિં ત્વસતાં વિગર્હિતમ્ ॥ ૭॥

સ ગામુદસ્તાત્સલિલસ્ય ગોચરે
વિન્યસ્ય તસ્યામદધાત્સ્વસત્ત્વમ્ ।
અભિષ્ટુતો વિશ્વસૃજા પ્રસૂનૈ-
રાપૂર્યમાણો વિબુધૈઃ પશ્યતોઽરેઃ ॥ ૮॥

પરાનુષક્તં તપનીયોપકલ્પં
મહાગદં કાઞ્ચનચિત્રદંશમ્ ।
મર્માણ્યભીક્ષ્ણં પ્રતુદન્તં દુરુક્તૈઃ
પ્રચણ્ડમન્યુઃ પ્રહસંસ્તં બભાષે ॥ ૯॥

શ્રીભગવાનુવાચ
સત્યં વયં ભો વનગોચરા મૃગા
યુષ્મદ્વિધાન્ મૃગયે ગ્રામસિંહાન્ ।
ન મૃત્યુપાશૈઃ પ્રતિમુક્તસ્ય વીરા
વિકત્થનં તવ ગૃહ્ણન્ત્યભદ્ર ॥ ૧૦॥

એતે વયં ન્યાસહરા રસૌકસાં
ગતહ્રિયો ગદયા દ્રાવિતાસ્તે ।
તિષ્ઠામહેઽથાપિ કથઞ્ચિદાજૌ
સ્થેયં ક્વ યામો બલિનોત્પાદ્ય વૈરમ્ ॥ ૧૧॥

ત્વં પદ્રથાનાં કિલ યૂથપાધિપો
ઘટસ્વ નોઽસ્વસ્તય આશ્વનૂહઃ ।
સંસ્થાપ્ય ચાસ્માન્ પ્રમૃજાશ્રુ સ્વકાનાં
યઃ સ્વાં પ્રતિજ્ઞાં નાતિપિપર્ત્યસભ્યઃ ॥ ૧૨॥

મૈત્રેય ઉવાચ
સોઽધિક્ષિપ્તો ભગવતા પ્રલબ્ધશ્ચ રુષા ભૃશમ્ ।
આજહારોલ્બણં ક્રોધં ક્રીડ્યમાનોઽહિરાડિવ ॥ ૧૩॥

સૃજન્નમર્ષિતઃ શ્વાસાન્ મન્યુપ્રચલિતેન્દ્રિયઃ ।
આસાદ્ય તરસા દૈત્યો ગદયાભ્યહનદ્ધરિમ્ ॥ ૧૪॥

ભગવાંસ્તુ ગદાવેગં વિસૃષ્ટં રિપુણોરસિ ।
અવઞ્ચયત્તિરશ્ચીનો યોગારૂઢ ઇવાન્તકમ્ ॥ ૧૫॥

પુનર્ગદાં સ્વામાદાય ભ્રામયન્તમભીક્ષ્ણશઃ ।
અભ્યધાવદ્ધરિઃ ક્રુદ્ધઃ સંરમ્ભાદ્દષ્ટદચ્છદમ્ ॥ ૧૬॥

તતશ્ચ ગદયારાતિં દક્ષિણસ્યાં ભ્રુવિ પ્રભુઃ ।
આજઘ્ને સ તુ તાં સૌમ્ય ગદયા કોવિદોઽહનત્ ॥ ૧૭॥

એવં ગદાભ્યાં ગુર્વીભ્યાં હર્યક્ષો હરિરેવ ચ ।
જિગીષયા સુસંરબ્ધાવન્યોન્યમભિજઘ્નતુઃ ॥ ૧૮॥

તયોઃ સ્પૃધોસ્તિગ્મગદાહતાઙ્ગયોઃ
ક્ષતાસ્રવઘ્રાણવિવૃદ્ધમન્વ્યોઃ ।
વિચિત્રમાર્ગાંશ્ચરતોર્જિગીષયા

વ્યભાદિલાયામિવ શુષ્મિણોર્મૃધઃ ॥ ૧૯॥

દૈત્યસ્ય યજ્ઞાવયવસ્ય માયા-
ગૃહીતવારાહતનોર્મહાત્મનઃ ।
કૌરવ્ય મહ્યાં દ્વિષતોર્વિમર્દનં
દિદૃક્ષુરાગાદૃષિભિર્વૃતઃ સ્વરાટ્ ॥ ૨૦॥

આસન્નશૌણ્ડીરમપેતસાધ્વસં
કૃતપ્રતીકારમહાર્યવિક્રમમ્ ।
વિલક્ષ્ય દૈત્યં ભગવાન્ સહસ્રણી-
ર્જગાદ નારાયણમાદિસૂકરમ્ ॥ ૨૧॥

બ્રહ્મોવાચ
એષ તે દેવ દેવાનામઙ્ઘ્રિમૂલમુપેયુષામ્ ।
વિપ્રાણાં સૌરભેયીણાં ભૂતાનામપ્યનાગસામ્ ॥ ૨૨॥

આગસ્કૃદ્ભયકૃદ્દુષ્કૃદસ્મદ્રાદ્ધવરોઽસુરઃ ।
અન્વેષન્નપ્રતિરથો લોકાનટતિ કણ્ટકઃ ॥ ૨૩॥

મૈનં માયાવિનં દૃપ્તં નિરઙ્કુશમસત્તમમ્ ।
આક્રીડ બાલવદ્દેવ યથાશીવિષમુત્થિતમ્ ॥ ૨૪॥

ન યાવદેષ વર્ધેત સ્વાં વેલાં પ્રાપ્ય દારુણઃ ।
સ્વાં દેવ માયામાસ્થાય તાવજ્જહ્યઘમચ્યુત ॥ ૨૫॥

એષા ઘોરતમા સન્ધ્યા લોકચ્છમ્બટ્કરી પ્રભો ।
ઉપસર્પતિ સર્વાત્મન્ સુરાણાં જયમાવહ ॥ ૨૬॥

અધુનૈષોઽભિજિન્નામ યોગો મૌહૂર્તિકો હ્યગાત્ ।
શિવાય નસ્ત્વં સુહૃદામાશુ નિસ્તર દુસ્તરમ્ ॥ ૨૭॥

દિષ્ટ્યા ત્વાં વિહિતં મૃત્યુમયમાસાદિતઃ સ્વયમ્ ।
વિક્રમ્યૈનં મૃધે હત્વા લોકાનાધેહિ શર્મણિ ॥ ૨૮॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે હિરણ્યાક્ષવધે અષ્ટાદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૮॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ એકોનવિંશોઽધ્યાયઃ - ૧૯ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
અવધાર્ય વિરિઞ્ચસ્ય નિર્વ્યલીકામૃતં વચઃ ।
પ્રહસ્ય પ્રેમગર્ભેણ તદપાઙ્ગેન સોઽગ્રહીત્ ॥ ૧॥

તતઃ સપત્નં મુખતશ્ચરન્તમકુતોભયમ્ ।
જઘાનોત્પત્ય ગદયા હનાવસુરમક્ષજઃ ॥ ૨॥

સા હતા તેન ગદયા વિહતા ભગવત્કરાત્ ।
વિઘૂર્ણિતાપતદ્રેજે તદદ્ભુતમિવાભવત્ ॥ ૩॥

સ તદા લબ્ધતીર્થોઽપિ ન બબાધે નિરાયુધમ્ ।
માનયન્ સ મૃધે ધર્મં વિષ્વક્સેનં પ્રકોપયન્ ॥ ૪॥

ગદાયામપવિદ્ધાયાં હાહાકારે વિનિર્ગતે ।
માનયામાસ તદ્ધર્મં સુનાભં ચાસ્મરદ્વિભુઃ ॥ ૫॥

તં વ્યગ્રચક્રં દિતિપુત્રાધમેન
સ્વપાર્ષદમુખ્યેન વિષજ્જમાનમ્ ।
ચિત્રા વાચોઽતદ્વિદાં ખેચરાણાં
તત્ર સ્માસન્ સ્વસ્તિ તેઽમું જહીતિ ॥ ૬॥

સ તં નિશામ્યાત્તરથાઙ્ગમગ્રતો
વ્યવસ્થિતં પદ્મપલાશલોચનમ્ ।
વિલોક્ય ચામર્ષપરિપ્લુતેન્દ્રિયો
રુષા સ્વદન્તચ્છદમાદશચ્છ્વસન્ ॥ ૭॥

કરાલદંષ્ટ્રશ્ચક્ષુર્ભ્યાં સઞ્ચક્ષાણો દહન્નિવ ।
અભિપ્લુત્ય સ્વગદયા હતોઽસીત્યાહનદ્ધરિમ્ ॥ ૮॥

પદા સવ્યેન તાં સાધો ભગવાન્ યજ્ઞસૂકરઃ ।
લીલયા મિષતઃ શત્રોઃ પ્રાહરદ્વાતરંહસમ્ ॥ ૯॥

આહ ચાયુધમાધત્સ્વ ઘટસ્વ ત્વં જિગીષસિ ।
ઇત્યુક્તઃ સ તદા ભૂયસ્તાડયન્ વ્યનદદ્ભૃશમ્ ॥ ૧૦॥

તાં સ આપતતીં વીક્ષ્ય ભગવાન્ સમવસ્થિતઃ ।
જગ્રાહ લીલયા પ્રાપ્તાં ગરુત્માનિવ પન્નગીમ્ ॥ ૧૧॥

સ્વપૌરુષે પ્રતિહતે હતમાનો મહાસુરઃ ।
નૈચ્છદ્ગદાં દીયમાનાં હરિણા વિગતપ્રભઃ ॥ ૧૨॥

જગ્રાહ ત્રિશિખં શૂલં જ્વલજ્જ્વલનલોલુપમ્ ।
યજ્ઞાય ધૃતરૂપાય વિપ્રાયાભિચરન્ યથા ॥ ૧૩॥

તદોજસા દૈત્યમહાભટાર્પિતં
ચકાસદન્તઃખ ઉદીર્ણદીધિતિ ।
-ચક્રેણ ચિચ્છેદ નિશાતનેમિના
હરિર્યથા તાર્ક્ષ્યપતત્રમુજ્ઝિતમ્ ॥ ૧૪॥

વૃક્ણે સ્વશૂલે બહુધારિણા હરેઃ
પ્રત્યેત્ય વિસ્તીર્ણમુરો વિભૂતિમત્ ।
પ્રવૃદ્ધરોષઃ સ કઠોરમુષ્ટિના
નદન્ પ્રહૃત્યાન્તરધીયતાસુરઃ ॥ ૧૫॥

તેનેત્થમાહતઃ ક્ષત્તર્ભગવાનાદિસૂકરઃ ।
નાકમ્પત મનાક્ ક્વાપિ સ્રજા હત ઇવ દ્વિપઃ ॥ ૧૬॥

અથોરુધાઽસૃજન્માયાં યોગમાયેશ્વરે હરૌ ।
યાં વિલોક્ય પ્રજાસ્ત્રસ્તા મેનિરેઽસ્યોપસંયમમ્ ॥ ૧૭॥

પ્રવવુર્વાયવશ્ચણ્ડાસ્તમઃ પાંસવમૈરયન્ ।
દિગ્ભ્યો નિપેતુર્ગ્રાવાણઃ ક્ષેપણૈઃ પ્રહિતા ઇવ ॥ ૧૮॥

દ્યૌર્નષ્ટભગણાભ્રૌઘૈઃ સવિદ્યુત્સ્તનયિત્નુભિઃ ।
વર્ષદ્ભિઃ પૂયકેશાસૃગ્વિણ્મૂત્રાસ્થીનિ ચાસકૃત્ ॥ ૧૯॥

ગિરયઃ પ્રત્યદૃશ્યન્ત નાનાયુધમુચોઽનઘ ।
દિગ્વાસસો યાતુધાન્યઃ શૂલિન્યો મુક્તમૂર્ધજાઃ ॥ ૨૦॥

બહુભિર્યક્ષરક્ષોભિઃ પત્ત્યશ્વરથકુઞ્જરૈઃ ।
આતતાયિભિરુત્સૃષ્ટા હિંસ્રા વાચોઽતિવૈશસાઃ ॥ ૨૧॥

પ્રાદુષ્કૃતાનાં માયાનામાસુરીણાં વિનાશયત્ ।
સુદર્શનાસ્ત્રં ભગવાન્ પ્રાયુઙ્ક્ત દયિતં ત્રિપાત્ ॥ ૨૨॥

તદા દિતેઃ સમભવત્સહસા હૃદિ વેપથુઃ ।
સ્મરન્ત્યા ભર્તુરાદેશં સ્તનાચ્ચાસૃક્ પ્રસુસ્રુવે ॥ ૨૩॥

વિનષ્ટાસુ સ્વમાયાસુ ભૂયશ્ચાવ્રજ્ય કેશવમ્ ।
રુષોપગૂહમાનોઽમું દદૃશેઽવસ્થિતં બહિઃ ॥ ૨૪॥

તં મુષ્ટિભિર્વિનિઘ્નન્તં વજ્રસારૈરધોક્ષજઃ ।
કરેણ કર્ણમૂલેઽહન્ યથા ત્વાષ્ટ્રં મરુત્પતિઃ ॥ ૨૫॥

સ આહતો વિશ્વજિતા હ્યવજ્ઞયા
પરિભ્રમદ્ગાત્ર ઉદસ્તલોચનઃ ।
વિશીર્ણબાહ્વઙ્ઘ્રિશિરોરુહોઽપત-
દ્યથા નગેન્દ્રો લુલિતો નભસ્વતા ॥ ૨૬॥

ક્ષિતૌ શયાનં તમકુણ્ઠવર્ચસં
કરાલદંષ્ટ્રં પરિદષ્ટદચ્છદમ્ ।
અજાદયો વીક્ષ્ય શશંસુરાગતા
અહો ઇમં કો નુ લભેત સંસ્થિતિમ્ ॥ ૨૭॥

યં યોગિનો યોગસમાધિના રહો
ધ્યાયન્તિ લિઙ્ગાદસતો મુમુક્ષયા ।
તસ્યૈષ દૈત્યઋષભઃ પદાહતો
મુખં પ્રપશ્યંસ્તનુમુત્સસર્જ હ ॥ ૨૮॥

એતૌ તૌ પાર્ષદાવસ્ય શાપાદ્યાતાવસદ્ગતિમ્ ।
પુનઃ કતિપયૈઃ સ્થાનં પ્રપત્સ્યેતે હ જન્મભિઃ ॥ ૨૯॥

દેવા ઊચુઃ
નમો નમસ્તેઽખિલયજ્ઞતન્તવે
સ્થિતૌ ગૃહીતામલસત્ત્વમૂર્તયે ।
દિષ્ટ્યા હતોઽયં જગતામરુન્તુદઃ
ત્વત્પાદભક્ત્યા વયમીશ નિર્વૃતાઃ ॥ ૩૦॥

મૈત્રેય ઉવાચ
એવં હિરણ્યાક્ષમસહ્યવિક્રમં
સ સાદયિત્વા હરિરાદિસૂકરઃ ।
જગામ લોકં સ્વમખણ્ડિતોત્સવં

સમીડિતઃ પુષ્કરવિષ્ટરાદિભિઃ ॥ ૩૧॥

મયા યથાનૂક્તમવાદિ તે હરેઃ
કૃતાવતારસ્ય સુમિત્રચેષ્ટિતમ્ ।
યથા હિરણ્યાક્ષ ઉદારવિક્રમો
મહામૃધે ક્રીડનવન્નિરાકૃતઃ ॥ ૩૨॥

સૂત ઉવાચ
ઇતિ કૌષારવાખ્યાતામાશ્રુત્ય ભગવત્કથામ્ ।
ક્ષત્તાઽઽનન્દં પરં લેભે મહાભાગવતો દ્વિજ ॥ ૩૩॥

અન્યેષાં પુણ્યશ્લોકાનામુદ્દામયશસાં સતામ્ ।
ઉપશ્રુત્ય ભવેન્મોદઃ શ્રીવત્સાઙ્કસ્ય કિં પુનઃ ॥ ૩૪॥

યો ગજેન્દ્રં ઝષગ્રસ્તં ધ્યાયન્તં ચરણામ્બુજમ્ ।
ક્રોશન્તીનાં કરેણૂનાં કૃચ્છ્રતોઽમોચયદ્દ્રુતમ્ ॥ ૩૫॥

તં સુખારાધ્યમૃજુભિરનન્યશરણૈર્નૃભિઃ ।
કૃતજ્ઞઃ કો ન સેવેત દુરારાધ્યમસાધુભિઃ ॥ ૩૬॥

યો વૈ હિરણ્યાક્ષવધં મહાદ્ભુતં
વિક્રીડિતં કારણસૂકરાત્મનઃ ।
શ‍ૃણોતિ ગાયત્યનુમોદતેઽઞ્જસા
વિમુચ્યતે બ્રહ્મવધાદપિ દ્વિજાઃ ॥ ૩૭॥

એતન્મહાપુણ્યમલં પવિત્રં
ધન્યં યશસ્યં પદમાયુરાશિષામ્ ।
પ્રાણેન્દ્રિયાણાં યુધિ શૌર્યવર્ધનં
નારાયણોઽન્તે ગતિરઙ્ગ શ‍ૃણ્વતામ્ ॥ ૩૮॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે હિરણ્યાક્ષવધો નામૈકોનવિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૯॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ વિંશોઽધ્યાયઃ - ૨૦ ॥

શૌનક ઉવાચ
મહીં પ્રતિષ્ઠામધ્યસ્ય સૌતે સ્વાયમ્ભુવો મનુઃ ।
કાન્યન્વતિષ્ઠદ્દ્વારાણિ માર્ગાયાવરજન્મનામ્ ॥ ૧॥

ક્ષત્તા મહાભાગવતઃ કૃષ્ણસ્યૈકાન્તિકઃ સુહૃત્ ।
યસ્તત્યાજાગ્રજં કૃષ્ણે સાપત્યમઘવાનિતિ ॥ ૨॥

દ્વૈપાયનાદનવરો મહિત્વે તસ્ય દેહજઃ ।
સર્વાત્મના શ્રિતઃ કૃષ્ણં તત્પરાંશ્ચાપ્યનુવ્રતઃ ॥ ૩॥

કિમન્વપૃચ્છન્મૈત્રેયં વિરજાસ્તીર્થસેવયા ।
ઉપગમ્ય કુશાવર્ત આસીનં તત્ત્વવિત્તમમ્ ॥ ૪॥

તયોઃ સંવદતોઃ સૂત પ્રવૃત્તા હ્યમલાઃ કથાઃ ।
આપો ગાઙ્ગા ઇવાઘઘ્નીર્હરેઃ પાદામ્બુજાશ્રયાઃ ॥ ૫॥

તા નઃ કીર્તય ભદ્રં તે કીર્તન્યોદારકર્મણઃ ।
રસજ્ઞઃ કો નુ તૃપ્યેત હરિલીલામૃતં પિબન્ ॥ ૬॥

એવમુગ્રશ્રવાઃ પૃષ્ટઃ ઋષિભિર્નૈમિષાયનૈઃ ।
ભગવત્યર્પિતાધ્યાત્મસ્તાનાહ શ્રૂયતામિતિ ॥ ૭॥

સૂત ઉવાચ
હરેર્ધૃતક્રોડતનોઃ સ્વમાયયા
નિશમ્ય ગોરુદ્ધરણં રસાતલાત્ ।
લીલાં હિરણ્યાક્ષમવજ્ઞયા હતં
સઞ્જાતહર્ષો મુનિમાહ ભારતઃ ॥ ૮॥

વિદુર ઉવાચ
પ્રજાપતિપતિઃ સૃષ્ટ્વા પ્રજાસર્ગે પ્રજાપતીન્ ।
કિમારભત મે બ્રહ્મન્ પ્રબ્રૂહ્યવ્યક્તમાર્ગવિત્ ॥ ૯॥

યે મરીચ્યાદયો વિપ્રા યસ્તુ સ્વાયમ્ભુવો મનુઃ ।
તે વૈ બ્રહ્મણ આદેશાત્કથમેતદભાવયન્ ॥ ૧૦॥

સદ્વિતીયાઃ કિમસૃજન્ સ્વતન્ત્રા ઉત કર્મસુ ।
આહોસ્વિત્સંહતાઃ સર્વ ઇદં સ્મ સમકલ્પયન્ ॥ ૧૧॥

મૈત્રેય ઉવાચ
દૈવેન દુર્વિતર્ક્યેણ પરેણાનિમિષેણ ચ ।
જાતક્ષોભાદ્ભગવતો મહાનાસીદ્ગુણત્રયાત્ ॥ ૧૨॥

રજઃપ્રધાનાન્ મહતસ્ત્રિલિઙ્ગો દૈવચોદિતાત્ ।
જાતઃ સસર્જ ભૂતાદિર્વિયદાદીનિ પઞ્ચશઃ ॥ ૧૩॥

તાનિ ચૈકૈકશઃ સ્રષ્ટુમસમર્થાનિ ભૌતિકમ્ ।
સંહત્ય દૈવયોગેન હૈમમણ્ડમવાસૃજન્ ॥ ૧૪॥

સોઽશયિષ્ટાબ્ધિસલિલે આણ્ડકોશો નિરાત્મકઃ ।
સાગ્રં વૈ વર્ષસાહસ્રમન્વવાત્સીત્તમીશ્વરઃ ॥ ૧૫॥

તસ્ય નાભેરભૂત્પદ્મં સહસ્રાર્કોરુદીધિતિ ।
સર્વજીવનિકાયૌકો યત્ર સ્વયમભૂત્સ્વરાટ્ ॥ ૧૬॥

સોઽનુવિષ્ટો ભગવતા યઃ શેતે સલિલાશયે ।
લોકસંસ્થાં યથાપૂર્વં નિર્મમે સંસ્થયા સ્વયા ॥ ૧૭॥

સસર્જચ્છાયયા વિદ્યાં પઞ્ચ પર્વાણમગ્રતઃ ।
તામિસ્રમન્ધતામિસ્રં તમો મોહો મહાતમઃ ॥ ૧૮॥

વિસસર્જાત્મનઃ કાયં નાભિનન્દંસ્તમોમયમ્ ।
જગૃહુર્યક્ષરક્ષાંસિ રાત્રિં ક્ષુત્તૃટ્સમુદ્ભવામ્ ॥ ૧૯॥

ક્ષુત્તૃડ્ભ્યામુપસૃષ્ટાસ્તે તં જગ્ધુમભિદુદ્રુવુઃ ।
મા રક્ષતૈનં જક્ષધ્વમિત્યૂચુઃ ક્ષુત્તૃડર્દિતાઃ ॥ ૨૦॥

દેવસ્તાનાહ સંવિગ્નો મા માં જક્ષત રક્ષત ।
અહો મે યક્ષરક્ષાંસિ પ્રજા યૂયં બભૂવિથ ॥ ૨૧॥

દેવતાઃ પ્રભયા યા યા દીવ્યન્ પ્રમુખતોઽસૃજત્ ।
તે અહાર્ષુર્દેવયન્તો વિસૃષ્ટાં તાં પ્રભામહઃ ॥ ૨૨॥

દેવોઽદેવાઞ્જઘનતઃ સૃજતિ સ્માતિલોલુપાન્ ।
ત એનં લોલુપતયા મૈથુનાયાભિપેદિરે ॥ ૨૩॥

તતો હસન્ સ ભગવાનસુરૈર્નિરપત્રપૈઃ ।
અન્વીયમાનસ્તરસા ક્રુદ્ધો ભીતઃ પરાપતત્ ॥ ૨૪॥

સ ઉપવ્રજ્ય વરદં પ્રપન્નાર્તિહરં હરિમ્ ।

અનુગ્રહાય ભક્તાનામનુરૂપાત્મદર્શનમ્ ॥ ૨૫॥

પાહિ માં પરમાત્મંસ્તે પ્રેષણેનાસૃજં પ્રજાઃ ।
તા ઇમા યભિતું પાપા ઉપાક્રામન્તિ માં પ્રભો ॥ ૨૬॥

ત્વમેકઃ કિલ લોકાનાં ક્લિષ્ટાનાં ક્લેશનાશનઃ ।
ત્વમેકઃ ક્લેશદસ્તેષામનાસન્નપદાં તવ ॥ ૨૭॥

સોઽવધાર્યાસ્ય કાર્પણ્યં વિવિક્તાધ્યાત્મદર્શનઃ ।
વિમુઞ્ચાત્મતનું ઘોરામિત્યુક્તો વિમુમોચ હ ॥ ૨૮॥

તાં ક્વણચ્ચરણામ્ભોજાં મદવિહ્વલલોચનામ્ ।
કાઞ્ચીકલાપવિલસદ્દુકૂલચ્છન્નરોધસમ્ ॥ ૨૯॥

અન્યોન્યશ્લેષયોત્તુઙ્ગનિરન્તરપયોધરામ્ ।
સુનાસાં સુદ્વિજાં સ્નિગ્ધહાસલીલાવલોકનામ્ ॥ ૩૦॥

ગૂહન્તીં વ્રીડયાઽઽત્માનં નીલાલકવરૂથિનીમ્ ।
ઉપલભ્યાસુરા ધર્મ સર્વે સમ્મુમુહુઃ સ્ત્રિયમ્ ॥ ૩૧॥

અહો રૂપમહો ધૈર્યમહો અસ્યા નવં વયઃ ।
મધ્યે કામયમાનાનામકામેવ વિસર્પતિ ॥ ૩૨॥

વિતર્કયન્તો બહુધા તાં સન્ધ્યાં પ્રમદાકૃતિમ્ ।
અભિસમ્ભાવ્ય વિશ્રમ્ભાત્પર્યપૃચ્છન્ કુમેધસઃ ॥ ૩૩॥

કાસિ કસ્યાસિ રમ્ભોરુ કો વાર્થસ્તેઽત્ર ભામિનિ ।
રૂપદ્રવિણપણ્યેન દુર્ભગાન્નો વિબાધસે ॥ ૩૪॥

યા વા કાચિત્ત્વમબલે દિષ્ટ્યા સન્દર્શનં તવ ।
ઉત્સુનોષીક્ષમાણાનાં કન્દુકક્રીડયા મનઃ ॥ ૩૫॥

નૈકત્ર તે જયતિ શાલિનિ પાદપદ્મં
ઘ્નન્ત્યા મુહુઃ કરતલેન પતત્પતઙ્ગમ્ ।
મધ્યં વિષીદતિ બૃહત્સ્તનભારભીતં
શાન્તેવ દૃષ્ટિરમલા સુશિખાસમૂહઃ ॥ ૩૬॥

ઇતિ સાયન્તનીં સન્ધ્યામસુરાઃ પ્રમદાયતીમ્ ।
પ્રલોભયન્તીં જગૃહુર્મત્વા મૂઢધિયઃ સ્ત્રિયમ્ ॥ ૩૭॥

પ્રહસ્ય ભાવગમ્ભીરં જિઘ્નન્ત્યાત્માનમાત્મના ।

કાન્ત્યા સસર્જ ભગવાન્ ગન્ધર્વાપ્સરસાં ગણાન્ ॥ ૩૮॥

વિસસર્જ તનું તાં વૈ જ્યોત્સ્નાં કાન્તિમતીં પ્રિયામ્ ।
ત એવ ચાદદુઃ પ્રીત્યા વિશ્વાવસુપુરોગમાઃ ॥ ૩૯॥

સૃષ્ટ્વા ભૂતપિશાચાંશ્ચ ભગવાનાત્મતન્દ્રિણા ।
દિગ્વાસસો મુક્તકેશાન્ વીક્ષ્ય ચામીલયદ્દૃશૌ ॥ ૪૦॥

જગૃહુસ્તદ્વિસૃષ્ટાં તાં જૃમ્ભણાખ્યાં તનું પ્રભોઃ ।
નિદ્રામિન્દ્રિયવિક્લેદો યયા ભૂતેષુ દૃશ્યતે ।
યેનોચ્છિષ્ટાન્ ધર્ષયન્તિ તમુન્માદં પ્રચક્ષતે ॥ ૪૧॥

ઊર્જસ્વન્તં મન્યમાન આત્માનં ભગવાનજઃ ।
સાધ્યાન્ ગણાન્ પિતૃગણાન્ પરોક્ષેણાસૃજત્પ્રભુઃ ॥ ૪૨॥

ત આત્મસર્ગં તં કાયં પિતરઃ પ્રતિપેદિરે ।
સાધ્યેભ્યશ્ચ પિતૃભ્યશ્ચ કવયો યદ્વિતન્વતે ॥ ૪૩॥

સિદ્ધાન્ વિદ્યાધરાંશ્ચૈવ તિરોધાનેન સોઽસૃજત્ ।
તેભ્યોઽદદાત્તમાત્માનમન્તર્ધાનાખ્યમદ્ભુતમ્ ॥ ૪૪॥

સ કિન્નરાન્ કિમ્પુરુષાન્ પ્રત્યાત્મ્યેનાસૃજત્પ્રભુઃ ।
માનયન્નાત્મનાઽઽત્માનમાત્માભાસં વિલોકયન્ ॥ ૪૫॥

તે તુ તજ્જગૃહૂ રૂપં ત્યક્તં યત્પરમેષ્ઠિના ।
મિથુનીભૂય ગાયન્તસ્તમેવોષસિ કર્મભિઃ ॥ ૪૬॥

દેહેન વૈ ભોગવતા શયાનો બહુચિન્તયા ।
સર્ગેઽનુપચિતે ક્રોધાદુત્સસર્જ હ તદ્વપુઃ ॥ ૪૭॥

યેઽહીયન્તામુતઃ કેશા અહયસ્તેઽઙ્ગ જજ્ઞિરે ।
સર્પાઃ પ્રસર્પતઃ ક્રૂરા નાગા ભોગોરુકન્ધરાઃ ॥ ૪૮॥

સ આત્માનં મન્યમાનઃ કૃતકૃત્યમિવાત્મભૂઃ ।
તદા મનૂન્ સસર્જાન્તે મનસા લોકભાવનાન્ ॥ ૪૯॥

તેભ્યઃ સોઽસૃજત્સ્વીયં પુરં પુરુષમાત્મવાન્ ।
તાન્ દૃષ્ટ્વા યે પુરા સૃષ્ટાઃ પ્રશશંસુઃ પ્રજાપતિમ્ ॥ ૫૦॥

અહો એતજ્જગત્સ્રષ્ટઃ સુકૃતં બત તે કૃતમ્ ।
પ્રતિષ્ઠિતાઃ ક્રિયા યસ્મિન્ સાકમન્નમદામહે ॥ ૫૧॥

તપસા વિદ્યયા યુક્તો યોગેન સુસમાધિના ।
ઋષીન્ ઋષિર્હૃષીકેશઃ સસર્જાભિમતાઃ પ્રજાઃ ॥ ૫૨॥

તેભ્યશ્ચૈકૈકશઃ સ્વસ્ય દેહસ્યાંશમદાદજઃ ।
યત્તત્સમાધિયોગર્દ્ધિતપોવિદ્યાવિરક્તિમત્ ॥ ૫૩॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધે વિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૦॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ એકવિંશોઽધ્યાયઃ - ૨૧ ॥

વિદુર ઉવાચ
સ્વાયમ્ભુવસ્ય ચ મનોર્વંશઃ પરમસમ્મતઃ ।
કથ્યતાં ભગવન્ યત્ર મૈથુનેનૈધિરે પ્રજાઃ ॥ ૧॥

પ્રિયવ્રતોત્તાનપાદૌ સુતૌ સ્વાયમ્ભુવસ્ય વૈ ।
યથાધર્મં જુગુપતુઃ સપ્તદ્વીપવતીં મહીમ્ ॥ ૨॥

તસ્ય વૈ દુહિતા બ્રહ્મન્ દેવહૂતીતિ વિશ્રુતા ।
પત્ની પ્રજાપતેરુક્તા કર્દમસ્ય ત્વયાનઘ ॥ ૩॥

તસ્યાં સ વૈ મહાયોગી યુક્તાયાં યોગલક્ષણૈઃ ।
સસર્જ કતિધા વીર્યં તન્મે શુશ્રૂષવે વદ ॥ ૪॥

રુચિર્યો ભગવાન્ બ્રહ્મન્ દક્ષો વા બ્રહ્મણઃ સુતઃ ।
યથા સસર્જ ભૂતાનિ લબ્ધ્વા ભાર્યાં ચ માનવીમ્ ॥ ૫॥

મૈત્રેય ઉવાચ
પ્રજાઃ સૃજેતિ ભગવાન્ કર્દમો બ્રહ્મણોદિતઃ ।
સરસ્વત્યાં તપસ્તેપે સહસ્રાણાં સમા દશ ॥ ૬॥

તતઃ સમાધિયુક્તેન ક્રિયાયોગેન કર્દમઃ ।
સમ્પ્રપેદે હરિં ભક્ત્યા પ્રપન્નવરદાશુષમ્ ॥ ૭॥

તાવત્પ્રસન્નો ભગવાન્ પુષ્કરાક્ષઃ કૃતે યુગે ।
દર્શયામાસ તં ક્ષત્તઃ શાબ્દં બ્રહ્મ દધદ્વપુઃ ॥ ૮॥

સ તં વિરજમર્કાભં સિતપદ્મોત્પલસ્રજમ્ ।
સ્નિગ્ધનીલાલકવ્રાતવક્ત્રાબ્જં વિરજોઽમ્બરમ્ ॥ ૯॥

કિરીટિનં કુણ્ડલિનં શઙ્ખચક્રગદાધરમ્ ।
શ્વેતોત્પલક્રીડનકં મનઃસ્પર્શસ્મિતેક્ષણમ્ ॥ ૧૦॥

વિન્યસ્તચરણામ્ભોજમંસદેશે ગરુત્મતઃ ।
દૃષ્ટ્વા ખેઽવસ્થિતં વક્ષઃશ્રિયં કૌસ્તુભકન્ધરમ્ ॥ ૧૧॥

જાતહર્ષોઽપતન્મૂર્ધ્ના ક્ષિતૌ લબ્ધમનોરથઃ ।
ગીર્ભિસ્ત્વભ્યગૃણાત્પ્રીતિસ્વભાવાત્મા કૃતાઞ્જલિઃ ॥ ૧૨॥

ઋષિરુવાચ
જુષ્ટં બતાદ્યાખિલસત્ત્વરાશેઃ
સાંસિદ્ધ્યમક્ષ્ણોસ્તવ દર્શનાન્નઃ ।
યદ્દર્શનં જન્મભિરીડ્ય સદ્ભિ-
રાશાસતે યોગિનો રૂઢયોગાઃ ॥ ૧૩॥

યે માયયા તે હતમેધસસ્ત્વ-
ત્પાદારવિન્દં ભવસિન્ધુપોતમ્ ।
ઉપાસતે કામલવાય તેષાં
રાસીશ કામાન્નિરયેઽપિ યે સ્યુઃ ॥ ૧૪॥

તથા સ ચાહં પરિવોઢુકામઃ
સમાનશીલાં ગૃહમેધધેનુમ્ ।
ઉપેયિવાન્ મૂલમશેષમૂલં
દુરાશયઃ કામદુઘાઙ્ઘ્રિપસ્ય ॥ ૧૫॥

પ્રજાપતેસ્તે વચસાધીશ તન્ત્યા
લોકઃ કિલાયં કામહતોઽનુબદ્ધઃ ।
અહં ચ લોકાનુગતો વહામિ
બલિં ચ શુક્લાનિમિષાય તુભ્યમ્ ॥ ૧૬॥

લોકાંશ્ચ લોકાનુગતાન્ પશૂંશ્ચ
હિત્વા શ્રિતાસ્તે ચરણાતપત્રમ્ ।

પરસ્પરં ત્વદ્ગુણવાદસીધુ-
પીયૂષનિર્યાપિતદેહધર્માઃ ॥ ૧૭॥

ન તેઽજરાક્ષભ્રમિરાયુરેષાં
ત્રયોદશારં ત્રિશતં ષષ્ટિપર્વ ।
ષણ્નેમ્યનન્તચ્છદિ યત્ત્રિણાભિ-
કરાલસ્રોતો જગદાચ્છિદ્ય ધાવત્ ॥ ૧૮॥

એકઃ સ્વયં સન્ જગતઃ સિસૃક્ષયા
દ્વિતીયયાઽઽત્મન્નધિયોગમાયયા ।
સૃજસ્યદઃ પાસિ પુનર્ગ્રસિષ્યસે
યથોર્ણનાભિર્ભગવન્ સ્વશક્તિભિઃ ॥ ૧૯॥

નૈતદ્બતાધીશ પદં તવેપ્સિતં
યન્માયયા નસ્તનુષે ભૂતસૂક્ષ્મમ્ ।
અનુગ્રહાયાસ્ત્વપિ યર્હિ માયયા
લસત્તુલસ્યા તનુવા વિલક્ષિતઃ ॥ ૨૦॥

તં ત્વાનુભૂત્યોપરતક્રિયાર્થં
સ્વમાયયા વર્તિતલોકતન્ત્રમ્ ।
નમામ્યભીક્ષ્ણં નમનીયપાદ-
સરોજમલ્પીયસિ કામવર્ષમ્ ॥ ૨૧॥

ઋષિરુવાચ
ઇત્યવ્યલીકં પ્રણુતોઽબ્જનાભ-
સ્તમાબભાષે વચસામૃતેન ।
સુપર્ણપક્ષોપરિ રોચમાનઃ
પ્રેમસ્મિતોદ્વીક્ષણવિભ્રમદ્ભ્રૂઃ ॥ ૨૨॥

શ્રીભગવાનુવાચ
વિદિત્વા તવ ચૈત્યં મે પુરૈવ સમયોજિ તત્ ।
યદર્થમાત્મનિયમૈસ્ત્વયૈવાહં સમર્ચિતઃ ॥ ૨૩॥

ન વૈ જાતુ મૃષૈવ સ્યાત્પ્રજાધ્યક્ષ મદર્હણમ્ ।
ભવદ્વિધેષ્વતિતરાં મયિ સઙ્ગૃભિતાત્મનામ્ ॥ ૨૪॥

પ્રજાપતિસુતઃ સમ્રાણ્મનુર્વિખ્યાતમઙ્ગલઃ ।

બ્રહ્માવર્તં યોઽધિવસન્ શાસ્તિ સપ્તાર્ણવાં મહીમ્ ॥ ૨૫॥

સ ચેહ વિપ્ર રાજર્ષિર્મહિષ્યા શતરૂપયા ।
આયાસ્યતિ દિદૃક્ષુસ્ત્વાં પરશ્વો ધર્મકોવિદઃ ॥ ૨૬॥

આત્મજામસિતાપાઙ્ગીં વયઃશીલગુણાન્વિતામ્ ।
મૃગયન્તીં પતિં દાસ્યત્યનુરૂપાય તે પ્રભો ॥ ૨૭॥

સમાહિતં તે હૃદયં યત્રેમાન્ પરિવત્સરાન્ ।
સા ત્વાં બ્રહ્મન્ નૃપવધૂઃ કામમાશુ ભજિષ્યતિ ॥ ૨૮॥

યા ત આત્મભૃતં વીર્યં નવધા પ્રસવિષ્યતિ ।
વીર્યે ત્વદીયે ઋષય આધાસ્યન્ત્યઞ્જસાઽઽત્મનઃ ॥ ૨૯॥

ત્વં ચ સમ્યગનુષ્ઠાય નિદેશં મ ઉશત્તમઃ ।
મયિ તીર્થીકૃતાશેષક્રિયાર્થો માં પ્રપત્સ્યસે ॥ ૩૦॥

કૃત્વા દયાં ચ જીવેષુ દત્ત્વા ચાભયમાત્મવાન્ ।
મય્યાત્માનં સહ જગદ્દ્રક્ષ્યસ્યાત્મનિ ચાપિ મામ્ ॥ ૩૧॥

સહાહં સ્વાંશકલયા ત્વદ્વીર્યેણ મહામુને ।
તવ ક્ષેત્રે દેવહૂત્યાં પ્રણેષ્યે તત્ત્વસંહિતામ્ ॥ ૩૨॥

મૈત્રેય ઉવાચ
એવં તમનુભાષ્યાથ ભગવાન્ પ્રત્યગક્ષજઃ ।
જગામ બિન્દુસરસઃ સરસ્વત્યા પરિશ્રિતાત્ ॥ ૩૩॥

નિરીક્ષતસ્તસ્ય યયાવશેષ-
સિદ્ધેશ્વરાભિષ્ટુતસિદ્ધમાર્ગઃ ।
આકર્ણયન્ પત્રરથેન્દ્રપક્ષૈ-
રુચ્ચારિતં સ્તોમમુદીર્ણસામ ॥ ૩૪॥

અથ સમ્પ્રસ્થિતે શુક્લે કર્દમો ભગવાન્ ઋષિઃ ।
આસ્તે સ્મ બિન્દુસરસિ તં કાલં પ્રતિપાલયન્ ॥ ૩૫॥

મનુઃ સ્યન્દનમાસ્થાય શાતકૌમ્ભપરિચ્છદમ્ ।
આરોપ્ય સ્વાં દુહિતરં સભાર્યઃ પર્યટન્ મહીમ્ ॥ ૩૬॥

તસ્મિન્ સુધન્વન્નહનિ ભગવાન્ યત્સમાદિશત્ ।
ઉપાયાદાશ્રમપદં મુનેઃ શાન્તવ્રતસ્ય તત્ ॥ ૩૭॥

યસ્મિન્ ભગવતો નેત્રાન્ન્યપતન્નશ્રુબિન્દવઃ ।
કૃપયા સમ્પરીતસ્ય પ્રપન્નેઽર્પિતયા ભૃશમ્ ॥ ૩૮॥

તદ્વૈ બિન્દુસરો નામ સરસ્વત્યા પરિપ્લુતમ્ ।
પુણ્યં શિવામૃતજલં મહર્ષિગણસેવિતમ્ ॥ ૩૯॥

પુણ્યદ્રુમલતાજાલૈઃ કૂજત્પુણ્યમૃગદ્વિજૈઃ ।
સર્વર્તુફલપુષ્પાઢ્યં વનરાજિશ્રિયાન્વિતમ્ ॥ ૪૦॥

મત્તદ્વિજગણૈર્ઘુષ્ટં મત્તભ્રમરવિભ્રમમ્ ।
મત્તબર્હિનટાટોપમાહ્વયન્ મત્તકોકિલમ્ ॥ ૪૧॥

કદમ્બચમ્પકાશોકકરઞ્જબકુલાસનૈઃ ।
કુન્દમન્દારકુટજૈશ્ચૂતપોતૈરલઙ્કૃતમ્ ॥ ૪૨॥

કારણ્ડવૈઃ પ્લવૈર્હંસૈઃ કુરરૈર્જલકુક્કુટૈઃ ।
સારસૈશ્ચક્રવાકૈશ્ચ ચકોરૈર્વલ્ગુ કૂજિતમ્ ॥ ૪૩॥

તથૈવ હરિણૈઃ ક્રોડૈઃ શ્વાવિદ્ગવયકુઞ્જરૈઃ ।
ગોપુચ્છૈર્હરિભિર્મર્કૈર્નકુલૈર્નાભિભિર્વૃતમ્ ॥ ૪૪॥

પ્રવિશ્ય તત્તીર્થવરમાદિરાજઃ સહાત્મજઃ ।
દદર્શ મુનિમાસીનં તસ્મિન્ હુતહુતાશનમ્ ॥ ૪૫॥

વિદ્યોતમાનં વપુષા તપસ્યુગ્રયુજા ચિરમ્ ।
નાતિક્ષામં ભગવતઃ સ્નિગ્ધાપાઙ્ગાવલોકનાત્ ।
તદ્વ્યાહૃતામૃતકલાપીયૂષશ્રવણેન ચ ॥ ૪૬॥

પ્રાંશું પદ્મપલાશાક્ષં જટિલં ચીરવાસસમ્ ।
ઉપસંશ્રિત્ય મલિનં યથાર્હણમસંસ્કૃતમ્ ॥ ૪૭॥

અથોટજમુપાયાતં નૃદેવં પ્રણતં પુરઃ ।
સપર્યયા પર્યગૃહ્ણાત્પ્રતિનન્દ્યાનુરૂપયા ॥ ૪૮॥

ગૃહીતાર્હણમાસીનં સંયતં પ્રીણયન્ મુનિઃ ।
સ્મરન્ ભગવદાદેશમિત્યાહ શ્લક્ષ્ણયા ગિરા ॥ ૪૯॥

નૂનં ચઙ્ક્રમણં દેવ સતાં સંરક્ષણાય તે ।
વધાય ચાસતાં યસ્ત્વં હરેઃ શક્તિર્હિ પાલિની ॥ ૫૦॥

યોઽર્કેન્દ્વગ્નીન્દ્રવાયૂનાં યમધર્મપ્રચેતસામ્ ।

રૂપાણિ સ્થાન આધત્સે તસ્મૈ શુક્લાય તે નમઃ ॥ ૫૧॥

ન યદા રથમાસ્થાય જૈત્રં મણિગણાર્પિતમ્ ।
વિસ્ફૂર્જચ્ચણ્ડકોદણ્ડો રથેન ત્રાસયન્નઘાન્ ॥ ૫૨॥

સ્વસૈન્યચરણક્ષુણ્ણં વેપયન્ મણ્ડલં ભુવઃ ।
વિકર્ષન્ બૃહતીં સેનાં પર્યટસ્યંશુમાનિવ ॥ ૫૩॥

તદૈવ સેતવઃ સર્વે વર્ણાશ્રમનિબન્ધનાઃ ।
ભગવદ્રચિતા રાજન્ ભિદ્યેરન્ બત દસ્યુભિઃ ॥ ૫૪॥

અધર્મશ્ચ સમેધેત લોલુપૈર્વ્યઙ્કુશૈર્નૃભિઃ ।
શયાને ત્વયિ લોકોઽયં દસ્યુગ્રસ્તો વિનઙ્ક્ષ્યતિ ॥ ૫૫॥

અથાપિ પૃચ્છે ત્વાં વીર યદર્થં ત્વમિહાગતઃ ।
તદ્વયં નિર્વ્યલીકેન પ્રતિપદ્યામહે હૃદા ॥ ૫૬॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધે એકવિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૧॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ દ્વાવિંશોઽધ્યાયઃ - ૨૨ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
એવમાવિષ્કૃતાશેષગુણકર્મોદયો મુનિમ્ ।
સવ્રીડ ઇવ તં સમ્રાડુપારતમુવાચ હ ॥ ૧॥

મનુરુવાચ
બ્રહ્માસૃજત્સ્વમુખતો યુષ્માનાત્મપરીપ્સયા ।
છન્દોમયસ્તપોવિદ્યાયોગયુક્તાનલમ્પટાન્ ॥ ૨॥

તત્ત્રાણાયાસૃજચ્ચાસ્માન્ દોઃસહસ્રાત્સહસ્રપાત્ ।
હૃદયં તસ્ય હિ બ્રહ્મ ક્ષત્રમઙ્ગં પ્રચક્ષતે ॥ ૩॥

અતો હ્યન્યોન્યમાત્માનં બ્રહ્મ ક્ષત્રં ચ રક્ષતઃ ।
રક્ષતિ સ્માવ્યયો દેવઃ સ યઃ સદસદાત્મકઃ ॥ ૪॥

તવ સન્દર્શનાદેવ ચ્છિન્ના મે સર્વસંશયાઃ ।
યત્સ્વયં ભગવાન્ પ્રીત્યા ધર્મમાહ રિરક્ષિષોઃ ॥ ૫॥

દિષ્ટ્યા મે ભગવાન્ દૃષ્ટો દુર્દર્શો યોઽકૃતાત્મનામ્ ।
દિષ્ટ્યા પાદરજઃ સ્પૃષ્ટં શીર્ષ્ણા મે ભવતઃ શિવમ્ ॥ ૬॥

દિષ્ટ્યા ત્વયાનુશિષ્ટોઽહં કૃતશ્ચાનુગ્રહો મહાન્ ।
અપાવૃતૈઃ કર્ણરન્ધ્રૈર્જુષ્ટા દિષ્ટ્યોશતીર્ગિરઃ ॥ ૭॥

સ ભવાન્ દુહિતૃસ્નેહપરિક્લિષ્ટાત્મનો મમ ।
શ્રોતુમર્હસિ દીનસ્ય શ્રાવિતં કૃપયા મુને ॥ ૮॥

પ્રિયવ્રતોત્તાનપદોઃ સ્વસેયં દુહિતા મમ ।
અન્વિચ્છતિ પતિં યુક્તં વયઃશીલગુણાદિભિઃ ॥ ૯॥

યદા તુ ભવતઃ શીલશ્રુતરૂપવયોગુણાન્ ।
અશૃણોન્નારદાદેષા ત્વય્યાસીત્કૃતનિશ્ચયા ॥ ૧૦॥

તત્પ્રતીચ્છ દ્વિજાગ્ર્યેમાં શ્રદ્ધયોપહૃતાં મયા ।
સર્વાત્મનાનુરૂપાં તે ગૃહમેધિષુ કર્મસુ ॥ ૧૧॥

ઉદ્યતસ્ય હિ કામસ્ય પ્રતિવાદો ન શસ્યતે ।
અપિ નિર્મુક્તસઙ્ગસ્ય કામરક્તસ્ય કિં પુનઃ ॥ ૧૨॥

ય ઉદ્યતમનાદૃત્ય કીનાશમભિયાચતે ।
ક્ષીયતે તદ્યશઃ સ્ફીતં માનશ્ચાવજ્ઞયા હતઃ ॥ ૧૩॥

અહં ત્વાશૃણવં વિદ્વન્ વિવાહાર્થં સમુદ્યતમ્ ।
અતસ્ત્વમુપકુર્વાણઃ પ્રત્તાં પ્રતિગૃહાણ મે ॥ ૧૪॥

ઋષિરુવાચ
બાઢમુદ્વોઢુકામોઽહમપ્રત્તા ચ તવાત્મજા ।
આવયોરનુરૂપોઽસાવાદ્યો વૈવાહિકો વિધિઃ ॥ ૧૫॥

કામઃ સ ભૂયાન્નરદેવ તેઽસ્યાઃ
પુત્ર્યાઃ સમામ્નાયવિધૌ પ્રતીતઃ ।
ક એવ તે તનયાં નાદ્રિયેત
સ્વયૈવ કાન્ત્યા ક્ષિપતીમિવ શ્રિયમ્ ॥ ૧૬॥

યાં હર્મ્યપૃષ્ઠે ક્વણદઙ્ઘ્રિશોભાં
વિક્રીડતીં કન્દુકવિહ્વલાક્ષીમ્ ।
વિશ્વાવસુર્ન્યપતત્સ્વાદ્વિમાના-
દ્વિલોક્ય સમ્મોહવિમૂઢચેતાઃ ॥ ૧૭॥

તાં પ્રાર્થયન્તીં લલનાલલામ-
મસેવિતશ્રીચરણૈરદૃષ્ટામ્ ।
વત્સાં મનોરુચ્ચપદઃ સ્વસારં
કો નાનુમન્યેત બુધોઽભિયાતામ્ ॥ ૧૮॥

અતો ભજિષ્યે સમયેન સાધ્વીં
યાવત્તેજો બિભૃયાદાત્મનો મે ।
અતો ધર્માન્ પારમહંસ્યમુખ્યાન્
શુક્લપ્રોક્તાન્ બહુ મન્યેઽવિહિંસ્રાન્ ॥ ૧૯॥

યતોઽભવદ્વિશ્વમિદં વિચિત્રં
સંસ્થાસ્યતે યત્ર ચ વાવતિષ્ઠતે ।
પ્રજાપતીનાં પતિરેષ મહ્યં
પરં પ્રમાણં ભગવાનનન્તઃ ॥ ૨૦॥

મૈત્રેય ઉવાચ
સ ઉગ્રધન્વન્નિયદેવાબભાષે
આસીચ્ચ તૂષ્ણીમરવિન્દનાભમ્ ।
ધિયોપગૃહ્ણન્ સ્મિતશોભિતેન
મુખેન ચેતો લુલુભે દેવહૂત્યાઃ ॥ ૨૧॥

સોઽનુજ્ઞાત્વા વ્યવસિતં મહિષ્યા દુહિતુઃ સ્ફુટમ્ ।
તસ્મૈ ગુણગણાઢ્યાય દદૌ તુલ્યાં પ્રહર્ષિતઃ ॥ ૨૨॥

શતરૂપા મહારાજ્ઞી પારિબર્હાન્ મહાધનાન્ ।
દમ્પત્યોઃ પર્યદાત્પ્રીત્યા ભૂષાવાસઃ પરિચ્છદાન્ ॥ ૨૩॥

પ્રત્તાં દુહિતરં સમ્રાટ્ સદૃક્ષાય ગતવ્યથઃ ।
ઉપગુહ્ય ચ બાહુભ્યામૌત્કણ્ઠ્યોન્મથિતાશયઃ ॥ ૨૪॥

અશક્નુવંસ્તદ્વિરહં મુઞ્ચન્ બાષ્પકલાં મુહુઃ ।
આસિઞ્ચદમ્બ વત્સેતિ નેત્રોદૈર્દુહિતુઃ શિખાઃ ॥ ૨૫॥

આમન્ત્ર્ય તં મુનિવરમનુજ્ઞાતઃ સહાનુગઃ ।
પ્રતસ્થે રથમારુહ્ય સભાર્યઃ સ્વપુરં નૃપઃ ॥ ૨૬॥

ઉભયોઃ ઋષિકુલ્યાયાઃ સરસ્વત્યાઃ સુરોધસોઃ ।
ઋષીણામુપશાન્તાનાં પશ્યન્નાશ્રમસમ્પદઃ ॥ ૨૭॥

તમાયાન્તમભિપ્રેત્ય બ્રહ્માવર્તાત્પ્રજાઃ પતિમ્ ।
ગીતસંસ્તુતિવાદિત્રૈઃ પ્રત્યુદીયુઃ પ્રહર્ષિતાઃ ॥ ૨૮॥

બર્હિષ્મતી નામ પુરી સર્વસમ્પત્સમન્વિતા ।
ન્યપતન્ યત્ર રોમાણિ યજ્ઞસ્યાઙ્ગં વિધુન્વતઃ ॥ ૨૯॥

કુશાઃ કાશાસ્ત એવાસન્ શશ્વદ્ધરિતવર્ચસઃ ।
ઋષયો યૈઃ પરાભાવ્ય યજ્ઞઘ્નાન્યજ્ઞમીજિરે ॥ ૩૦॥

કુશકાશમયં બર્હિરાસ્તીર્ય ભગવાન્ મનુઃ ।
અયજદ્યજ્ઞપુરુષં લબ્ધા સ્થાનં યતો ભુવમ્ ॥ ૩૧॥

બર્હિષ્મતીં નામ વિભુર્યાં નિર્વિશ્ય સમાવસત્ ।
તસ્યાં પ્રવિષ્ટો ભવનં તાપત્રયવિનાશનમ્ ॥ ૩૨॥

સભાર્યઃ સપ્રજઃ કામાન્ બુભુજેઽન્યાવિરોધતઃ ।
સઙ્ગીયમાનસત્કીર્તિઃ સસ્ત્રીભિઃ સુરગાયકૈઃ ।
પ્રત્યૂષેષ્વનુબદ્ધેન હૃદા શૃણ્વન્ હરેઃ કથાઃ ॥ ૩૩॥

નિષ્ણાતં યોગમાયાસુ મુનિં સ્વાયમ્ભુવં મનુમ્ ।
યદા ભ્રંશયિતું ભોગા ન શેકુર્ભગવત્પરમ્ ॥ ૩૪॥

અયાતયામાસ્તસ્યાસન્ યામાઃ સ્વાન્તરયાપનાઃ ।
શૃણ્વતો ધ્યાયતો વિષ્ણોઃ કુર્વતો બ્રુવતઃ કથાઃ ॥ ૩૫॥

સ એવં સ્વાન્તરં નિન્યે યુગાનામેકસપ્તતિમ્ ।
વાસુદેવપ્રસઙ્ગેન પરિભૂતગતિત્રયઃ ॥ ૩૬॥

શારીરા માનસા દિવ્યા વૈયાસે યે ચ માનુષાઃ ।
ભૌતિકાશ્ચ કથં ક્લેશા બાધન્તે હરિસંશ્રયમ્ ॥ ૩૭॥

યઃ પૃષ્ટો મુનિભિઃ પ્રાહ ધર્માન્નાનાવિધાન્ શુભાન્ ।
નૃણાં વર્ણાશ્રમાણાં ચ સર્વભૂતહિતઃ સદા ॥ ૩૮॥

એતત્ત આદિરાજસ્ય મનોશ્ચરિતમદ્ભુતમ્ ।

વર્ણિતં વર્ણનીયસ્ય તદપત્યોદયં શ‍ૃણુ ॥ ૩૯॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં
સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધે દ્વાવિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૨॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ ત્રયોવિંશોઽધ્યાયઃ - ૨૩ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
પિતૃભ્યાં પ્રસ્થિતે સાધ્વી પતિમિઙ્ગિતકોવિદા ।
નિત્યં પર્યચરત્પ્રીત્યા ભવાનીવ ભવં પ્રભુમ્ ॥ ૧॥

વિશ્રમ્ભેણાત્મશૌચેન ગૌરવેણ દમેન ચ ।
શુશ્રૂષયા સૌહૃદેન વાચા મધુરયા ચ ભોઃ ॥ ૨॥

વિસૃજ્ય કામં દમ્ભં ચ દ્વેષં લોભમઘં મદમ્ ।
અપ્રમત્તોદ્યતા નિત્યં તેજીયાંસમતોષયત્ ॥ ૩॥

સ વૈ દેવર્ષિવર્યસ્તાં માનવીં સમનુવ્રતામ્ ।
દૈવાદ્ગરીયસઃ પત્યુરાશાસાનાં મહાશિષઃ ॥ ૪॥

કાલેન ભૂયસા ક્ષામાં કર્શિતાં વ્રતચર્યયા ।
પ્રેમગદ્ગદયા વાચા પીડિતઃ કૃપયાબ્રવીત્ ॥ ૫॥

કર્દમ ઉવાચ
તુષ્ટોઽહમદ્ય તવ માનવિ માનદાયાઃ
શુશ્રૂષયા પરમયા પરયા ચ ભક્ત્યા ।
યો દેહિનામયમતીવ સુહૃત્સ્વદેહો
નાવેક્ષિતઃ સમુચિતઃ ક્ષપિતું મદર્થે ॥ ૬॥

યે મે સ્વધર્મનિરતસ્ય તપઃ સમાધિ-
વિદ્યાઽઽત્મયોગવિજિતા ભગવત્પ્રસાદાઃ ।
તાનેવ તે મદનુસેવનયાવરુદ્ધાન્
દૃષ્ટિં પ્રપશ્ય વિતરામ્યભયાનશોકાન્ ॥ ૭॥

અન્યે પુનર્ભગવતો ભ્રુવ ઉદ્વિજૃમ્ભ-
વિભ્રંશિતાર્થરચનાઃ કિમુરુક્રમસ્ય ।
સિદ્ધાસિ ભુઙ્ક્ષ્વ વિભવાન્ નિજધર્મદોહાન્
દિવ્યાન્નરૈર્દુરધિગાન્નૃપવિક્રિયાભિઃ ॥ ૮॥

એવં બ્રુવાણમબલાખિલયોગમાયા-
વિદ્યાવિચક્ષણમવેક્ષ્ય ગતાધિરાસીત્ ।
સમ્પ્રશ્રયપ્રણયવિહ્વલયા ગિરેષદ્-
વ્રીડાવલોકવિલસદ્ધસિતાનનાઽઽહ ॥ ૯॥

દેવહૂતિરુવાચ
રાદ્ધં બત દ્વિજવૃષૈતદમોઘયોગ-
માયાધિપે ત્વયિ વિભો તદવૈમિ ભર્તઃ ।
યસ્તેઽભ્યધાયિ સમયઃ સકૃદઙ્ગસઙ્ગો
ભૂયાદ્ગરીયસિ ગુણઃ પ્રસવઃ સતીનામ્ ॥ ૧૦॥

તત્રેતિકૃત્યમુપશિક્ષ યથોપદેશં
યેનૈષ મે કર્શિતોઽતિરિરંસયાઽઽત્મા ।
સિદ્ધ્યેત તે કૃતમનોભવધર્ષિતાયા
દીનસ્તદીશ ભવનં સદૃશં વિચક્ષ્વ ॥ ૧૧॥

મૈત્રેય ઉવાચ
પ્રિયાયાઃ પ્રિયમન્વિચ્છન્ કર્દમો યોગમાસ્થિતઃ ।
વિમાનં કામગં ક્ષત્તસ્તર્હ્યેવાવિરચીકરત્ ॥ ૧૨॥

સર્વકામદુઘં દિવ્યં સર્વરત્નસમન્વિતમ્ ।
સર્વર્દ્ધ્યુપચયોદર્કં મણિસ્તમ્ભૈરુપસ્કૃતમ્ ॥ ૧૩॥

દિવ્યોપકરણોપેતં સર્વકાલસુખાવહમ્ ।
પટ્ટિકાભિઃ પતાકાભિર્વિચિત્રાભિરલઙ્કૃતમ્ ॥ ૧૪॥

સ્રગ્ભિર્વિચિત્રમાલ્યાભિર્મઞ્જુશિઞ્જત્ષડઙ્ઘ્રિભિઃ ।
દુકૂલક્ષૌમકૌશેયૈર્નાનાવસ્ત્રૈર્વિરાજિતમ્ ॥ ૧૫॥

ઉપર્યુપરિ વિન્યસ્તનિલયેષુ પૃથક્પૃથક્ ।
ક્ષિપ્તૈઃ કશિપુભિઃ કાન્તં પર્યઙ્કવ્યજનાસનૈઃ ॥ ૧૬॥

તત્ર તત્ર વિનિક્ષિપ્તનાનાશિલ્પોપશોભિતમ્ ।

મહામરકતસ્થાલ્યા જુષ્ટં વિદ્રુમવેદિભિઃ ॥ ૧૭॥

દ્વાઃસુ વિદ્રુમદેહલ્યા ભાતં વજ્રકપાટવત્ ।
શિખરેષ્વિન્દ્રનીલેષુ હેમકુમ્ભૈરધિશ્રિતમ્ ॥ ૧૮॥

ચક્ષુષ્મત્પદ્મરાગાગ્ર્યૈર્વજ્રભિત્તિષુ નિર્મિતૈઃ ।
જુષ્ટં વિચિત્રવૈતાનૈર્મહાર્હૈર્હેમતોરણૈઃ ॥ ૧૯॥

હંસપારાવતવ્રાતૈસ્તત્ર તત્ર નિકૂજિતમ્ ।
કૃત્રિમાન્ મન્યમાનૈઃ સ્વાનધિરુહ્યાધિરુહ્ય ચ ॥ ૨૦॥

વિહારસ્થાનવિશ્રામસંવેશપ્રાઙ્ગણાજિરૈઃ ।
યથોપજોષં રચિતૈર્વિસ્માપનમિવાત્મનઃ ॥ ૨૧॥

ઈદૃગ્ગૃહં તત્પશ્યન્તીં નાતિપ્રીતેન ચેતસા ।
સર્વભૂતાશયાભિજ્ઞઃ પ્રાવોચત્કર્દમઃ સ્વયમ્ ॥ ૨૨॥

નિમજ્જ્યાસ્મિન્ હ્રદે ભીરુ વિમાનમિદમારુહ ।
ઇદં શુક્લકૃતં તીર્થમાશિષાં યાપકં નૃણામ્ ॥ ૨૩॥

સા તદ્ભર્તુઃ સમાદાય વચઃ કુવલયેક્ષણા ।
સરજં બિભ્રતી વાસો વેણીભૂતાંશ્ચ મૂર્ધજાન્ ॥ ૨૪॥

અઙ્ગં ચ મલપઙ્કેન સઞ્છન્નં શબલસ્તનમ્ ।
આવિવેશ સરસ્વત્યાઃ સરઃ શિવજલાશયમ્ ॥ ૨૫॥

સાન્તઃસરસિ વેશ્મસ્થાઃ શતાનિ દશ કન્યકાઃ ।
સર્વાઃ કિશોરવયસો દદર્શોત્પલગન્ધયઃ ॥ ૨૬॥

તાં દૃષ્ટ્વા સહસોત્થાય પ્રોચુઃ પ્રાઞ્જલયઃ સ્ત્રિયઃ ।
વયં કર્મકરીસ્તુભ્યં શાધિ નઃ કરવામ કિમ્ ॥ ૨૭॥

સ્નાનેન તાં મહાર્હેણ સ્નાપયિત્વા મનસ્વિનીમ્ ।
દુકૂલે નિર્મલે નૂત્ને દદુરસ્યૈ ચ માનદાઃ ॥ ૨૮॥

ભૂષણાનિ પરાર્ધ્યાનિ વરીયાંસિ દ્યુમન્તિ ચ ।
અન્નં સર્વગુણોપેતં પાનં ચૈવામૃતાસવમ્ ॥ ૨૯॥

અથાદર્શે સ્વમાત્માનં સ્રગ્વિણં વિરજામ્બરમ્ ।
વિરજં કૃતસ્વસ્ત્યયનં કન્યાભિર્બહુમાનિતમ્ ॥ ૩૦॥

સ્નાતં કૃતશિરઃસ્નાનં સર્વાભરણભૂષિતમ્ ।
નિષ્કગ્રીવં વલયિનં કૂજત્કાઞ્ચનનૂપુરમ્ ॥ ૩૧॥

શ્રોણ્યોરધ્યસ્તયા કાઞ્ચ્યા કાઞ્ચન્યા બહુરત્નયા ।
હારેણ ચ મહાર્હેણ રુચકેન ચ ભૂષિતમ્ ॥ ૩૨॥

સુદતા સુભ્રુવા શ્લક્ષ્ણસ્નિગ્ધાપાઙ્ગેન ચક્ષુષા ।
પદ્મકોશસ્પૃધા નીલૈરલકૈશ્ચ લસન્મુખમ્ ॥ ૩૩॥

યદા સસ્માર ઋષભમૃષીણાં દયિતં પતિમ્ ।
તત્ર ચાસ્તે સહ સ્ત્રીભિર્યત્રાસ્તે સ પ્રજાપતિઃ ॥ ૩૪॥

ભર્તુઃ પુરસ્તાદાત્માનં સ્ત્રીસહસ્રવૃતં તદા ।
નિશામ્ય તદ્યોગગતિં સંશયં પ્રત્યપદ્યત ॥ ૩૫॥

સ તાં કૃતમલસ્નાનાં વિભ્રાજન્તીમપૂર્વવત્ ।
આત્મનો બિભ્રતીં રૂપં સંવીતરુચિરસ્તનીમ્ ॥ ૩૬॥

વિદ્યાધરીસહસ્રેણ સેવ્યમાનાં સુવાસસમ્ ।
જાતભાવો વિમાનં તદારોહયદમિત્રહન્ ॥ ૩૭॥

તસ્મિન્નલુપ્તમહિમા પ્રિયયાનુરક્તો
વિદ્યાધરીભિરુપચીર્ણવપુર્વિમાને ।
બભ્રાજ ઉત્કચકુમુદ્ગણવાનપીચ્યઃ
તારાભિરાવૃત ઇવોડુપતિર્નભઃસ્થઃ ॥ ૩૮॥

તેનાષ્ટલોકપવિહારકુલાચલેન્દ્ર-
દ્રોણીષ્વનઙ્ગસખમારુતસૌભગાસુ ।
સિદ્ધૈર્નુતો દ્યુધુનિપાતશિવસ્વનાસુ
રેમે ચિરં ધનદવલ્લલના વરૂથી ॥ ૩૯॥

વૈશ્રમ્ભકે સુરસને નન્દને પુષ્પભદ્રકે ।
માનસે ચૈત્રરથ્યે ચ સ રેમે રામયા રતઃ ॥ ૪૦॥

ભ્રાજિષ્ણુના વિમાનેન કામગેન મહીયસા ।
વૈમાનિકાનત્યશેત ચરંલ્લોકાન્ યથાનિલઃ ॥ ૪૧॥

કિં દુરાપાદનં તેષાં પુંસામુદ્દામચેતસામ્ ।
યૈરાશ્રિતસ્તીર્થપદશ્ચરણો વ્યસનાત્યયઃ ॥ ૪૨॥

પ્રેક્ષયિત્વા ભુવો ગોલં પત્‍ન્યૈ યાવાન્ સ્વસંસ્થયા ।
બહ્વાશ્ચર્યં મહાયોગી સ્વાશ્રમાય ન્યવર્તત ॥ ૪૩॥

વિભજ્ય નવધાઽઽત્માનં માનવીં સુરતોત્સુકામ્ ।
રામાં નિરમયન્ રેમે વર્ષપૂગાન્ મુહૂર્તવત્ ॥ ૪૪॥

તસ્મિન્ વિમાન ઉત્કૃષ્ટાં શય્યાં રતિકરીં શ્રિતા ।
ન ચાબુધ્યત તં કાલં પત્યાપીચ્યેન સઙ્ગતા ॥ ૪૫॥

એવં યોગાનુભાવેન દમ્પત્યો રમમાણયોઃ ।
શતં વ્યતીયુઃ શરદઃ કામલાલસયોર્મનાક્ ॥ ૪૬॥

તસ્યામાધત્ત રેતસ્તાં ભાવયન્નાત્મનાઽઽત્મવિત્ ।
નોધા વિધાય રૂપં સ્વં સર્વસઙ્કલ્પવિદ્વિભુઃ ॥ ૪૭॥

અતઃ સા સુષુવે સદ્યો દેવહૂતિઃ સ્ત્રિયઃ પ્રજાઃ ।
સર્વાસ્તાશ્ચારુસર્વાઙ્ગ્યો લોહિતોત્પલગન્ધયઃ ॥ ૪૮॥

પતિં સા પ્રવ્રજિષ્યન્તં તદાઽઽલક્ષ્યોશતી સતી ।
સ્મયમાના વિક્લવેન હૃદયેન વિદૂયતા ॥ ૪૯॥

લિખન્ત્યધોમુખી ભૂમિં પદા નખમણિશ્રિયા ।
ઉવાચ લલિતાં વાચં નિરુધ્યાશ્રુકલાં શનૈઃ ॥ ૫૦॥

દેવહૂતિરુવાચ
સર્વં તદ્ભગવાન્ મહ્યમુપોવાહ પ્રતિશ્રુતમ્ ।
અથાપિ મે પ્રપન્નાયા અભયં દાતુમર્હસિ ॥ ૫૧॥

બ્રહ્મન્ દુહિતૃભિસ્તુભ્યં વિમૃગ્યાઃ પતયઃ સમાઃ ।
કશ્ચિત્સ્યાન્મે વિશોકાય ત્વયિ પ્રવ્રજિતે વનમ્ ॥ ૫૨॥

એતાવતાલં કાલેન વ્યતિક્રાન્તેન મે પ્રભો ।
ઇન્દ્રિયાર્થપ્રસઙ્ગેન પરિત્યક્તપરાત્મનઃ ॥ ૫૩॥

ઇન્દ્રિયાર્થેષુ સજ્જન્ત્યા પ્રસઙ્ગસ્ત્વયિ મે કૃતઃ ।
અજાનન્ત્યા પરં ભાવં તથાપ્યસ્ત્વભયાય મે ॥ ૫૪॥

સઙ્ગો યઃ સંસૃતેર્હેતુરસત્સુ વિહિતોઽધિયા ।
સ એવ સાધુષુ કૃતો નિઃસઙ્ગત્વાય કલ્પતે ॥ ૫૫॥

નેહ યત્કર્મ ધર્માય ન વિરાગાય કલ્પતે ।

ન તીર્થપદસેવાયૈ જીવન્નપિ મૃતો હિ સઃ ॥ ૫૬॥

સાહં ભગવતો નૂનં વઞ્ચિતા માયયા દૃઢમ્ ।
યત્ત્વાં વિમુક્તિદં પ્રાપ્ય ન મુમુક્ષેય બન્ધનાત્ ॥ ૫૭॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયોપાખ્યાને ત્રયોવિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૩॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ ચતુર્વિંશોઽધ્યાયઃ - ૨૪ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
નિર્વેદવાદિનીમેવં મનોર્દુહિતરં મુનિઃ ।
દયાલુઃ શાલિનીમાહ શુક્લાભિવ્યાહૃતં સ્મરન્ ॥ ૧॥

ઋષિરુવાચ
મા ખિદો રાજપુત્રીત્થમાત્માનં પ્રત્યનિન્દિતે ।
ભગવાંસ્તેઽક્ષરો ગર્ભમદૂરાત્સમ્પ્રપત્સ્યતે ॥ ૨॥

ધૃતવ્રતાસિ ભદ્રં તે દમેન નિયમેન ચ ।
તપોદ્રવિણદાનૈશ્ચ શ્રદ્ધયા ચેશ્વરં ભજ ॥ ૩॥

સ ત્વયાઽઽરાધિતઃ શુક્લો વિતન્વન્ મામકં યશઃ ।
છેત્તા તે હૃદયગ્રન્થિમૌદર્યો બ્રહ્મભાવનઃ ॥ ૪॥

મૈત્રેય ઉવાચ
દેવહૂત્યપિ સન્દેશં ગૌરવેણ પ્રજાપતેઃ ।
સમ્યક્ શ્રદ્ધાય પુરુષં કૂટસ્થમભજદ્ગુરુમ્ ॥ ૫॥

તસ્યાં બહુતિથે કાલે ભગવાન્ મધુસૂદનઃ ।
કાર્દમં વીર્યમાપન્નો જજ્ઞેઽગ્નિરિવ દારુણિ ॥ ૬॥

અવાદયંસ્તદા વ્યોમ્નિ વાદિત્રાણિ ઘનાઘનાઃ ।
ગાયન્તિ તં સ્મ ગન્ધર્વા નૃત્યન્ત્યપ્સરસો મુદા ॥ ૭॥

પેતુઃ સુમનસો દિવ્યાઃ ખેચરૈરપવર્જિતાઃ ।

પ્રસેદુશ્ચ દિશઃ સર્વા અમ્ભાંસિ ચ મનાંસિ ચ ॥ ૮॥

તત્કર્દમાશ્રમપદં સરસ્વત્યા પરિશ્રિતમ્ ।
સ્વયમ્ભૂઃ સાકમૃષિભિર્મરીચ્યાદિભિરભ્યયાત્ ॥ ૯॥

ભગવન્તં પરં બ્રહ્મ સત્ત્વેનાંશેન શત્રુહન્ ।
તત્ત્વસઙ્ખ્યાનવિજ્ઞપ્ત્યૈ જાતં વિદ્વાનજઃ સ્વરાટ્ ॥ ૧૦॥

સભાજયન્ વિશુદ્ધેન ચેતસા તચ્ચિકીર્ષિતમ્ ।
પ્રહૃષ્યમાણૈરસુભિઃ કર્દમં ચેદમભ્યધાત્ ॥ ૧૧॥

બ્રહ્મોવાચ
ત્વયા મેઽપચિતિસ્તાત કલ્પિતા નિર્વ્યલીકતઃ ।
યન્મે સઞ્જગૃહે વાક્યં ભવાન્ માનદ માનયન્ ॥ ૧૨॥

એતાવત્યેવ શુશ્રૂષા કાર્યા પિતરિ પુત્રકૈઃ ।
બાઢમિત્યનુમન્યેત ગૌરવેણ ગુરોર્વચઃ ॥ ૧૩॥

ઇમા દુહિતરઃ સભ્ય તવ વત્સ સુમધ્યમાઃ ।
સર્ગમેતં પ્રભાવૈઃ સ્વૈર્બૃહયિષ્યન્ત્યનેકધા ॥ ૧૪॥

અતસ્ત્વમૃષિમુખ્યેભ્યો યથાશીલં યથારુચિ ।
આત્મજાઃ પરિદેહ્યદ્ય વિસ્તૃણીહિ યશો ભુવિ ॥ ૧૫॥

વેદાહમાદ્યં પુરુષમવતીર્ણં સ્વમાયયા ।
ભૂતાનાં શેવધિં દેહં બિભ્રાણં કપિલં મુને ॥ ૧૬॥

જ્ઞાનવિજ્ઞાનયોગેન કર્મણામુદ્ધરન્ જટાઃ ।
હિરણ્યકેશઃ પદ્માક્ષઃ પદ્મમુદ્રાપદામ્બુજઃ ॥ ૧૭॥

એષ માનવિ તે ગર્ભં પ્રવિષ્ટઃ કૈટભાર્દનઃ ।
અવિદ્યાસંશયગ્રન્થિં છિત્ત્વા ગાં વિચરિષ્યતિ ॥ ૧૮॥

અયં સિદ્ધગણાધીશઃ સાઙ્ખ્યાચાર્યૈઃ સુસમ્મતઃ ।
લોકે કપિલ ઇત્યાખ્યાં ગન્તા તે કીર્તિવર્ધનઃ ॥ ૧૯॥

મૈત્રેય ઉવાચ
તાવાશ્વાસ્ય જગત્સ્રષ્ટા કુમારૈઃ સહ નારદઃ ।
હંસો હંસેન યાનેન ત્રિધામ પરમં યયૌ ॥ ૨૦॥

ગતે શતધૃતૌ ક્ષત્તઃ કર્દમસ્તેન ચોદિતઃ ।

યથોદિતં સ્વદુહિતૄઃ પ્રાદાદ્વિશ્વસૃજાં તતઃ ॥ ૨૧॥

મરીચયે કલાં પ્રાદાદનસૂયામથાત્રયે ।
શ્રદ્ધામઙ્ગિરસેઽયચ્છત્પુલસ્ત્યાય હવિર્ભુવમ્ ॥ ૨૨॥

પુલહાય ગતિં યુક્તાં ક્રતવે ચ ક્રિયાં સતીમ્ ।
ખ્યાતિં ચ ભૃગવેઽયચ્છદ્વસિષ્ઠાયાપ્યરુન્ધતીમ્ ॥ ૨૩॥

અથર્વણેઽદદાચ્છાન્તિં યયા યજ્ઞો વિતન્યતે ।
વિપ્રર્ષભાન્ કૃતોદ્વાહાન્ સદારાન્ સમલાલયત્ ॥ ૨૪॥

તતસ્ત ઋષયઃ ક્ષત્તઃ કૃતદારા નિમન્ત્ર્ય તમ્ ।
પ્રાતિષ્ઠન્ નન્દિમાપન્નાઃ સ્વં સ્વમાશ્રમમણ્ડલમ્ ॥ ૨૫॥

સ ચાવતીર્ણં ત્રિયુગમાજ્ઞાય વિબુધર્ષભમ્ ।
વિવિક્ત ઉપસઙ્ગમ્ય પ્રણમ્ય સમભાષત ॥ ૨૬॥

અહો પાપચ્યમાનાનાં નિરયે સ્વૈરમઙ્ગલૈઃ ।
કાલેન ભૂયસા નૂનં પ્રસીદન્તીહ દેવતાઃ ॥ ૨૭॥

બહુજન્મવિપક્વેન સમ્યગ્યોગસમાધિના ।
દ્રષ્ટું યતન્તે યતયઃ શૂન્યાગારેષુ યત્પદમ્ ॥ ૨૮॥

સ એવ ભગવાનદ્ય હેલનં નગણય્ય નઃ ।
ગૃહેષુ જાતો ગ્રામ્યાણાં યઃ સ્વાનાં પક્ષપોષણઃ ॥ ૨૯॥

સ્વીયં વાક્યં ઋતં કર્તુમવતીર્ણોઽસિ મે ગૃહે ।
ચિકીર્ષુર્ભગવાન્ જ્ઞાનં ભક્તાનાં માનવર્ધનઃ ॥ ૩૦॥

તાન્યેવ તેઽભિરૂપાણિ રૂપાણિ ભગવંસ્તવ ।
યાનિ યાનિ ચ રોચન્તે સ્વજનાનામરૂપિણઃ ॥ ૩૧॥

ત્વાં સૂરિભિસ્તત્ત્વબુભુત્સયાદ્ધા
સદાભિવાદાર્હણપાદપીઠમ્ ।
ઐશ્વર્યવૈરાગ્યયશોઽવબોધ-
વીર્યશ્રિયા પૂર્તમહં પ્રપદ્યે ॥ ૩૨॥

પરં પ્રધાનં પુરુષં મહાન્તં
કાલં કવિં ત્રિવૃતં લોકપાલમ્ ।
આત્માનુભૂત્યાનુગતપ્રપઞ્ચં

સ્વચ્છન્દશક્તિં કપિલં પ્રપદ્યે ॥ ૩૩॥

આ સ્માભિપૃચ્છેઽદ્ય પતિં પ્રજાનાં
ત્વયાવતીર્ણાર્ણ ઉતાપ્તકામઃ ।
પરિવ્રજત્પદવીમાસ્થિતોઽહં
ચરિષ્યે ત્વાં હૃદિ યુઞ્જન્ વિશોકઃ ॥ ૩૪॥

શ્રીભગવાનુવાચ
મયા પ્રોક્તં હિ લોકસ્ય પ્રમાણં સત્યલૌકિકે ।
અથાજનિ મયા તુભ્યં યદવોચમૃતં મુને ॥ ૩૫॥

એતન્મે જન્મ લોકેઽસ્મિન્ મુમુક્ષૂણાં દુરાશયાત્ ।
પ્રસઙ્ખ્યાનાય તત્ત્વાનાં સમ્મતાયાત્મદર્શને ॥ ૩૬॥

એષ આત્મપથોઽવ્યક્તો નષ્ટઃ કાલેન ભૂયસા ।
તં પ્રવર્તયિતું દેહમિમં વિદ્ધિ મયા ભૃતમ્ ॥ ૩૭॥

ગચ્છ કામં મયા પૃષ્ટો મયિ સન્ન્યસ્તકર્મણા ।
જિત્વા સુદુર્જયં મૃત્યુમમૃતત્વાય માં ભજ ॥ ૩૮॥

મામાત્માનં સ્વયઞ્જ્યોતિઃ સર્વભૂતગુહાશયમ્ ।
આત્મન્યેવાત્મના વીક્ષ્ય વિશોકોઽભયમૃચ્છસિ ॥ ૩૯॥

માત્ર આધ્યાત્મિકીં વિદ્યાં શમનીં સર્વકર્મણામ્ ।
વિતરિષ્યે યયા ચાસૌ ભયં ચાતિતરિષ્યતિ ॥ ૪૦॥

મૈત્રેય ઉવાચ
એવં સમુદિતસ્તેન કપિલેન પ્રજાપતિઃ ।
દક્ષિણીકૃત્ય તં પ્રીતો વનમેવ જગામ હ ॥ ૪૧॥

વ્રતં સ આસ્થિતો મૌનમાત્મૈકશરણો મુનિઃ ।
નિઃસઙ્ગો વ્યચરત્ક્ષોણીમનગ્નિરનિકેતનઃ ॥ ૪૨॥

મનો બ્રહ્મણિ યુઞ્જાનો યત્તત્સદસતઃ પરમ્ ।
ગુણાવભાસે વિગુણ એકભક્ત્યાનુભાવિતે ॥ ૪૩॥

નિરહઙ્કૃતિર્નિર્મમશ્ચ નિર્દ્વન્દ્વઃ સમદૃક્ સ્વદૃક્ ।
પ્રત્યક્પ્રશાન્તધીર્ધીરઃ પ્રશાન્તોર્મિરિવોદધિઃ ॥ ૪૪॥

વાસુદેવે ભગવતિ સર્વજ્ઞે પ્રત્યગાત્મનિ ।

પરેણ ભક્તિભાવેન લબ્ધાત્મા મુક્તબન્ધનઃ ॥ ૪૫॥

આત્માનં સર્વભૂતેષુ ભગવન્તમવસ્થિતમ્ ।
અપશ્યત્સર્વભૂતાનિ ભગવત્યપિ ચાત્મનિ ॥ ૪૬॥

ઇચ્છાદ્વેષવિહીનેન સર્વત્ર સમચેતસા ।
ભગવદ્ભક્તિયુક્તેન પ્રાપ્તા ભાગવતી ગતિઃ ॥ ૪૭॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયે ચતુર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૪॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ પઞ્ચવિંશોઽધ્યાયઃ - ૨૫ ॥

શૌનક ઉવાચ
કપિલસ્તત્ત્વસઙ્ખ્યાતા ભગવાનાત્મમાયયા ।
જાતઃ સ્વયમજઃ સાક્ષાદાત્મપ્રજ્ઞપ્તયે નૃણામ્ ॥ ૧॥

ન હ્યસ્ય વર્ષ્મણઃ પુંસાં વરિમ્ણઃ સર્વયોગિનામ્ ।
વિશ્રુતૌ શ્રુતદેવસ્ય ભૂરિ તૃપ્યન્તિ મેઽસવઃ ॥ ૨॥

યદ્યદ્વિધત્તે ભગવાન્ સ્વચ્છન્દાત્માઽઽત્મમાયયા ।
તાનિ મે શ્રદ્દધાનસ્ય કીર્તન્યાન્યનુકીર્તય ॥ ૩॥

સૂત ઉવાચ
દ્વૈપાયનસખસ્ત્વેવં મૈત્રેયો ભગવાંસ્તથા ।
પ્રાહેદં વિદુરં પ્રીત આન્વીક્ષિક્યાં પ્રચોદિતઃ ॥ ૪॥

મૈત્રેય ઉવાચ
પિતરિ પ્રસ્થિતેઽરણ્યં માતુઃ પ્રિયચિકીર્ષયા ।
તસ્મિન્ બિન્દુસરેઽવાત્સીદ્ભગવાન્ કપિલઃ કિલ ॥ ૫॥

તમાસીનમકર્માણં તત્ત્વમાર્ગાગ્રદર્શનમ્ ।
સ્વસુતં દેવહૂત્યાહ ધાતુઃ સંસ્મરતી વચઃ ॥ ૬॥

દેવહૂતિરુવાચ

નિર્વિણ્ણા નિતરાં ભૂમન્નસદિન્દ્રિયતર્ષણાત્ ।
યેન સમ્ભાવ્યમાનેન પ્રપન્નાન્ધં તમઃ પ્રભો ॥ ૭॥

તસ્ય ત્વં તમસોઽન્ધસ્ય દુષ્પારસ્યાદ્ય પારગમ્ ।
સચ્ચક્ષુર્જન્મનામન્તે લબ્ધં મે ત્વદનુગ્રહાત્ ॥ ૮॥

ય આદ્યો ભગવાન્ પુંસામીશ્વરો વૈ ભવાન્ કિલ ।
લોકસ્ય તમસાન્ધસ્ય ચક્ષુઃ સૂર્ય ઇવોદિતઃ ॥ ૯॥

અથ મે દેવ સમ્મોહમપાક્રષ્ટું ત્વમર્હસિ ।
યોઽવગ્રહોઽહમ્મમેતીત્યેતસ્મિન્ યોજિતસ્ત્વયા ॥ ૧૦॥

તં ત્વા ગતાહં શરણં શરણ્યં
સ્વભૃત્યસંસારતરોઃ કુઠારમ્ ।
જિજ્ઞાસયાહં પ્રકૃતેઃ પૂરુષસ્ય
નમામિ સદ્ધર્મવિદાં વરિષ્ઠમ્ ॥ ૧૧॥

મૈત્રેય ઉવાચ
ઇતિ સ્વમાતુર્નિરવદ્યમીપ્સિતં
નિશમ્ય પુંસામપવર્ગવર્ધનમ્ ।
ધિયાભિનન્દ્યાત્મવતાં સતાં ગતિ-
ર્બભાષ ઈષત્સ્મિતશોભિતાનનઃ ॥ ૧૨॥

શ્રીભગવાનુવાચ
યોગ આધ્યાત્મિકઃ પુંસાં મતો નિઃશ્રેયસાય મે ।
અત્યન્તોપરતિર્યત્ર દુઃખસ્ય ચ સુખસ્ય ચ ॥ ૧૩॥

તમિમં તે પ્રવક્ષ્યામિ યમવોચં પુરાનઘે ।
ઋષીણાં શ્રોતુકામાનાં યોગં સર્વાઙ્ગનૈપુણમ્ ॥ ૧૪॥

ચેતઃ ખલ્વસ્ય બન્ધાય મુક્તયે ચાત્મનો મતમ્ ।
ગુણેષુ સક્તં બન્ધાય રતં વા પુંસિ મુક્તયે ॥ ૧૫॥

અહમ્મમાભિમાનોત્થૈઃ કામલોભાદિભિર્મલૈઃ ।
વીતં યદા મનઃ શુદ્ધમદુઃખમસુખં સમમ્ ॥ ૧૬॥

તદા પુરુષ આત્માનં કેવલં પ્રકૃતેઃ પરમ્ ।
નિરન્તરં સ્વયઞ્જ્યોતિરણિમાનમખણ્ડિતમ્ ॥ ૧૭॥

જ્ઞાનવૈરાગ્યયુક્તેન ભક્તિયુક્તેન ચાત્મના ।
પરિપશ્યત્યુદાસીનં પ્રકૃતિં ચ હતૌજસમ્ ॥ ૧૮॥

ન યુજ્યમાનયા ભક્ત્યા ભગવત્યખિલાત્મનિ ।
સદૃશોઽસ્તિ શિવઃ પન્થા યોગિનાં બ્રહ્મસિદ્ધયે ॥ ૧૯॥

પ્રસઙ્ગમજરં પાશમાત્મનઃ કવયો વિદુઃ ।
સ એવ સાધુષુ કૃતો મોક્ષદ્વારમપાવૃતમ્ ॥ ૨૦॥

તિતિક્ષવઃ કારુણિકાઃ સુહૃદઃ સર્વદેહિનામ્ ।
અજાતશત્રવઃ શાન્તાઃ સાધવઃ સાધુભૂષણાઃ ॥ ૨૧॥

મય્યનન્યેન ભાવેન ભક્તિં કુર્વન્તિ યે દૃઢામ્ ।
મત્કૃતે ત્યક્તકર્માણસ્ત્યક્તસ્વજનબાન્ધવાઃ ॥ ૨૨॥

મદાશ્રયાઃ કથામૃષ્ટાઃ શ‍ૃણ્વન્તિ કથયન્તિ ચ ।
તપન્તિ વિવિધાસ્તાપા નૈતાન્મદ્ગતચેતસઃ ॥ ૨૩॥

ત એતે સાધવઃ સાધ્વિ સર્વસઙ્ગવિવર્જિતાઃ ।
સઙ્ગસ્તેષ્વથ તે પ્રાર્થ્યઃ સઙ્ગદોષહરા હિ તે ॥ ૨૪॥

સતાં પ્રસઙ્ગાન્મમ વીર્યસંવિદો
ભવન્તિ હૃત્કર્ણરસાયનાઃ કથાઃ ।
તજ્જોષણાદાશ્વપવર્ગવર્ત્મનિ
શ્રદ્ધા રતિર્ભક્તિરનુક્રમિષ્યતિ ॥ ૨૫॥

ભક્ત્યા પુમાન્ જાતવિરાગ ઐન્દ્રિયા-
દૃષ્ટશ્રુતાન્ મદ્રચનાનુચિન્તયા ।
ચિત્તસ્ય યત્તો ગ્રહણે યોગયુક્તો
યતિષ્યતે ઋજુભિર્યોગમાર્ગૈઃ ॥ ૨૬॥

અસેવયાયં પ્રકૃતેર્ગુણાનાં
જ્ઞાનેન વૈરાગ્યવિજૃમ્ભિતેન ।
યોગેન મય્યર્પિતયા ચ ભક્ત્યા
માં પ્રત્યગાત્માનમિહાવરુન્ધે ॥ ૨૭॥

દેવહૂતિરુવાચ
કાચિત્ત્વય્યુચિતા ભક્તિઃ કીદૃશી મમ ગોચરા ।
યયા પદં તે નિર્વાણમઞ્જસાન્વાશ્નવા અહમ્ ॥ ૨૮॥

યો યોગો ભગવદ્બાણો નિર્વાણાત્મંસ્ત્વયોદિતઃ ।
કીદૃશઃ કતિ ચાઙ્ગાનિ યતસ્તત્ત્વાવબોધનમ્ ॥ ૨૯॥

તદેતન્મે વિજાનીહિ યથાહં મન્દધીર્હરે ।
સુખં બુદ્ધ્યેય દુર્બોધં યોષા ભવદનુગ્રહાત્ ॥ ૩૦॥

મૈત્રેય ઉવાચ
વિદિત્વાર્થં કપિલો માતુરિત્થં
જાતસ્નેહો યત્ર તન્વાભિજાતઃ ।
તત્ત્વામ્નાયં યત્પ્રવદન્તિ સાઙ્ખ્યં
પ્રોવાચ વૈ ભક્તિવિતાનયોગમ્ ॥ ૩૧॥

શ્રીભગવાનુવાચ
દેવાનાં ગુણલિઙ્ગાનામાનુશ્રવિકકર્મણામ્ ।
સત્ત્વ એવૈકમનસો વૃત્તિઃ સ્વાભાવિકી તુ યા ॥ ૩૨॥

અનિમિત્તા ભાગવતી ભક્તિઃ સિદ્ધેર્ગરીયસી ।
જરયત્યાશુ યા કોશં નિગીર્ણમનલો યથા ॥ ૩૩॥

નૈકાત્મતાં મે સ્પૃહયન્તિ કેચિ-
ન્મત્પાદસેવાભિરતા મદીહાઃ ।
યેઽન્યોન્યતો ભાગવતાઃ પ્રસજ્ય
સભાજયન્તે મમ પૌરુષાણિ ॥ ૩૪॥

પશ્યન્તિ તે મે રુચિરાણ્યમ્બ સન્તઃ
પ્રસન્નવક્ત્રારુણલોચનાનિ ।
રૂપાણિ દિવ્યાનિ વરપ્રદાનિ
સાકં વાચં સ્પૃહણીયાં વદન્તિ ॥ ૩૫॥

તૈર્દર્શનીયાવયવૈરુદાર-
વિલાસહાસેક્ષિતવામસૂક્તૈઃ ।
હૃતાત્મનો હૃતપ્રાણાંશ્ચ ભક્તિ-
રનિચ્છતો મે ગતિમણ્વીં પ્રયુઙ્ક્તે ॥ ૩૬॥

અથો વિભૂતિં મમ માયાવિનસ્તા-
મૈશ્વર્યમષ્ટાઙ્ગમનુપ્રવૃત્તમ્ ।

શ્રિયં ભાગવતીં વા સ્પૃહયન્તિ ભદ્રાં
પરસ્ય મે તેઽશ્નુવતે તુ લોકે ॥ ૩૭॥

ન કર્હિચિન્મત્પરાઃ શાન્તરૂપે
નઙ્ક્ષ્યન્તિ નો મેઽનિમિષો લેઢિ હેતિઃ ।
યેષામહં પ્રિય આત્મા સુતશ્ચ
સખા ગુરુઃ સુહૃદો દૈવમિષ્ટમ્ ॥ ૩૮॥

ઇમં લોકં તથૈવામુમાત્માનમુભયાયિનમ્ ।
આત્માનમનુ યે ચેહ યે રાયઃ પશવો ગૃહાઃ ॥ ૩૯॥

વિસૃજ્ય સર્વાનન્યાંશ્ચ મામેવં વિશ્વતોમુખમ્ ।
ભજન્ત્યનન્યયા ભક્ત્યા તાન્ મૃત્યોરતિપારયે ॥ ૪૦॥

નાન્યત્ર મદ્ભગવતઃ પ્રધાનપુરુષેશ્વરાત્ ।
આત્મનઃ સર્વભૂતાનાં ભયં તીવ્રં નિવર્તતે ॥ ૪૧॥

મદ્ભયાદ્વાતિ વાતોયં સૂર્યસ્તપતિ મદ્ભયાત્ ।
વર્ષતીન્દ્રો દહત્યગ્નિર્મૃત્યુશ્ચરતિ મદ્ભયાત્ ॥ ૪૨॥

જ્ઞાનવૈરાગ્યયુક્તેન ભક્તિયોગેન યોગિનઃ ।
ક્ષેમાય પાદમૂલં મે પ્રવિશન્ત્યકુતોભયમ્ ॥ ૪૩॥

એતાવાનેવ લોકેઽસ્મિન્ પુંસાં નિઃશ્રેયસોદયઃ ।
તીવ્રેણ ભક્તિયોગેન મનો મય્યર્પિતં સ્થિરમ્ ॥ ૪૪॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયોપાખ્યાને પઞ્ચવિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૫॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ ષડ્વિંશોઽધ્યાયઃ ૨૬ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ
અથ તે સમ્પ્રવક્ષ્યામિ તત્ત્વાનાં લક્ષણં પૃથક્ ।
યદ્વિદિત્વા વિમુચ્યેત પુરુષઃ પ્રાકૃતૈર્ગુણૈઃ ॥ ૧॥

જ્ઞાનં નિઃશ્રેયસાર્થાય પુરુષસ્યાત્મદર્શનમ્ ।
યદાહુર્વર્ણયે તત્તે હૃદયગ્રન્થિભેદનમ્ ॥ ૨॥

અનાદિરાત્મા પુરુષો નિર્ગુણઃ પ્રકૃતેઃ પરઃ ।
પ્રત્યગ્ધામા સ્વયઞ્જ્યોતિર્વિશ્વં યેન સમન્વિતમ્ ॥ ૩॥

સ એષ પ્રકૃતિં સૂક્ષ્માં દૈવીં ગુણમયીં વિભુઃ ।
યદૃચ્છયૈવોપગતામભ્યપદ્યત લીલયા ॥ ૪॥

ગુણૈર્વિચિત્રાઃ સૃજતીં સરૂપાઃ પ્રકૃતિં પ્રજાઃ ।
વિલોક્ય મુમુહે સદ્યઃ સ ઇહ જ્ઞાનગૂહયા ॥ ૫॥

એવં પરાભિધ્યાનેન કર્તૃત્વં પ્રકૃતેઃ પુમાન્ ।
કર્મસુ ક્રિયમાણેષુ ગુણૈરાત્મનિ મન્યતે ॥ ૬॥

તદસ્ય સંસૃતિર્બન્ધઃ પારતન્ત્ર્યં ચ તત્કૃતમ્ ।
ભવત્યકર્તુરીશસ્ય સાક્ષિણો નિર્વૃતાત્મનઃ ॥ ૭॥

કાર્યકારણકર્તૃત્વે કારણં પ્રકૃતિં વિદુઃ ।
ભોક્તૃત્વે સુખદુઃખાનાં પુરુષં પ્રકૃતેઃ પરમ્ ॥ ૮॥

દેવહૂતિરુવાચ
પ્રકૃતેઃ પુરુષસ્યાપિ લક્ષણં પુરુષોત્તમ ।
બ્રૂહિ કારણયોરસ્ય સદસચ્ચ યદાત્મકમ્ ॥ ૯॥

શ્રીભગવાનુવાચ
યત્તત્ત્રિગુણમવ્યક્તં નિત્યં સદસદાત્મકમ્ ।
પ્રધાનં પ્રકૃતિં પ્રાહુરવિશેષં વિશેષવત્ ॥ ૧૦॥

પઞ્ચભિઃ પઞ્ચભિર્બ્રહ્મ ચતુર્ભિર્દશભિસ્તથા ।
એતચ્ચતુર્વિંશતિકં ગણં પ્રાધાનિકં વિદુઃ ॥ ૧૧॥

મહાભૂતાનિ પઞ્ચૈવ ભૂરાપોઽગ્નિર્મરુન્નભઃ ।
તન્માત્રાણિ ચ તાવન્તિ ગન્ધાદીનિ મતાનિ મે ॥ ૧૨॥

ઇન્દ્રિયાણિ દશ શ્રોત્રં ત્વગ્ દૃગ્રસનનાસિકાઃ ।
વાક્કરૌ ચરણૌ મેઢ્રં પાયુર્દશમ ઉચ્યતે ॥ ૧૩॥

મનો બુદ્ધિરહઙ્કારશ્ચિત્તમિત્યન્તરાત્મકમ્ ।
ચતુર્ધા લક્ષ્યતે ભેદો વૃત્ત્યા લક્ષણરૂપયા ॥ ૧૪॥

એતાવાનેવ સઙ્ખ્યાતો બ્રહ્મણઃ સગુણસ્ય હ ।
સન્નિવેશો મયા પ્રોક્તો યઃ કાલઃ પઞ્ચવિંશકઃ ॥ ૧૫॥

પ્રભાવં પૌરુષં પ્રાહુઃ કાલમેકે યતો ભયમ્ ।
અહઙ્કારવિમૂઢસ્ય કર્તુઃ પ્રકૃતિમીયુષઃ ॥ ૧૬॥

પ્રકૃતેર્ગુણસામ્યસ્ય નિર્વિશેષસ્ય માનવિ ।
ચેષ્ટા યતઃ સ ભગવાન્ કાલ ઇત્યુપલક્ષિતઃ ॥ ૧૭॥

અન્તઃ પુરુષરૂપેણ કાલરૂપેણ યો બહિઃ ।
સમન્વેત્યેષ સત્ત્વાનાં ભગવાનાત્મમાયયા ॥ ૧૮॥

દૈવાત્ક્ષુભિતધર્મિણ્યાં સ્વસ્યાં યોનૌ પરઃ પુમાન્
આધત્ત વીર્યં સાસૂત મહત્તત્ત્વં હિરણ્મયમ્ ॥ ૧૯॥

વિશ્વમાત્મગતં વ્યઞ્જન્ કૂટસ્થો જગદઙ્કુરઃ ।
સ્વતેજસાપિબત્તીવ્રમાત્મપ્રસ્વાપનં તમઃ ॥ ૨૦॥

યત્તત્સત્ત્વગુણં સ્વચ્છં શાન્તં ભગવતઃ પદમ્ ।
યદાહુર્વાસુદેવાખ્યં ચિત્તં તન્મહદાત્મકમ્ ॥ ૨૧॥

સ્વચ્છત્વમવિકારિત્વં શાન્તત્વમિતિ ચેતસઃ ।
વૃત્તિભિર્લક્ષણં પ્રોક્તં યથાપાં પ્રકૃતિઃ પરા ॥ ૨૨॥

મહત્તત્ત્વાદ્વિકુર્વાણાદ્ભગવદ્વીર્યસમ્ભવાત્ ।
ક્રિયાશક્તિરહઙ્કારસ્ત્રિવિધઃ સમપદ્યત ॥ ૨૩॥

વૈકારિકસ્તૈજસશ્ચ તામસશ્ચ યતો ભવઃ ।
મનસશ્ચેન્દ્રિયાણાં ચ ભૂતાનાં મહતામપિ ॥ ૨૪॥

સહસ્રશિરસં સાક્ષાદ્યમનન્તં પ્રચક્ષતે ।
સઙ્કર્ષણાખ્યં પુરુષં ભૂતેન્દ્રિયમનોમયમ્ ॥ ૨૫॥

કર્તૃત્વં કરણત્વં ચ કાર્યત્વં ચેતિ લક્ષણમ્ ।
શાન્તઘોરવિમૂઢત્વમિતિ વા સ્યાદહઙ્કૃતેઃ ॥ ૨૬॥

વૈકારિકાદ્વિકુર્વાણાન્મનસ્તત્ત્વમજાયત ।
યત્સઙ્કલ્પવિકલ્પાભ્યાં વર્તતે કામસમ્ભવઃ ॥ ૨૭॥

યદ્વિદુર્હ્યનિરુદ્ધાખ્યં હૃષીકાણામધીશ્વરમ્ ।
શારદેન્દીવરશ્યામં સંરાધ્યં યોગિભિઃ શનૈઃ ॥ ૨૮॥

તૈજસાત્તુ વિકુર્વાણાદ્બુદ્ધિતત્ત્વમભૂત્સતિ ।
દ્રવ્યસ્ફુરણવિજ્ઞાનમિન્દ્રિયાણામનુગ્રહઃ ॥ ૨૯॥

સંશયોઽથ વિપર્યાસો નિશ્ચયઃ સ્મૃતિરેવ ચ ।
સ્વાપ ઇત્યુચ્યતે બુદ્ધેર્લક્ષણં વૃત્તિતઃ પૃથક્ ॥ ૩૦॥

તૈજસાનીન્દ્રિયાણ્યેવ ક્રિયાજ્ઞાનવિભાગશઃ ।
પ્રાણસ્ય હિ ક્રિયાશક્તિર્બુદ્ધેર્વિજ્ઞાનશક્તિતા ॥ ૩૧॥

તામસાચ્ચ વિકુર્વાણાદ્ભગવદ્વીર્યચોદિતાત્ ।
શબ્દમાત્રમભૂત્તસ્માન્નભઃ શ્રોત્રં તુ શબ્દગમ્ ॥ ૩૨॥

અર્થાશ્રયત્વં શબ્દસ્ય દ્રષ્ટુર્લિઙ્ગત્વમેવ ચ ।
તન્માત્રત્વં ચ નભસો લક્ષણં કવયો વિદુઃ ॥ ૩૩॥

ભૂતાનાં છિદ્રદાતૃત્વં બહિરન્તરમેવ ચ ।
પ્રાણેન્દ્રિયાત્મધિષ્ણ્યત્વં નભસો વૃત્તિલક્ષણમ્ ॥ ૩૪॥

નભસઃ શબ્દતન્માત્રાત્કાલગત્યા વિકુર્વતઃ ।
સ્પર્શોઽભવત્તતો વાયુસ્ત્વક્સ્પર્શસ્ય ચ સઙ્ગ્રહઃ ॥ ૩૫॥

મૃદુત્વં કઠિનત્વં ચ શૈત્યમુષ્ણત્વમેવ ચ ।
એતત્સ્પર્શસ્ય સ્પર્શત્વં તન્માત્રત્વં નભસ્વતઃ ॥ ૩૬॥

ચાલનં વ્યૂહનં પ્રાપ્તિર્નેતૃત્વં દ્રવ્યશબ્દયોઃ ।
સર્વેન્દ્રિયાણામાત્મત્વં વાયોઃ કર્માભિલક્ષણમ્ ॥ ૩૭॥

વાયોશ્ચ સ્પર્શતન્માત્રાદ્રૂપં દૈવેરિતાદભૂત્ ।
સમુત્થિતં તતસ્તેજશ્ચક્ષૂ રૂપોપલમ્ભનમ્ ॥ ૩૮॥

દ્રવ્યાકૃતિત્વં ગુણતા વ્યક્તિસંસ્થાત્વમેવ ચ ।
તેજસ્ત્વં તેજસઃ સાધ્વિ રૂપમાત્રસ્ય વૃત્તયઃ ॥ ૩૯॥

દ્યોતનં પચનં પાનમદનં હિમમર્દનમ્ ।
તેજસો વૃત્તયસ્ત્વેતાઃ શોષણં ક્ષુત્તૃડેવ ચ ॥ ૪૦॥

રૂપમાત્રાદ્વિકુર્વાણાત્તેજસો દૈવચોદિતાત્ ।
રસમાત્રમભૂત્તસ્માદમ્ભો જિહ્વા રસગ્રહઃ ॥ ૪૧॥

કષાયો મધુરસ્તિક્તઃ કટ્વમ્લ ઇતિ નૈકધા ।

ભૌતિકાનાં વિકારેણ રસ એકો વિભિદ્યતે ॥ ૪૨॥

ક્લેદનં પિણ્ડનં તૃપ્તિઃ પ્રાણનાપ્યાયનોન્દનમ્ ।
તાપાપનોદો ભૂયસ્ત્વમમ્ભસો વૃત્તયસ્ત્વિમાઃ ॥ ૪૩॥

રસમાત્રાદ્વિકુર્વાણાદમ્ભસો દૈવચોદિતાત્ ।
ગન્ધમાત્રમભૂત્તસ્માત્પૃથ્વી ઘ્રાણસ્તુ ગન્ધગઃ ॥ ૪૪॥

કરમ્ભપૂતિસૌરભ્યશાન્તોગ્રામ્લાદિભિઃ પૃથક્ ।
દ્રવ્યાવયવવૈષમ્યાદ્ગન્ધ એકો વિભિદ્યતે ॥ ૪૫॥

ભાવનં બ્રહ્મણઃ સ્થાનં ધારણં સદ્વિશેષણમ્ ।
સર્વસત્ત્વગુણોદ્ભેદઃ પૃથિવીવૃત્તિલક્ષણમ્ ॥ ૪૬॥

નભોગુણવિશેષોઽર્થો યસ્ય તચ્છ્રોત્રમુચ્યતે ।
વાયોર્ગુણવિશેષોઽર્થો યસ્ય તત્સ્પર્શનં વિદુઃ ॥ ૪૭॥

તેજોગુણવિશેષોઽર્થો યસ્ય તચ્ચક્ષુરુચ્યતે ।
અમ્ભોગુણવિશેષોઽર્થો યસ્ય તદ્રસનં વિદુઃ ।
ભૂમેર્ગુણવિશેષોઽર્થો યસ્ય સ ઘ્રાણ ઉચ્યતે ॥ ૪૮॥

પરસ્ય દૃશ્યતે ધર્મો હ્યપરસ્મિન્ સમન્વયાત્ ।
અતો વિશેષો ભાવાનાં ભૂમાવેવોપલક્ષ્યતે ॥ ૪૯॥

એતાન્યસંહત્ય યદા મહદાદીનિ સપ્ત વૈ ।
કાલકર્મગુણોપેતો જગદાદિરુપાવિશત્ ॥ ૫૦॥

તતસ્તેનાનુવિદ્ધેભ્યો યુક્તેભ્યોઽણ્ડમચેતનમ્ ।
ઉત્થિતં પુરુષો યસ્માદુદતિષ્ઠદસૌ વિરાટ્ ॥ ૫૧॥

એતદણ્ડં વિશેષાખ્યં ક્રમવૃદ્ધૈર્દશોત્તરૈઃ ।
તોયાદિભિઃ પરિવૃતં પ્રધાનેનાવૃતૈર્બહિઃ ।
યત્ર લોકવિતાનોઽયં રૂપં ભગવતો હરેઃ ॥ ૫૨॥

હિરણ્મયાદણ્ડકોશાદુત્થાય સલિલેશયાત્ ।
તમાવિશ્ય મહાદેવો બહુધા નિર્બિભેદ ખમ્ ॥ ૫૩॥

નિરભિદ્યતાસ્ય પ્રથમં મુખં વાણી તતોઽભવત્ ।
વાણ્યા વહ્નિરથો નાસે પ્રાણોઽતો ઘ્રાણ એતયોઃ ॥ ૫૪॥

ઘ્રાણાદ્વાયુરભિદ્યેતામક્ષિણી ચક્ષુરેતયોઃ ।

તસ્માત્સૂર્યો વ્યભિદ્યેતાં કર્ણૌ શ્રોત્રં તતો દિશઃ ॥ ૫૫॥

નિર્બિભેદ વિરાજસ્ત્વગ્રોમશ્મશ્ર્વાદયસ્તતઃ ।
તત ઓષધયશ્ચાસન્ શિશ્નં નિર્બિભિદે તતઃ ॥ ૫૬॥

રેતસ્તસ્માદાપ આસન્ નિરભિદ્યત વૈ ગુદમ્ ।
ગુદાદપાનોઽપાનાચ્ચ મૃત્યુર્લોકભયઙ્કરઃ ॥ ૫૭॥

હસ્તૌ ચ નિરભિદ્યેતાં બલં તાભ્યાં તતઃ સ્વરાટ્ ।
પાદૌ ચ નિરભિદ્યેતાં ગતિસ્તાભ્યાં તતો હરિઃ ॥ ૫૮॥

નાડ્યોઽસ્ય નિરભિદ્યન્ત તાભ્યો લોહિતમાભૃતમ્ ।
નદ્યસ્તતઃ સમભવન્નુદરં નિરભિદ્યત ॥ ૫૯॥

ક્ષુત્પિપાસે તતઃ સ્યાતાં સમુદ્રસ્ત્વેતયોરભૂત્ ।
અથાસ્ય હૃદયં ભિન્નં હૃદયાન્મન ઉત્થિતમ્ ॥ ૬૦॥

મનસશ્ચન્દ્રમા જાતો બુદ્ધિર્બુદ્ધેર્ગિરાં પતિઃ ।
અહઙ્કારસ્તતો રુદ્રશ્ચિત્તં ચૈત્યસ્તતોઽભવત્ ॥ ૬૧॥

એતે હ્યભ્યુત્થિતા દેવા નૈવાસ્યોત્થાપનેઽશકન્ ।
પુનરાવિવિશુઃ ખાનિ તમુત્થાપયિતું ક્રમાત્ ॥ ૬૨॥

વહ્નિર્વાચા મુખં ભેજે નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ।
ઘ્રાણેન નાસિકે વાયુર્નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ॥ ૬૩॥

અક્ષિણી ચક્ષુષાઽઽદિત્યો નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ।
શ્રોત્રેણ કર્ણૌ ચ દિશો નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ॥ ૬૪॥

ત્વચં રોમભિરોષધ્યો નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ।
રેતસા શિશ્નમાપસ્તુ નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ॥ ૬૫॥

ગુદં મૃત્યુરપાનેન નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ।
હસ્તાવિન્દ્રો બલેનૈવ નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ॥ ૬૬॥

વિષ્ણુર્ગત્યૈવ ચરણૌ નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ।
નાડીર્નદ્યો લોહિતેન નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ॥ ૬૭॥

ક્ષુત્તૃડ્ભ્યામુદરં સિન્ધુર્નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ।
હૃદયં મનસા ચન્દ્રો નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ॥ ૬૮॥

બુદ્ધ્યા બ્રહ્માપિ હૃદયં નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ।
રુદ્રોઽભિમત્યા હૃદયં નોદતિષ્ઠત્તદા વિરાટ્ ॥ ૬૯॥

ચિત્તેન હૃદયં ચૈત્યઃ ક્ષેત્રજ્ઞઃ પ્રાવિશદ્યદા ।
વિરાટ્ તદૈવ પુરુષઃ સલિલાદુદતિષ્ઠત ॥ ૭૦॥

યથા પ્રસુપ્તં પુરુષં પ્રાણેન્દ્રિયમનોધિયઃ ।
પ્રભવન્તિ વિના યેન નોત્થાપયિતુમોજસા ॥ ૭૧॥

તમસ્મિન્ પ્રત્યગાત્માનં ધિયા યોગપ્રવૃત્તયા ।
ભક્ત્યા વિરક્ત્યા જ્ઞાનેન વિવિચ્યાત્મનિ ચિન્તયેત્ ॥ ૭૨॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયે તત્ત્વસમામ્નાયે ષડ્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૬॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ સપ્તવિંશોઽધ્યાયઃ - ૨૭ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ
પ્રકૃતિસ્થોઽપિ પુરુષો નાજ્યતે પ્રાકૃતૈર્ગુણૈઃ ।
અવિકારાદકર્તૃત્વાન્નિર્ગુણત્વાજ્જલાર્કવત્ ॥ ૧॥

સ એષ યર્હિ પ્રકૃતેર્ગુણેષ્વભિવિષજ્જતે ।
અહઙ્ક્રિયાવિમૂઢાત્મા કર્તાસ્મીત્યભિમન્યતે ॥ ૨॥

તેન સંસારપદવીમવશોઽભ્યેત્યનિર્વૃતઃ ।
પ્રાસઙ્ગિકૈઃ કર્મદોષૈઃ સદસન્મિશ્રયોનિષુ ॥ ૩॥

અર્થે હ્યવિદ્યમાનેઽપિ સંસૃતિર્ન નિવર્તતે ।
ધ્યાયતો વિષયાનસ્ય સ્વપ્નેઽનર્થાગમો યથા ॥ ૪॥

અત એવ શનૈશ્ચિત્તં પ્રસક્તમસતાં પથિ ।
ભક્તિયોગેન તીવ્રેણ વિરક્ત્યા ચ નયેદ્વશમ્ ॥ ૫॥

યમાદિભિર્યોગપથૈરભ્યસન્ શ્રદ્ધયાન્વિતઃ ।
મયિ ભાવેન સત્યેન મત્કથાશ્રવણેન ચ ॥ ૬॥

સર્વભૂતસમત્વેન નિર્વૈરેણાપ્રસઙ્ગતઃ ।
બ્રહ્મચર્યેણ મૌનેન સ્વધર્મેણ બલીયસા ॥ ૭॥

યદૃચ્છયોપલબ્ધેન સન્તુષ્ટો મિતભુઙ્મુનિઃ ।
વિવિક્તશરણઃ શાન્તો મૈત્રઃ કરુણ આત્મવાન્ ॥ ૮॥

સાનુબન્ધે ચ દેહેઽસ્મિન્નકુર્વન્નસદાગ્રહમ્ ।
જ્ઞાનેન દૃષ્ટતત્ત્વેન પ્રકૃતેઃ પુરુષસ્ય ચ ॥ ૯॥

નિવૃત્તબુદ્ધ્યવસ્થાનો દૂરીભૂતાન્યદર્શનઃ ।
ઉપલભ્યાત્મનાઽઽત્માનં ચક્ષુષેવાર્કમાત્મદૃક્ ॥ ૧૦॥

મુક્તલિઙ્ગં સદાભાસમસતિ પ્રતિપદ્યતે ।
સતો બન્ધુમસચ્ચક્ષુઃ સર્વાનુસ્યૂતમદ્વયમ્ ॥ ૧૧॥

યથા જલસ્થ આભાસઃ સ્થલસ્થેનાવદૃશ્યતે ।
સ્વાભાસેન તથા સૂર્યો જલસ્થેન દિવિસ્થિતઃ ॥ ૧૨॥

એવં ત્રિવૃદહઙ્કારો ભૂતેન્દ્રિયમનોમયૈઃ ।
સ્વાભાસૈર્લક્ષિતોઽનેન સદાભાસેન સત્યદૃક્ ॥ ૧૩॥

ભૂતસૂક્ષ્મેન્દ્રિયમનોબુદ્ધ્યાદિષ્વિહ નિદ્રયા ।
લીનેષ્વસતિ યસ્તત્ર વિનિદ્રો નિરહઙ્ક્રિયઃ ॥ ૧૪॥

મન્યમાનસ્તદાઽઽત્માનમનષ્ટો નષ્ટવન્મૃષા ।
નષ્ટેઽહઙ્કરણે દ્રષ્ટા નષ્ટવિત્ત ઇવાતુરઃ ॥ ૧૫॥

એવં પ્રત્યવમૃશ્યાસાવાત્માનં પ્રતિપદ્યતે ।
સાહઙ્કારસ્ય દ્રવ્યસ્ય યોઽવસ્થાનમનુગ્રહઃ ॥ ૧૬॥

દેવહૂતિરુવાચ
પુરુષં પ્રકૃતિર્બ્રહ્મન્ ન વિમુઞ્ચતિ કર્હિચિત્ ।
અન્યોન્યાપાશ્રયત્વાચ્ચ નિત્યત્વાદનયોઃ પ્રભો ॥ ૧૭॥

યથા ગન્ધસ્ય ભૂમેશ્ચ ન ભાવો વ્યતિરેકતઃ ।
અપાં રસસ્ય ચ યથા તથા બુદ્ધેઃ પરસ્ય ચ ॥ ૧૮॥

અકર્તુઃ કર્મબન્ધોઽયં પુરુષસ્ય યદાશ્રયઃ ।
ગુણેષુ સત્સુ પ્રકૃતેઃ કૈવલ્યં તેષ્વતઃ કથમ્ ॥ ૧૯॥

ક્વચિત્તત્ત્વાવમર્શેન નિવૃત્તં ભયમુલ્બણમ્ ।
અનિવૃત્તનિમિત્તત્વાત્પુનઃ પ્રત્યવતિષ્ઠતે ॥ ૨૦॥

શ્રીભગવાનુવાચ
અનિમિત્તનિમિત્તેન સ્વધર્મેણામલાત્મના ।
તીવ્રયા મયિ ભક્ત્યા ચ શ્રુતસમ્ભૃતયા ચિરમ્ ॥ ૨૧॥

જ્ઞાનેન દૃષ્ટતત્ત્વેન વૈરાગ્યેણ બલીયસા ।
તપોયુક્તેન યોગેન તીવ્રેણાત્મસમાધિના ॥ ૨૨॥

પ્રકૃતિઃ પુરુષસ્યેહ દહ્યમાના ત્વહર્નિશમ્ ।
તિરોભવિત્રી શનકૈરગ્નેર્યોનિરિવારણિઃ ॥ ૨૩॥

ભુક્તભોગા પરિત્યક્તા દૃષ્ટદોષા ચ નિત્યશઃ ।
નેશ્વરસ્યાશુભં ધત્તે સ્વે મહિમ્નિ સ્થિતસ્ય ચ ॥ ૨૪॥

યથા હ્યપ્રતિબુદ્ધસ્ય પ્રસ્વાપો બહ્વનર્થભૃત્ ।
સ એવ પ્રતિબુદ્ધસ્ય ન વૈ મોહાય કલ્પતે ॥ ૨૫॥

એવં વિદિતતત્ત્વસ્ય પ્રકૃતિર્મયિ માનસમ્ ।
યુઞ્જતો નાપકુરુત આત્મારામસ્ય કર્હિચિત્ ॥ ૨૬॥

યદૈવમધ્યાત્મરતઃ કાલેન બહુજન્મના ।
સર્વત્ર જાતવૈરાગ્ય આબ્રહ્મભુવનાન્મુનિઃ ॥ ૨૭॥

મદ્ભક્તઃ પ્રતિબુદ્ધાર્થો મત્પ્રસાદેન ભૂયસા ।
નિઃશ્રેયસં સ્વસંસ્થાનં કૈવલ્યાખ્યં મદાશ્રયમ્ ॥ ૨૮॥

પ્રાપ્નોતીહાઞ્જસા ધીરઃ સ્વદૃશાચ્છિન્નસંશયઃ ।
યદ્ગત્વા ન નિવર્તેત યોગી લિઙ્ગાદ્વિનિર્ગમે ॥ ૨૯॥

યદા ન યોગોપચિતાસુ ચેતો
માયાસુ સિદ્ધસ્ય વિષજ્જતેઽઙ્ગ ।
અનન્યહેતુષ્વથ મે ગતિઃ સ્યા-
દાત્યન્તિકી યત્ર ન મૃત્યુહાસઃ ॥ ૩૦॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયોપાખ્યાને સપ્તવિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૭॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ અષ્ટાવિંશોઽધ્યાયઃ ૨૮ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ
યોગસ્ય લક્ષણં વક્ષ્યે સબીજસ્ય નૃપાત્મજે ।
મનો યેનૈવ વિધિના પ્રસન્નં યાતિ સત્પથમ્ ॥ ૧॥

સ્વધર્માચરણં શક્ત્યા વિધર્માચ્ચ નિવર્તનમ્ ।
દૈવાલ્લબ્ધેન સન્તોષ આત્મવિચ્ચરણાર્ચનમ્ ॥ ૨॥

ગ્રામ્યધર્મનિવૃત્તિશ્ચ મોક્ષધર્મરતિસ્તથા ।
મિતમેધ્યાદનં શશ્વદ્વિવિક્તક્ષેમસેવનમ્ ॥ ૩॥

અહિંસા સત્યમસ્તેયં યાવદર્થપરિગ્રહઃ ।
બ્રહ્મચર્યં તપઃ શૌચં સ્વાધ્યાયઃ પુરુષાર્ચનમ્ ॥ ૪॥

મૌનં સદાસનજયઃ સ્થૈર્યં પ્રાણજયઃ શનૈઃ ।
પ્રત્યાહારશ્ચેન્દ્રિયાણાં વિષયાન્મનસા હૃદિ ॥ ૫॥

સ્વધિષ્ણ્યાનામેકદેશે મનસા પ્રાણધારણમ્ ।
વૈકુણ્ઠલીલાભિધ્યાનં સમાધાનં તથાઽઽત્મનઃ ॥ ૬॥

એતૈરન્યૈશ્ચ પથિભિર્મનો દુષ્ટમસત્પથમ્ ।
બુદ્ધ્યા યુઞ્જીત શનકૈર્જિતપ્રાણો હ્યતન્દ્રિતઃ ॥ ૭॥

શુચૌ દેશે પ્રતિષ્ઠાપ્ય વિજિતાસન આસનમ્ ।
તસ્મિન્ સ્વસ્તિ સમાસીન ઋજુકાયઃ સમભ્યસેત્ ॥ ૮॥

પ્રાણસ્ય શોધયેન્માર્ગં પૂરકુમ્ભકરેચકૈઃ ।
પ્રતિકૂલેન વા ચિત્તં યથા સ્થિરમચઞ્ચલમ્ ॥ ૯॥

મનોઽચિરાત્સ્યાદ્વિરજં જિતશ્વાસસ્ય યોગિનઃ ।
વાય્વગ્નિભ્યાં યથા લોહં ધ્માતં ત્યજતિ વૈ મલમ્ ॥ ૧૦॥

પ્રાણાયામૈર્દહેદ્દોષાન્ ધારણાભિશ્ચ કિલ્બિષાન્ ।
પ્રત્યાહારેણ સંસર્ગાન્ ધ્યાનેનાનીશ્વરાન્ ગુણાન્ ॥ ૧૧॥

યદા મનઃ સ્વં વિરજં યોગેન સુસમાહિતમ્ ।
કાષ્ઠાં ભગવતો ધ્યાયેત્સ્વનાસાગ્રાવલોકનઃ ॥ ૧૨॥

પ્રસન્નવદનામ્ભોજં પદ્મગર્ભારુણેક્ષણમ્ ।
નીલોત્પલદલશ્યામં શઙ્ખચક્રગદાધરમ્ ॥ ૧૩॥

લસત્પઙ્કજકિઞ્જલ્કપીતકૌશેયવાસસમ્ ।
શ્રીવત્સવક્ષસં ભ્રાજત્કૌસ્તુભામુક્તકન્ધરમ્ ॥ ૧૪॥

મત્તદ્વિરેફકલયા પરીતં વનમાલયા ।
પરાર્ધ્યહારવલયકિરીટાઙ્ગદનૂપુરમ્ ॥ ૧૫॥

કાઞ્ચીગુણોલ્લસચ્છ્રોણિં હૃદયામ્ભોજવિષ્ટરમ્ ।
દર્શનીયતમં શાન્તં મનોનયનવર્ધનમ્ ॥ ૧૬॥

અપીચ્યદર્શનં શશ્વત્સર્વલોકનમસ્કૃતમ્ ।
સન્તં વયસિ કૈશોરે ભૃત્યાનુગ્રહકાતરમ્ ॥ ૧૭॥

કીર્તન્યતીર્થયશસં પુણ્યશ્લોકયશસ્કરમ્ ।
ધ્યાયેદ્દેવં સમગ્રાઙ્ગં યાવન્ન ચ્યવતે મનઃ ॥ ૧૮॥

સ્થિતં વ્રજન્તમાસીનં શયાનં વા ગુહાશયમ્ ।
પ્રેક્ષણીયેહિતં ધ્યાયેચ્છુદ્ધભાવેન ચેતસા ॥ ૧૯॥

તસ્મિન્ લબ્ધપદં ચિત્તં સર્વાવયવસંસ્થિતમ્ ।
વિલક્ષ્યૈકત્ર સંયુજ્યાદઙ્ગે ભગવતો મુનિઃ ॥ ૨૦॥

સઞ્ચિન્તયેદ્ભગવતશ્ચરણારવિન્દં
વજ્રાઙ્કુશધ્વજસરોરુહલાઞ્છનાઢ્યમ્ ।
ઉત્તુઙ્ગરક્તવિલસન્નખચક્રવાલ-
જ્યોત્સ્નાભિરાહતમહદ્ધૃદયાન્ધકારમ્ ॥ ૨૧॥

યચ્છૌચનિઃસૃતસરિત્પ્રવરોદકેન
તીર્થેન મૂર્ધ્ન્યધિકૃતેન શિવઃ શિવોઽભૂત્ ।
ધ્યાતુર્મનઃશમલશૈલનિસૃષ્ટવજ્રં
ધ્યાયેચ્ચિરં ભગવતશ્ચરણારવિન્દમ્ ॥ ૨૨॥

જાનુદ્વયં જલજલોચનયા જનન્યા
લક્ષ્મ્યાખિલસ્ય સુરવન્દિતયા વિધાતુઃ ।

ઊર્વોર્નિધાય કરપલ્લવરોચિષા યત્
સંલાલિતં હૃદિ વિભોરભવસ્ય કુર્યાત્ ॥ ૨૩॥

ઊરૂ સુપર્ણભુજયોરધિશોભમાના-
વોજોનિધી અતસિકાકુસુમાવભાસૌ ।
વ્યાલમ્બિ પીતવરવાસસિ વર્તમાન-
કાઞ્ચીકલાપપરિરમ્ભિનિતમ્બબિમ્બમ્ ॥ ૨૪॥

નાભિહ્રદં ભુવનકોશગુહોદરસ્થં
યત્રાત્મયોનિધિષણાખિલલોકપદ્મમ્ ।
વ્યૂઢં હરિણ્મણિવૃષસ્તનયોરમુષ્ય
ધ્યાયેદ્દ્વયં વિશદહારમયૂખગૌરમ્ ॥ ૨૫॥

વક્ષોઽધિવાસમૃષભસ્ય મહાવિભૂતેઃ
પુંસાં મનોનયનનિર્વૃતિમાદધાનમ્ ।
કણ્ઠં ચ કૌસ્તુભમણેરધિભૂષણાર્થં
કુર્યાન્મનસ્યખિલલોકનમસ્કૃતસ્ય ॥ ૨૬॥

બાહૂંશ્ચ મન્દરગિરેઃ પરિવર્તનેન
નિર્ણિક્તબાહુવલયાનધિલોકપાલાન્ ।
સઞ્ચિન્તયેદ્દશશતારમસહ્યતેજઃ
શઙ્ખં ચ તત્કરસરોરુહરાજહંસમ્ ॥ ૨૭॥

કૌમોદકીં ભગવતો દયિતાં સ્મરેત
દિગ્ધામરાતિભટશોણિતકર્દમેન ।
માલાં મધુવ્રતવરૂથગિરોપઘુષ્ટાં
ચૈત્યસ્ય તત્ત્વમમલં મણિમસ્ય કણ્ઠે ॥ ૨૮॥

ભૃત્યાનુકમ્પિતધિયેહ ગૃહીતમૂર્તેઃ
સઞ્ચિન્તયેદ્ભગવતો વદનારવિન્દમ્ ।
યદ્વિસ્ફુરન્મકરકુણ્ડલવલ્ગિતેન
વિદ્યોતિતામલકપોલમુદારનાસમ્ ॥ ૨૯॥

યચ્છ્રીનિકેતમલિભિઃ પરિસેવ્યમાનં
ભૂત્યા સ્વયા કુટિલકુન્તલવૃન્દજુષ્ટમ્ ।
મીનદ્વયાશ્રયમધિક્ષિપદબ્જનેત્રં
ધ્યાયેન્મનોમયમતન્દ્રિત ઉલ્લસદ્ભ્રુ ॥ ૩૦॥

તસ્યાવલોકમધિકં કૃપયાતિઘોર-
તાપત્રયોપશમનાય નિસૃષ્ટમક્ષ્ણોઃ ।
સ્નિગ્ધસ્મિતાનુગુણિતં વિપુલપ્રસાદં
ધ્યાયેચ્ચિરં વિપુલભાવનયા ગુહાયામ્ ॥ ૩૧॥

હાસં હરેરવનતાખિલલોકતીવ્ર-
શોકાશ્રુસાગરવિશોષણમત્યુદારમ્ ।
સમ્મોહનાય રચિતં નિજમાયયાસ્ય
ભ્રૂમણ્ડલં મુનિકૃતે મકરધ્વજસ્ય ॥ ૩૨॥

ધ્યાનાયનં પ્રહસિતં બહુલાધરોષ્ઠ-
ભાસારુણાયિતતનુદ્વિજકુન્દપઙ્ક્તિ ।
ધ્યાયેત્સ્વદેહકુહરેઽવસિતસ્ય વિષ્ણોઃ
ભક્ત્યાઽઽર્દ્રયાર્પિતમના ન પૃથગ્દિદૃક્ષેત્ ॥ ૩૩॥

એવં હરૌ ભગવતિ પ્રતિલબ્ધભાવો
ભક્ત્યા દ્રવદ્ધૃદય ઉત્પુલકઃ પ્રમોદાત્ ।
ઔત્કણ્ઠ્યબાષ્પકલયા મુહુરર્દ્યમાન-
સ્તચ્ચાપિ ચિત્તબડિશં શનકૈર્વિયુઙ્ક્તે ॥ ૩૪॥

મુક્તાશ્રયં યર્હિ નિર્વિષયં વિરક્તં
નિર્વાણમૃચ્છતિ મનઃ સહસા યથાર્ચિઃ ।
આત્માનમત્ર પુરુષોઽવ્યવધાનમેક-
મન્વીક્ષતે પ્રતિનિવૃત્તગુણપ્રવાહઃ ॥ ૩૫॥

સોઽપ્યેતયા ચરમયા મનસો નિવૃત્ત્યા
તસ્મિન્મહિમ્ન્યવસિતઃ સુખદુઃખબાહ્યે ।
હેતુત્વમપ્યસતિ કર્તરિ દુઃખયોર્યત્
સ્વાત્મન્ વિધત્ત ઉપલબ્ધપરાત્મકાષ્ઠઃ ॥ ૩૬॥

દેહં ચ તં ન ચરમઃ સ્થિતમુત્થિતં વા
સિદ્ધો વિપશ્યતિ યતોઽધ્યગમત્સ્વરૂપમ્ ।
દૈવાદુપેતમથ દૈવવશાદપેતં
વાસો યથા પરિકૃતં મદિરામદાન્ધઃ ॥ ૩૭॥

દેહોઽપિ દૈવવશગઃ ખલુ કર્મ યાવત્

સ્વારમ્ભકં પ્રતિસમીક્ષત એવ સાસુઃ ।
તં સ પ્રપઞ્ચમધિરૂઢસમાધિયોગઃ
સ્વાપ્નં પુનર્ન ભજતે પ્રતિબુદ્ધવસ્તુઃ ॥ ૩૮॥

યથા પુત્રાચ્ચ વિત્તાચ્ચ પૃથઙ્મર્ત્યઃ પ્રતીયતે ।
અપ્યાત્મત્વેનાભિમતાદ્દેહાદેઃ પુરુષસ્તથા ॥ ૩૯॥

યથોલ્મુકાદ્વિસ્ફુલિઙ્ગાદ્ધૂમાદ્વાપિ સ્વસમ્ભવાત્ ।
અપ્યાત્મત્વેનાભિમતાદ્યથાગ્નિઃ પૃથગુલ્મુકાત્ ॥ ૪૦॥

ભૂતેન્દ્રિયાન્તઃકરણાત્પ્રધાનાજ્જીવસંજ્ઞિતાત્ ।
આત્મા તથા પૃથગ્ દ્રષ્ટા ભગવાન્ બ્રહ્મસંજ્ઞિતઃ ॥ ૪૧॥

સર્વભૂતેષુ ચાત્માનં સર્વભૂતાનિ ચાત્મનિ ।
ઈક્ષેતાનન્યભાવેન ભૂતેષ્વિવ તદાત્મતામ્ ॥ ૪૨॥

સ્વયોનિષુ યથા જ્યોતિરેકં નાના પ્રતીયતે ।
યોનીનાં ગુણવૈષમ્યાત્તથાઽઽત્મા પ્રકૃતૌ સ્થિતઃ ॥ ૪૩॥

તસ્માદિમાં સ્વાં પ્રકૃતિં દૈવીં સદસદાત્મિકામ્ ।
દુર્વિભાવ્યાં પરાભાવ્ય સ્વરૂપેણાવતિષ્ઠતે ॥ ૪૪॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયે સાધનાનુષ્ઠાનં નામાષ્ટાવિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૮॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ એકોનત્રિંશોઽધ્યાયઃ - ૨૯ ॥

દેવહૂતિરુવાચ
લક્ષણં મહદાદીનાં પ્રકૃતેઃ પુરુષસ્ય ચ ।
સ્વરૂપં લક્ષ્યતેઽમીષાં યેન તત્પારમાર્થિકમ્ ॥ ૧॥

યથા સાઙ્ખ્યેષુ કથિતં યન્મૂલં તત્પ્રચક્ષતે ।
ભક્તિયોગસ્ય મે માર્ગં બ્રૂહિ વિસ્તરશઃ પ્રભો ॥ ૨॥

વિરાગો યેન પુરુષો ભગવન્ સર્વતો ભવેત્ ।

આચક્ષ્વ જીવલોકસ્ય વિવિધા મમ સંસૃતીઃ ॥ ૩॥

કાલસ્યેશ્વરરૂપસ્ય પરેષાં ચ પરસ્ય તે ।
સ્વરૂપં બત કુર્વન્તિ યદ્ધેતોઃ કુશલં જનાઃ ॥ ૪॥

લોકસ્ય મિથ્યાભિમતેરચક્ષુષ-
શ્ચિરં પ્રસુપ્તસ્ય તમસ્યનાશ્રયે ।
શ્રાન્તસ્ય કર્મસ્વનુવિદ્ધયા ધિયા
ત્વમાવિરાસીઃ કિલ યોગભાસ્કરઃ ॥ ૫॥

મૈત્રેય ઉવાચ
ઇતિ માતુર્વચઃ શ્લક્ષ્ણં પ્રતિનન્દ્ય મહામુનિઃ ।
આબભાષે કુરુશ્રેષ્ઠ પ્રીતસ્તાં કરુણાર્દિતઃ ॥ ૬॥

શ્રીભગવાનુવાચ
ભક્તિયોગો બહુવિધો માર્ગૈર્ભામિનિ ભાવ્યતે ।
સ્વભાવગુણમાર્ગેણ પુંસાં ભાવો વિભિદ્યતે ॥ ૭॥

અભિસન્ધાય યો હિંસાં દમ્ભં માત્સર્યમેવ વા ।
સંરમ્ભી ભિન્નદૃગ્ભાવં મયિ કુર્યાત્સ તામસઃ ॥ ૮॥

વિષયાનભિસન્ધાય યશ ઐશ્વર્યમેવ વા ।
અર્ચાદાવર્ચયેદ્યો માં પૃથગ્ભાવઃ સ રાજસઃ ॥ ૯॥

કર્મનિર્હારમુદ્દિશ્ય પરસ્મિન્ વા તદર્પણમ્ ।
યજેદ્યષ્ટવ્યમિતિ વા પૃથગ્ભાવઃ સ સાત્ત્વિકઃ ॥ ૧૦॥

મદ્ગુણશ્રુતિમાત્રેણ મયિ સર્વગુહાશયે ।
મનોગતિરવિચ્છિન્ના યથા ગઙ્ગામ્ભસોઽમ્બુધૌ ॥ ૧૧॥

લક્ષણં ભક્તિયોગસ્ય નિર્ગુણસ્ય હ્યુદાહૃતમ્ ।
અહૈતુક્યવ્યવહિતા યા ભક્તિઃ પુરુષોત્તમે ॥ ૧૨॥

સાલોક્યસાર્ષ્ટિસામીપ્યસારૂપ્યૈકત્વમપ્યુત ।
દીયમાનં ન ગૃહ્ણન્તિ વિના મત્સેવનં જનાઃ ॥ ૧૩॥

સ એવ ભક્તિયોગાખ્ય આત્યન્તિક ઉદાહૃતઃ ।
યેનાતિવ્રજ્ય ત્રિગુણં મદ્ભાવાયોપપદ્યતે ॥ ૧૪॥

નિષેવિતેનાનિમિત્તેન સ્વધર્મેણ મહીયસા ।

ક્રિયાયોગેન શસ્તેન નાતિહિંસ્રેણ નિત્યશઃ ॥ ૧૫॥

મદ્ધિષ્ણ્યદર્શનસ્પર્શપૂજાસ્તુત્યભિવન્દનૈઃ ।
ભૂતેષુ મદ્ભાવનયા સત્ત્વેનાસઙ્ગમેન ચ ॥ ૧૬॥

મહતાં બહુમાનેન દીનાનામનુકમ્પયા ।
મૈત્ર્યા ચૈવાત્મતુલ્યેષુ યમેન નિયમેન ચ ॥ ૧૭॥

આધ્યાત્મિકાનુશ્રવણાન્નામસઙ્કીર્તનાચ્ચ મે ।
આર્જવેનાર્યસઙ્ગેન નિરહઙ્ક્રિયયા તથા ॥ ૧૮॥

મદ્ધર્મણો ગુણૈરેતૈઃ પરિસંશુદ્ધ આશયઃ ।
પુરુષસ્યાઞ્જસાભ્યેતિ શ્રુતમાત્રગુણં હિ મામ્ ॥ ૧૯॥

યથા વાતરથો ઘ્રાણમાવૃઙ્ક્તે ગન્ધ આશયાત્ ।
એવં યોગરતં ચેત આત્માનમવિકારિ યત્ ॥ ૨૦॥

અહં સર્વેષુ ભૂતેષુ ભૂતાત્માવસ્થિતઃ સદા ।
તમવજ્ઞાય માં મર્ત્યઃ કુરુતેઽર્ચાવિડમ્બનમ્ ॥ ૨૧॥

યો માં સર્વેષુ ભૂતેષુ સન્તમાત્માનમીશ્વરમ્ ।
હિત્વાર્ચાં ભજતે મૌઢ્યાદ્ભસ્મન્યેવ જુહોતિ સઃ ॥ ૨૨॥

દ્વિષતઃ પરકાયે માં માનિનો ભિન્નદર્શિનઃ ।
ભૂતેષુ બદ્ધવૈરસ્ય ન મનઃશાન્તિમૃચ્છતિ ॥ ૨૩॥

અહમુચ્ચાવચૈર્દ્રવ્યૈઃ ક્રિયયોત્પન્નયાનઘે ।
નૈવ તુષ્યેઽર્ચિતોઽર્ચાયાં ભૂતગ્રામાવમાનિનઃ ॥ ૨૪॥

અર્ચાદાવર્ચયેત્તાવદીશ્વરં માં સ્વકર્મકૃત્ ।
યાવન્ન વેદ સ્વહૃદિ સર્વભૂતેષ્વવસ્થિતમ્ ॥ ૨૫॥

આત્મનશ્ચ પરસ્યાપિ યઃ કરોત્યન્તરોદરમ્ ।
તસ્ય ભિન્નદૃશો મૃત્યુર્વિદધે ભયમુલ્બણમ્ ॥ ૨૬॥

અથ માં સર્વભૂતેષુ ભૂતાત્માનં કૃતાલયમ્ ।
અર્હયેદ્દાનમાનાભ્યાં મૈત્ર્યાભિન્નેન ચક્ષુષા ॥ ૨૭॥

જીવાઃ શ્રેષ્ઠા હ્યજીવાનાં તતઃ પ્રાણભૃતઃ શુભે ।
તતઃ સચિત્તાઃ પ્રવરાસ્તતશ્ચેન્દ્રિયવૃત્તયઃ ॥ ૨૮॥

તત્રાપિ સ્પર્શવેદિભ્યઃ પ્રવરા રસવેદિનઃ ।
તેભ્યો ગન્ધવિદઃ શ્રેષ્ઠાસ્તતઃ શબ્દવિદો વરાઃ ॥ ૨૯॥

રૂપભેદવિદસ્તત્ર તતશ્ચોભયતો દતઃ ।
તેષાં બહુપદાઃ શ્રેષ્ઠાશ્ચતુષ્પાદસ્તતો દ્વિપાત્ ॥ ૩૦॥

તતો વર્ણાશ્ચ ચત્વારસ્તેષાં બ્રાહ્મણ ઉત્તમઃ ।
બ્રાહ્મણેષ્વપિ વેદજ્ઞો હ્યર્થજ્ઞોઽભ્યધિકસ્તતઃ ॥ ૩૧॥

અર્થજ્ઞાત્સંશયચ્છેત્તા તતઃ શ્રેયાન્ સ્વકર્મકૃત્ ।
મુક્તસઙ્ગસ્તતો ભૂયાનદોગ્ધા ધર્મમાત્મનઃ ॥ ૩૨॥

તસ્માન્મય્યર્પિતાશેષક્રિયાર્થાત્મા નિરન્તરઃ ।
મય્યર્પિતાત્મનઃ પુંસો મયિ સન્ન્યસ્તકર્મણઃ ।
ન પશ્યામિ પરં ભૂતમકર્તુઃ સમદર્શનાત્ ॥ ૩૩॥

મનસૈતાનિ ભૂતાનિ પ્રણમેદ્બહુમાનયન્ ।
ઈશ્વરો જીવકલયા પ્રવિષ્ટો ભગવાનિતિ ॥ ૩૪॥

ભક્તિયોગશ્ચ યોગશ્ચ મયા માનવ્યુદીરિતઃ ।
યયોરેકતરેણૈવ પુરુષઃ પુરુષં વ્રજેત્ ॥ ૩૫॥

એતદ્ભગવતો રૂપં બ્રહ્મણઃ પરમાત્મનઃ ।
પરં પ્રધાનં પુરુષં દૈવં કર્મવિચેષ્ટિતમ્ ॥ ૩૬॥

રૂપભેદાસ્પદં દિવ્યં કાલ ઇત્યભિધીયતે ।
ભૂતાનાં મહદાદીનાં યતો ભિન્નદૃશાં ભયમ્ ॥ ૩૭॥

યોઽન્તઃપ્રવિશ્ય ભૂતાનિ ભૂતૈરત્ત્યખિલાશ્રયઃ ।
સ વિષ્ણ્વાખ્યોઽધિયજ્ઞોઽસૌ કાલઃ કલયતાં પ્રભુઃ ॥ ૩૮॥

ન ચાસ્ય કશ્ચિદ્દયિતો ન દ્વેષ્યો ન ચ બાન્ધવઃ ।
આવિશત્યપ્રમત્તોઽસૌ પ્રમત્તં જનમન્તકૃત્ ॥ ૩૯॥

યદ્ભયાદ્વાતિ વાતોઽયં સૂર્યસ્તપતિ યદ્ભયાત્ ।
યદ્ભયાદ્વર્ષતે દેવો ભગણો ભાતિ યદ્ભયાત્ ॥ ૪૦॥

યદ્વનસ્પતયો ભીતા લતાશ્ચૌષધિભિઃ સહ ।
સ્વે સ્વે કાલેઽભિગૃહ્ણન્તિ પુષ્પાણિ ચ ફલાનિ ચ ॥ ૪૧॥

સ્રવન્તિ સરિતો ભીતા નોત્સર્પત્યુદધિર્યતઃ ।

અગ્નિરિન્ધે સગિરિભિર્ભૂર્ન મજ્જતિ યદ્ભયાત્ ॥ ૪૨॥

નભો દદાતિ શ્વસતાં પદં યન્નિયમાદદઃ ।
લોકં સ્વદેહં તનુતે મહાન્સપ્તભિરાવૃતમ્ ॥ ૪૩॥

ગુણાભિમાનિનો દેવાઃ સર્ગાદિષ્વસ્ય યદ્ભયાત્ ।
વર્તન્તેઽનુયુગં યેષાં વશ એતચ્ચરાચરમ્ ॥ ૪૪॥

સોઽનન્તોઽન્તકરઃ કાલોઽનાદિરાદિકૃદવ્યયઃ ।
જનં જનેન જનયન્ મારયન્ મૃત્યુનાન્તકમ્ ॥ ૪૫॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયોપાખ્યાને એકોનત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૯॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ ત્રિંશોઽધ્યાયઃ - ૩૦ ॥

કપિલ ઉવાચ
તસ્યૈતસ્ય જનો નૂનં નાયં વેદોરુવિક્રમમ્ ।
કાલ્યમાનોઽપિ બલિનો વાયોરિવ ઘનાવલિઃ ॥ ૧॥

યં યમર્થમુપાદત્તે દુઃખેન સુખહેતવે ।
તં તં ધુનોતિ ભગવાન્ પુમાન્ શોચતિ યત્કૃતે ॥ ૨॥

યદધ્રુવસ્ય દેહસ્ય સાનુબન્ધસ્ય દુર્મતિઃ ।
ધ્રુવાણિ મન્યતે મોહાદ્ગૃહક્ષેત્રવસૂનિ ચ ॥ ૩॥

જન્તુર્વૈ ભવ એતસ્મિન્ યાં યાં યોનિમનુવ્રજેત્ ।
તસ્યાં તસ્યાં સ લભતે નિર્વૃતિં ન વિરજ્યતે ॥ ૪॥

નરકસ્થોઽપિ દેહં વૈ ન પુમાંસ્ત્યક્તુમિચ્છતિ ।
નારક્યાં નિર્વૃતૌ સત્યાં દેવમાયાવિમોહિતઃ ॥ ૫॥

આત્મજાયાસુતાગારપશુદ્રવિણબન્ધુષુ ।
નિરૂઢમૂલહૃદય આત્માનં બહુ મન્યતે ॥ ૬॥

સન્દહ્યમાનસર્વાઙ્ગ એષામુદ્વહનાધિના ।
કરોત્યવિરતં મૂઢો દુરિતાનિ દુરાશયઃ ॥ ૭॥

આક્ષિપ્તાત્મેન્દ્રિયઃ સ્ત્રીણામસતીનાં ચ માયયા ।
રહો રચિતયાऽऽલાપૈઃ શિશૂનાં કલભાષિણામ્ ॥ ૮॥

ગૃહેષુ કૂટધર્મેષુ દુઃખતન્ત્રેષ્વતન્દ્રિતઃ ।
કુર્વન્ દુઃખપ્રતીકારં સુખવન્મન્યતે ગૃહી ॥ ૯॥

અર્થૈરાપાદિતૈર્ગુર્વ્યા હિંસયેતસ્તતશ્ચ તાન્ ।
પુષ્ણાતિ યેષાં પોષેણ શેષભુગ્યાત્યધઃ સ્વયમ્ ॥ ૧૦॥

વાર્તાયાં લુપ્યમાનાયામારબ્ધાયાં પુનઃ પુનઃ ।
લોભાભિભૂતો નિઃસત્ત્વઃ પરાર્થે કુરુતે સ્પૃહામ્ ॥ ૧૧॥

કુટુમ્બભરણાકલ્પો મન્દભાગ્યો વૃથોદ્યમઃ ।
શ્રિયા વિહીનઃ કૃપણો ધ્યાયન્ શ્વસિતિ મૂઢધીઃ ॥ ૧૨॥

એવં સ્વભરણાકલ્પં તત્કલત્રાદયસ્તથા ।
નાદ્રિયન્તે યથાપૂર્વં કીનાશા ઇવ ગોજરમ્ ॥ ૧૩॥

તત્રાપ્યજાતનિર્વેદો ભ્રિયમાણઃ સ્વયમ્ભૃતૈઃ ।
જરયોપાત્તવૈરૂપ્યો મરણાભિમુખો ગૃહે ॥ ૧૪॥

આસ્તેऽવમત્યોપન્યસ્તં ગૃહપાલ ઇવાહરન્ ।
આમયાવ્યપ્રદીપ્તાગ્નિરલ્પાહારોऽલ્પચેષ્ટિતઃ ॥ ૧૫॥

વાયુનોત્ક્રમતોત્તારઃ કફસંરુદ્ધનાડિકઃ ।
કાસશ્વાસકૃતાયાસઃ કણ્ઠે ઘુરઘુરાયતે ॥ ૧૬॥

શયાનઃ પરિશોચદ્ભિઃ પરિવીતઃ સ્વબન્ધુભિઃ ।
વાચ્યમાનોऽપિ ન બ્રૂતે કાલપાશવશં ગતઃ ॥ ૧૭॥

એવં કુટુમ્બભરણે વ્યાપૃતાત્માજિતેન્દ્રિયઃ ।
મ્રિયતે રુદતાં સ્વાનામુરુવેદનયાસ્તધીઃ ॥ ૧૮॥

યમદૂતૌ તદા પ્રાપ્તૌ ભીમૌ સરભસેક્ષણૌ ।
સ દૃષ્ટ્વા ત્રસ્તહૃદયઃ શકૃન્મૂત્રં વિમુઞ્ચતિ ॥ ૧૯॥

યાતનાદેહ આવૃત્ય પાશૈર્બદ્ધ્વા ગલે બલાત્ ।
નયતો દીર્ઘમધ્વાનં દણ્ડ્યં રાજભટા યથા ॥ ૨૦॥

તયોર્નિર્ભિન્નહૃદયસ્તર્જનૈર્જાતવેપથુઃ ।
પથિ શ્વભિર્ભક્ષ્યમાણ આર્તોઽઘં સ્વમનુસ્મરન્ ॥ ૨૧॥

ક્ષુત્તૃટ્ પરીતોઽર્કદવાનલાનિલૈઃ
સન્તપ્યમાનઃ પથિ તપ્તવાલુકે ।
કૃચ્છ્રેણ પૃષ્ઠે કશયા ચ તાડિતઃ
ચલત્યશક્તોઽપિ નિરાશ્રમોદકે ॥ ૨૨॥

તત્ર તત્ર પતન્ શ્રાન્તો મૂર્ચ્છિતઃ પુનરુત્થિતઃ ।
પથા પાપીયસા નીતસ્તરસા યમસાદનમ્ ॥ ૨૩॥

યોજનાનાં સહસ્રાણિ નવતિં નવ ચાધ્વનઃ ।
ત્રિભિર્મુહૂર્તૈર્દ્વાભ્યાં વા નીતઃ પ્રાપ્નોતિ યાતનાઃ ॥ ૨૪॥

આદીપનં સ્વગાત્રાણાં વેષ્ટયિત્વોલ્મુકાદિભિઃ ।
આત્મમાંસાદનં ક્વાપિ સ્વકૃત્તં પરતોઽપિ વા ॥ ૨૫॥

જીવતશ્ચાન્ત્રાભ્યુદ્ધારઃ શ્વગૃધ્રૈર્યમસાદને ।
સર્પવૃશ્ચિકદંશાદ્યૈર્દશદ્ભિશ્ચાત્મવૈશસમ્ ॥ ૨૬॥

કૃન્તનં ચાવયવશો ગજાદિભ્યો ભિદાપનમ્ ।
પાતનં ગિરિશૃઙ્ગેભ્યો રોધનં ચામ્બુગર્તયોઃ ॥ ૨૭॥

યાસ્તામિસ્રાન્ધતામિસ્રા રૌરવાદ્યાશ્ચ યાતનાઃ ।
ભુઙ્ક્તે નરો વા નારી વા મિથઃ સઙ્ગેન નિર્મિતાઃ ॥ ૨૮॥

અત્રૈવ નરકઃ સ્વર્ગ ઇતિ માતઃ પ્રચક્ષતે ।
યા યાતના વૈ નારક્યસ્તા ઇહાપ્યુપલક્ષિતાઃ ॥ ૨૯॥

એવં કુટુમ્બં બિભ્રાણ ઉદરમ્ભર એવ વા ।
વિસૃજ્યેહોભયં પ્રેત્ય ભુઙ્ક્તે તત્ફલમીદૃશમ્ ॥ ૩૦॥

એકઃ પ્રપદ્યતે ધ્વાન્તં હિત્વેદં સ્વકલેવરમ્ ।
કુશલેતરપાથેયો ભૂતદ્રોહેણ યદ્ભૃતમ્ ॥ ૩૧॥

દૈવેનાસાદિતં તસ્ય શમલં નિરયે પુમાન્ ।
ભુઙ્ક્તે કુટુમ્બપોષસ્ય હૃતવિત્ત ઇવાતુરઃ ॥ ૩૨॥

કેવલેન હ્યધર્મેણ કુટુમ્બભરણોત્સુકઃ ।

યાતિ જીવોઽન્ધતામિસ્રં ચરમં તમસઃ પદમ્ ॥ ૩૩॥

અધસ્તાન્નરલોકસ્ય યાવતીર્યાતનાદયઃ ।
ક્રમશઃ સમનુક્રમ્ય પુનરત્રાવ્રજેચ્છુચિઃ ॥ ૩૪॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયોપાખ્યાને કર્મવિપાકો નમ
ત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૩૦॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ એકત્રિંશોઽધ્યાયઃ - ૩૧ ॥

શ્રીભગવાનુવાચ
કર્મણા દૈવનેત્રેણ જન્તુર્દેહોપપત્તયે ।
સ્ત્રિયાઃ પ્રવિષ્ટ ઉદરં પુંસો રેતઃ કણાશ્રયઃ ॥ ૧॥

કલલં ત્વેકરાત્રેણ પઞ્ચરાત્રેણ બુદ્બુદમ્ ।
દશાહેન તુ કર્કન્ધૂઃ પેશ્યણ્ડં વા તતઃ પરમ્ ॥ ૨॥

માસેન તુ શિરો દ્વાભ્યાં બાહ્વઙ્ઘ્ર્યાદ્યઙ્ગવિગ્રહઃ ।
નખલોમાસ્થિચર્માણિ લિઙ્ગચ્છિદ્રોદ્ભવસ્ત્રિભિઃ ॥ ૩॥

ચતુર્ભિર્ધાતવઃ સપ્ત પઞ્ચભિઃ ક્ષુત્તૃડુદ્ભવઃ ।
ષડ્ભિર્જરાયુણા વીતઃ કુક્ષૌ ભ્રામ્યતિ દક્ષિણે ॥ ૪॥

માતુર્જગ્ધાન્નપાનાદ્યૈરેધદ્ધાતુરસમ્મતે ।
શેતે વિણ્મૂત્રયોર્ગર્તે સ જન્તુર્જન્તુસમ્ભવે ॥ ૫॥

કૃમિભિઃ ક્ષતસર્વાઙ્ગઃ સૌકુમાર્યાત્પ્રતિક્ષણમ્ ।
મૂર્ચ્છામાપ્નોત્યુરુક્લેશસ્તત્રત્યૈઃ ક્ષુધિતૈર્મુહુઃ ॥ ૬॥

કટુતીક્ષ્ણોષ્ણલવણરૂક્ષામ્લાદિભિરુલ્બણૈઃ ।
માતૃભુક્તૈરુપસ્પૃષ્ટઃ સર્વાઙ્ગોત્થિતવેદનઃ ॥ ૭॥

ઉલ્બેન સંવૃતસ્તસ્મિન્નન્ત્રૈશ્ચ બહિરાવૃતઃ ।
આસ્તે કૃત્વા શિરઃ કુક્ષૌ ભુગ્નપૃષ્ઠશિરોધરઃ ॥ ૮॥

અકલ્પઃ સ્વાઙ્ગચેષ્ટાયાં શકુન્ત ઇવ પઞ્જરે ।
તત્ર લબ્ધસ્મૃતિર્દૈવાત્કર્મજન્મશતોદ્ભવમ્ ।
સ્મરન્ દીર્ઘમનુચ્છ્વાસં શર્મ કિં નામ વિન્દતે ॥ ૯॥

આરભ્ય સપ્તમાન્માસાલ્લબ્ધબોધોઽપિ વેપિતઃ ।
નૈકત્રાસ્તે સૂતિવાતૈર્વિષ્ઠાભૂરિવ સોદરઃ ॥ ૧૦॥

નાથમાન ઋષિર્ભીતઃ સપ્તવધ્રિઃ કૃતાઞ્જલિઃ ।
સ્તુવીત તં વિક્લવયા વાચા યેનોદરેઽર્પિતઃ ॥ ૧૧॥

જન્તુરુવાચ
તસ્યોપસન્નમવિતું જગદિચ્છયાત્ત-
નાનાતનોર્ભુવિ ચલચ્ચરણારવિન્દમ્ ।
સોઽહં વ્રજામિ શરણં હ્યકુતોભયં મે
યેનેદૃશી ગતિરદર્શ્યસતોઽનુરૂપા ॥ ૧૨॥

યસ્ત્વત્ર બદ્ધ ઇવ કર્મભિરાવૃતાત્મા
ભૂતેન્દ્રિયાશયમયીમવલમ્બ્ય માયામ્ ।
આસ્તે વિશુદ્ધમવિકારમખણ્ડબોધ-
માતપ્યમાનહૃદયેઽવસિતં નમામિ ॥ ૧૩॥

યઃ પઞ્ચભૂતરચિતે રહિતઃ શરીરે
છન્નો યથેન્દ્રિયગુણાર્થચિદાત્મકોઽહમ્ ।
તેનાવિકુણ્ઠમહિમાનમૃષિં તમેનં
વન્દે પરં પ્રકૃતિપૂરુષયોઃ પુમાંસમ્ ॥ ૧૪॥

યન્માયયોરુગુણકર્મનિબન્ધનેઽસ્મિન્
સાંસારિકે પથિ ચરંસ્તદભિશ્રમેણ ।
નષ્ટસ્મૃતિઃ પુનરયં પ્રવૃણીત લોકં
યુક્ત્યા કયા મહદનુગ્રહમન્તરેણ ॥ ૧૫॥

જ્ઞાનં યદેતદદધાત્કતમઃ સ દેવઃ
ત્રૈકાલિકં સ્થિરચરેષ્વનુવર્તિતાંશઃ ।
તં જીવકર્મપદવીમનુવર્તમાના-
સ્તાપત્રયોપશમનાય વયં ભજેમ ॥ ૧૬॥

દેહ્યન્યદેહવિવરે જઠરાગ્નિનાસૃગ્-
વિણ્મૂત્રકૂપપતિતો ભૃશતપ્તદેહઃ ।
ઇચ્છન્નિતો વિવસિતું ગણયન્ સ્વમાસાન્
નિર્વાસ્યતે કૃપણધીર્ભગવન્ કદા નુ ॥ ૧૭॥

યેનેદૃશીં ગતિમસૌ દશમાસ્ય ઈશ
સઙ્ગ્રાહિતઃ પુરુદયેન ભવાદૃશેન ।
સ્વેનૈવ તુષ્યતુ કૃતેન સ દીનનાથઃ
કો નામ તત્પ્રતિ વિનાઞ્જલિમસ્ય કુર્યાત્ ॥ ૧૮॥

પશ્યત્યયં ધિષણયા નનુ સપ્તવધ્રિઃ
શારીરકે દમશરીર્યપરઃ સ્વદેહે ।
યત્સૃષ્ટયાઽઽસં તમહં પુરુષં પુરાણં
પશ્યે બહિર્હૃદિ ચ ચૈત્યમિવ પ્રતીતમ્ ॥ ૧૯॥

સોઽહં વસન્નપિ વિભો બહુદુઃખવાસં
ગર્ભાન્ન નિર્જિગમિષે બહિરન્ધકૂપે ।
યત્રોપયાતમુપસર્પતિ દેવમાયા
મિથ્યામતિર્યદનુ સંસૃતિચક્રમેતત્ ॥ ૨૦॥

તસ્માદહં વિગતવિક્લવ ઉદ્ધરિષ્ય
આત્માનમાશુ તમસઃ સુહૃદાત્મનૈવ ।
ભૂયો યથા વ્યસનમેતદનેકરન્ધ્રં
મા મે ભવિષ્યદુપસાદિતવિષ્ણુપાદઃ ॥ ૨૧॥

કપિલ ઉવાચ
એવં કૃતમતિર્ગર્ભે દશમાસ્યઃ સ્તુવન્ ઋષિઃ ।
સદ્યઃ ક્ષિપત્યવાચીનં પ્રસૂત્યૈ સૂતિમારુતઃ ॥ ૨૨॥

તેનાવસૃષ્ટઃ સહસા કૃત્વાવાક્શિર આતુરઃ ।
વિનિષ્ક્રામતિ કૃચ્છ્રેણ નિરુચ્છ્વાસો હતસ્મૃતિઃ ॥ ૨૩॥

પતિતો ભુવ્યસૃઙ્મૂત્રે વિષ્ઠાભૂરિવ ચેષ્ટતે ।
રોરૂયતિ ગતે જ્ઞાને વિપરીતાં ગતિં ગતઃ ॥ ૨૪॥

પરચ્છન્દં ન વિદુષા પુષ્યમાણો જનેન સઃ ।
અનભિપ્રેતમાપન્નઃ પ્રત્યાખ્યાતુમનીશ્વરઃ ॥ ૨૫॥

શાયિતોઽશુચિપર્યઙ્કે જન્તુઃ સ્વેદજદૂષિતે ।
નેશઃ કણ્ડૂયનેઽઙ્ગાનામાસનોત્થાનચેષ્ટને ॥ ૨૬॥

તુદન્ત્યામત્વચં દંશા મશકા મત્કુણાદયઃ ।
રુદન્તં વિગતજ્ઞાનં કૃમયઃ કૃમિકં યથા ॥ ૨૭॥

ઇત્યેવં શૈશવં ભુક્ત્વા દુઃખં પૌગણ્ડમેવ ચ ।
અલબ્ધાભીપ્સિતોઽજ્ઞાનાદિદ્ધમન્યુઃ શુચાર્પિતઃ ॥ ૨૮॥

સહ દેહેન માનેન વર્ધમાનેન મન્યુના ।
કરોતિ વિગ્રહં કામી કામિષ્વન્તાય ચાત્મનઃ ॥ ૨૯॥

ભૂતૈઃ પઞ્ચભિરારબ્ધે દેહે દેહ્યબુધોઽસકૃત્ ।
અહં મમેત્યસદ્ગ્રાહઃ કરોતિ કુમતિર્મતિમ્ ॥ ૩૦॥

તદર્થં કુરુતે કર્મ યદ્બદ્ધો યાતિ સંસૃતિમ્ ।
યોઽનુયાતિ દદત્ક્લેશમવિદ્યાકર્મબન્ધનઃ ॥ ૩૧॥

યદ્યસદ્ભિઃ પથિ પુનઃ શિશ્નોદરકૃતોદ્યમૈઃ ।
આસ્થિતો રમતે જન્તુસ્તમો વિશતિ પૂર્વવત્ ॥ ૩૨॥

સત્યં શૌચં દયા મૌનં બુદ્ધિઃ શ્રીર્હ્રીર્યશઃ ક્ષમા ।
શમો દમો ભગશ્ચેતિ યત્સઙ્ગાદ્યાતિ સઙ્ક્ષયમ્ ॥ ૩૩॥

તેષ્વશાન્તેષુ મૂઢેષુ ખણ્ડિતાત્મસ્વસાધુષુ ।
સઙ્ગં ન કુર્યાચ્છોચ્યેષુ યોષિત્ક્રીડામૃગેષુ ચ ॥ ૩૪॥

ન તથાસ્ય ભવેન્મોહો બન્ધશ્ચાન્યપ્રસઙ્ગતઃ ।
યોષિત્સઙ્ગાદ્યથા પુંસો યથા તત્સઙ્ગિસઙ્ગતઃ ॥ ૩૫॥

પ્રજાપતિઃ સ્વાં દુહિતરં દૃષ્ટ્વા તદ્રૂપધર્ષિતઃ ।
રોહિદ્ભૂતાં સોઽન્વધાવદૃક્ષરૂપી હતત્રપઃ ॥ ૩૬॥

તત્સૃષ્ટસૃષ્ટસૃષ્ટેષુ કો ન્વખણ્ડિતધીઃ પુમાન્ ।
ઋષિં નારાયણમૃતે યોષિન્મય્યેહ માયયા ॥ ૩૭॥

બલં મે પશ્ય માયાયાઃ સ્ત્રીમય્યા જયિનો દિશામ્ ।
યા કરોતિ પદાક્રાન્તાન્ ભ્રૂવિજૃમ્ભેણ કેવલમ્ ॥ ૩૮॥

સઙ્ગં ન કુર્યાત્પ્રમદાસુ જાતુ
યોગસ્ય પારં પરમારુરુક્ષુઃ ।

મત્સેવયા પ્રતિલબ્ધાત્મલાભો
વદન્તિ યા નિરયદ્વારમસ્ય ॥ ૩૯॥

યોપયાતિ શનૈર્માયા યોષિદ્દેવવિનિર્મિતા ।
તામીક્ષેતાત્મનો મૃત્યું તૃણૈઃ કૂપમિવાવૃતમ્ ॥ ૪૦॥

યાં મન્યતે પતિં મોહાન્મન્માયામૃષભાયતીમ્ ।
સ્ત્રીત્વં સ્ત્રીસઙ્ગતઃ પ્રાપ્તો વિત્તાપત્યગૃહપ્રદમ્ ॥ ૪૧॥

તામાત્મનો વિજાનીયાત્પત્યપત્યગૃહાત્મકમ્ ।
દૈવોપસાદિતં મૃત્યું મૃગયોર્ગાયનં યથા ॥ ૪૨॥

દેહેન જીવભૂતેન લોકાલ્લોકમનુવ્રજન્ ।
ભુઞ્જાન એવ કર્માણિ કરોત્યવિરતં પુમાન્ ॥ ૪૩॥

જીવો હ્યસ્યાનુગો દેહો ભૂતેન્દ્રિયમનોમયઃ ।
તન્નિરોધોઽસ્ય મરણમાવિર્ભાવસ્તુ સમ્ભવઃ ॥ ૪૪॥

દ્રવ્યોપલબ્ધિસ્થાનસ્ય દ્રવ્યેક્ષાયોગ્યતા યદા ।
તત્પઞ્ચત્વમહમ્માનાદુત્પત્તિર્દ્રવ્યદર્શનમ્ ॥ ૪૫॥

યથાક્ષ્ણોર્દ્રવ્યાવયવદર્શનાયોગ્યતા યદા ।
તદૈવ ચક્ષુષો દ્રષ્ટુર્દ્રષ્ટૃત્વાયોગ્યતાનયોઃ ॥ ૪૬॥

તસ્માન્ન કાર્યઃ સન્ત્રાસો ન કાર્પણ્યં ન સમ્ભ્રમઃ ।
બુદ્ધ્વા જીવગતિં ધીરો મુક્તસઙ્ગશ્ચરેદિહ ॥ ૪૭॥

સમ્યગ્દર્શનયા બુદ્ધ્યા યોગવૈરાગ્યયુક્તયા ।
માયાવિરચિતે લોકે ચરેન્ન્યસ્ય કલેવરમ્ ॥ ૪૮॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયોપાખ્યાને જીવગતિર્નામ
એકત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૩૧॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ દ્વાત્રિંશોઽધ્યાયઃ - ૩૨ ॥

કપિલ ઉવાચ

અથ યો ગૃહમેધીયાન્ ધર્માનેવાવસન્ ગૃહે ।
કામમર્થં ચ ધર્માન્ સ્વાન્ દોગ્ધિ ભૂયઃ પિપર્તિ તાન્ ॥ ૧॥

સ ચાપિ ભગવદ્ધર્માત્કામમૂઢઃ પરાઙ્મુખઃ ।
યજતે ક્રતુભિર્દેવાન્ પિતૄંશ્ચ શ્રદ્ધયાન્વિતઃ ॥ ૨॥

તચ્છ્રદ્ધયાઽઽક્રાન્તમતિઃ પિતૃદેવવ્રતઃ પુમાન્ ।
ગત્વા ચાન્દ્રમસં લોકં સોમપાઃ પુનરેષ્યતિ ॥ ૩॥

યદા ચાહીન્દ્રશય્યાયાં શેતેઽનન્તાસનો હરિઃ ।
તદા લોકા લયં યાન્તિ ત એતે ગૃહમેધિનામ્ ॥ ૪॥

યે સ્વધર્માન્ ન દુહ્યન્તિ ધીરાઃ કામાર્થહેતવે ।
નિઃસઙ્ગા ન્યસ્તકર્માણઃ પ્રશાન્તાઃ શુદ્ધચેતસઃ ॥ ૫॥

નિવૃત્તિધર્મનિરતા નિર્મમા નિરહઙ્કૃતાઃ ।
સ્વધર્માખ્યેન સત્ત્વેન પરિશુદ્ધેન ચેતસા ॥ ૬॥

સૂર્યદ્વારેણ તે યાન્તિ પુરુષં વિશ્વતોમુખમ્ ।
પરાવરેશં પ્રકૃતિમસ્યોત્પત્ત્યન્તભાવનમ્ ॥ ૭॥

દ્વિપરાર્ધાવસાને યઃ પ્રલયો બ્રહ્મણસ્તુ તે ।
તાવદધ્યાસતે લોકં પરસ્ય પરચિન્તકાઃ ॥ ૮॥

ક્ષ્માम્ભોઽનલાઽનિલવિયન્મન ઇન્દ્રિયાર્થ-
ભૂતાદિભિઃ પરિવૃતં પ્રતિસઞ્જિહીર્ષુઃ ।
અવ્યાકૃતં વિશતિ યર્હિ ગુણત્રયાત્મા
કાલં પરાખ્યમનુભૂય પરઃ સ્વયમ્ભૂઃ ॥ ૯॥

એવં પરેત્ય ભગવન્તમનુપ્રવિષ્ટા
યે યોગિનો જિતમરુન્મનસો વિરાગાઃ ।
તેનૈવ સાકમમૃતં પુરુષં પુરાણં
બ્રહ્મ પ્રધાનમુપયાન્ત્યગતાભિમાનાઃ ॥ ૧૦॥

અથ તં સર્વભૂતાનાં હૃત્પદ્મેષુ કૃતાલયમ્ ।
શ્રુતાનુભાવં શરણં વ્રજ ભાવેન ભામિનિ ॥ ૧૧॥

આદ્યઃ સ્થિરચરાણાં યો વેદગર્ભઃ સહર્ષિભિઃ ।
યોગેશ્વરૈઃ કુમારાદ્યૈઃ સિદ્ધૈર્યોગપ્રવર્તકૈઃ ॥ ૧૨॥

ભેદદૃષ્ટ્યાભિમાનેન નિઃસઙ્ગેનાપિ કર્મણા ।
કર્તૃત્વાત્સગુણં બ્રહ્મ પુરુષં પુરુષર્ષભમ્ ॥ ૧૩॥

સ સંસૃત્ય પુનઃ કાલે કાલેનેશ્વરમૂર્તિના ।
જાતે ગુણવ્યતિકરે યથાપૂર્વં પ્રજાયતે ॥ ૧૪॥

ઐશ્વર્યં પારમેષ્ઠ્યં ચ તેઽપિ ધર્મવિનિર્મિતમ્ ।
નિષેવ્ય પુનરાયાન્તિ ગુણવ્યતિકરે સતિ ॥ ૧૫॥

યે ત્વિહાસક્તમનસઃ કર્મસુ શ્રદ્ધયાન્વિતાઃ ।
કુર્વન્ત્યપ્રતિષિદ્ધાનિ નિત્યાન્યપિ ચ કૃત્સ્નશઃ ॥ ૧૬॥

રજસા કુણ્ઠમનસઃ કામાત્માનોઽજિતેન્દ્રિયાઃ ।
પિતૄન્ યજન્ત્યનુદિનં ગૃહેષ્વભિરતાશયાઃ ॥ ૧૭॥

ત્રૈવર્ગિકાસ્તે પુરુષા વિમુખા હરિમેધસઃ ।
કથાયાં કથનીયોરુવિક્રમસ્ય મધુદ્વિષઃ ॥ ૧૮॥

નૂનં દૈવેન વિહતા યે ચાચ્યુતકથાસુધામ્ ।
હિત્વા શ‍ૃણ્વન્ત્યસદ્ગાથાઃ પુરીષમિવ વિડ્ભુજઃ ॥ ૧૯॥

દક્ષિણેન પથાર્યમ્ણઃ પિતૃલોકં વ્રજન્તિ તે ।
પ્રજામનુ પ્રજાયન્તે શ્મશાનાન્તક્રિયાકૃતઃ ॥ ૨૦॥

તતસ્તે ક્ષીણસુકૃતાઃ પુનર્લોકમિમં સતિ ।
પતન્તિ વિવશા દેવૈઃ સદ્યો વિભ્રંશિતોદયાઃ ॥ ૨૧॥

તસ્માત્ત્વં સર્વભાવેન ભજસ્વ પરમેષ્ઠિનમ્ ।
તદ્ગુણાશ્રયયા ભક્ત્યા ભજનીયપદામ્બુજમ્ ॥ ૨૨॥

વાસુદેવે ભગવતિ ભક્તિયોગઃ પ્રયોજિતઃ ।
જનયત્યાશુ વૈરાગ્યં જ્ઞાનં યદ્બ્રહ્મદર્શનમ્ ॥ ૨૩॥

યદાસ્ય ચિત્તમર્થેષુ સમેષ્વિન્દ્રિયવૃત્તિભિઃ ।
ન વિગૃહ્ણાતિ વૈષમ્યં પ્રિયમપ્રિયમિત્યુત ॥ ૨૪॥

સ તદૈવાત્મનાઽઽત્માનં નિઃસઙ્ગં સમદર્શનમ્ ।
હેયોપાદેયરહિતમારૂઢં પદમીક્ષતે ॥ ૨૫॥

જ્ઞાનમાત્રં પરં બ્રહ્મ પરમાત્મેશ્વરઃ પુમાન્ ।
દૃશ્યાદિભિઃ પૃથગ્ભાવૈર્ભગવાનેક ઈયતે ॥ ૨૬॥

એતાવાનેવ યોગેન સમગ્રેણેહ યોગિનઃ ।
યુજ્યતેઽભિમતો હ્યર્થો યદસઙ્ગસ્તુ કૃત્સ્નશઃ ॥ ૨૭॥

જ્ઞાનમેકં પરાચીનૈરિન્દ્રિયૈર્બ્રહ્મ નિર્ગુણમ્ ।
અવભાત્યર્થરૂપેણ ભ્રાન્ત્યા શબ્દાદિધર્મિણા ॥ ૨૮॥

યથા મહાનહં રૂપસ્ત્રિવૃત્પઞ્ચવિધઃ સ્વરાટ્ ।
એકાદશવિધસ્તસ્ય વપુરણ્ડં જગદ્યતઃ ॥ ૨૯॥

એતદ્વૈ શ્રદ્ધયા ભક્ત્યા યોગાભ્યાસેન નિત્યશઃ ।
સમાહિતાત્મા નિઃસઙ્ગો વિરક્ત્યા પરિપશ્યતિ ॥ ૩૦॥

ઇત્યેતત્કથિતં ગુર્વિ જ્ઞાનં તદ્બ્રહ્મદર્શનમ્ ।
યેનાવબુદ્ધ્યતે તત્ત્વં પ્રકૃતેઃ પુરુષસ્ય ચ ॥ ૩૧॥

જ્ઞાનયોગશ્ચ મન્નિષ્ઠો નૈર્ગુણ્યો ભક્તિલક્ષણઃ ।
દ્વયોરપ્યેક એવાર્થો ભગવચ્છબ્દલક્ષણઃ ॥ ૩૨॥

યથેન્દ્રિયૈઃ પૃથગ્દ્વારૈરર્થો બહુગુણાશ્રયઃ ।
એકો નાનેયતે તદ્વદ્ભગવાન્ શાસ્ત્રવર્ત્મભિઃ ॥ ૩૩॥

ક્રિયયા ક્રતુભિર્દાનૈસ્તપઃસ્વાધ્યાયમર્શનૈઃ ।
આત્મેન્દ્રિયજયેનાપિ સન્ન્યાસેન ચ કર્મણામ્ ॥ ૩૪॥

યોગેન વિવિધાઙ્ગેન ભક્તિયોગેન ચૈવ હિ ।
ધર્મેણોભયચિહ્નેન યઃ પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિમાન્ ॥ ૩૫॥

આત્મતત્ત્વાવબોધેન વૈરાગ્યેણ દૃઢેન ચ ।
ઈયતે ભગવાનેભિઃ સગુણો નિર્ગુણઃ સ્વદૃક્ ॥ ૩૬॥

પ્રાવોચં ભક્તિયોગસ્ય સ્વરૂપં તે ચતુર્વિધમ્ ।
કાલસ્ય ચાવ્યક્તગતેર્યોઽન્તર્ધાવતિ જન્તુષુ ॥ ૩૭॥

જીવસ્ય સંસૃતીર્બહ્વીરવિદ્યાકર્મનિર્મિતાઃ ।
યાસ્વઙ્ગ પ્રવિશન્નાત્મા ન વેદ ગતિમાત્મનઃ ॥ ૩૮॥

નૈતત્ખલાયોપદિશેન્નાવિનીતાય કર્હિચિત્ ।

ન સ્તબ્ધાય ન ભિન્નાય નૈવ ધર્મધ્વજાય ચ ॥ ૩૯॥

ન લોલુપાયોપદિશેન્ન ગૃહારૂઢચેતસે ।
નાભક્તાય ચ મે જાતુ ન મદ્ભક્તદ્વિષામપિ ॥ ૪૦॥

શ્રદ્દધાનાય ભક્તાય વિનીતાયાનસૂયવે ।
ભૂતેષુ કૃતમૈત્રાય શુશ્રૂષાભિરતાય ચ ॥ ૪૧॥

બહિર્જાતવિરાગાય શાન્તચિત્તાય દીયતામ્ ।
નિર્મત્સરાય શુચયે યસ્યાહં પ્રેયસાં પ્રિયઃ ॥ ૪૨॥

ય ઇદં શ‍ૃણુયાદમ્બ શ્રદ્ધયા પુરુષઃ સકૃત્ ।
યો વાભિધત્તે મચ્ચિત્તઃ સ હ્યેતિ પદવીં ચ મે ॥ ૪૩॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાંસંહિતાયાં
તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયે દ્વાત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૩૨॥

॥ ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય ॥

॥ ત્રયસ્ત્રિંશોઽધ્યાયઃ - ૩૩ ॥

મૈત્રેય ઉવાચ
એવં નિશમ્ય કપિલસ્ય વચો જનિત્રી
સા કર્દમસ્ય દયિતા કિલ દેવહૂતિઃ ।
વિસ્રસ્તમોહપટલા તમભિપ્રણમ્ય
તુષ્ટાવ તત્ત્વવિષયાઙ્કિતસિદ્ધિભૂમિમ્ ॥ ૧॥

દેવહૂતિરુવાચ
અથાપ્યજોઽન્તઃસલિલે શયાનં
ભૂતેન્દ્રિયાર્થાત્મમયં વપુસ્તે ।
ગુણપ્રવાહં સદશેષબીજં
દધ્યૌ સ્વયં યજ્જઠરાબ્જજાતઃ ॥ ૨॥

સ એવ વિશ્વસ્ય ભવાન્ વિધત્તે
ગુણપ્રવાહેણ વિભક્તવીર્યઃ ।

સર્ગાદ્યનીહોઽવિતથાભિસન્ધિ-
રાત્મેશ્વરોઽતર્ક્યસહસ્રશક્તિઃ ॥ ૩॥

સ ત્વં ભૃતો મે જઠરેણ નાથ
કથં નુ યસ્યોદર એતદાસીત્ ।
વિશ્વં યુગાન્તે વટપત્ર એકઃ
શેતે સ્મ માયાશિશુરઙ્ઘ્રિપાનઃ ॥ ૪॥

ત્વં દેહતન્ત્રઃ પ્રશમાય પાપ્મનાં
નિદેશભાજાં ચ વિભો વિભૂતયે ।
યથાવતારાસ્તવ સૂકરાદય-
સ્તથાયમપ્યાત્મપથોપલબ્ધયે ॥ ૫॥

યન્નામધેયશ્રવણાનુકીર્તના-
દ્યત્પ્રહ્વણાદ્યત્સ્મરણાદપિ ક્વચિત્ ।
શ્વાદોઽપિ સદ્યઃ સવનાય કલ્પતે
કુતઃ પુનસ્તે ભગવન્ નુ દર્શનાત્ ॥ ૬॥

અહો બત શ્વપચોઽતો ગરીયાન્
યજ્જિહ્વાગ્રે વર્તતે નામ તુભ્યમ્ ।
તેપુસ્તપસ્તે જુહુવુઃ સસ્નુરાર્યા
બ્રહ્માનૂચુર્નામ ગૃણન્તિ યે તે ॥ ૭॥

તં ત્વામહં બ્રહ્મ પરં પુમાંસં
પ્રત્યક્સ્રોતસ્યાત્મનિ સંવિભાવ્યમ્ ।
સ્વતેજસા ધ્વસ્તગુણપ્રવાહં
વન્દે વિષ્ણું કપિલં વેદગર્ભમ્ ॥ ૮॥

મૈત્રેય ઉવાચ
ઈડિતો ભગવાનેવં કપિલાખ્યઃ પરઃ પુમાન્ ।
વાચા વિક્લવયેત્યાહ માતરં માતૃવત્સલઃ ॥ ૯॥

કપિલ ઉવાચ
માર્ગેણાનેન માતસ્તે સુસેવ્યેનોદિતેન મે ।
આસ્થિતેન પરાં કાષ્ઠામચિરાદવરોત્સ્યસિ ॥ ૧૦॥

શ્રદ્ધત્સ્વૈતન્મતં મહ્યં જુષ્ટં યદ્બ્રહ્મવાદિભિઃ ।

યેન મામભવં યાયા મૃત્યુમૃચ્છન્ત્યતદ્વિદઃ ॥ ૧૧॥

મૈત્રેય ઉવાચ
ઇતિ પ્રદર્શ્ય ભગવાન્ સતીં તામાત્મનો ગતિમ્ ।
સ્વમાત્રા બ્રહ્મવાદિન્યા કપિલોઽનુમતો યયૌ ॥ ૧૨॥

સા ચાપિ તનયોક્તેન યોગાદેશેન યોગયુક્ ।
તસ્મિન્નાશ્રમ આપીડે સરસ્વત્યાઃ સમાહિતા ॥ ૧૩॥

અભીક્ષ્ણાવગાહકપિશાન્ જટિલાન્ કુટિલાલકાન્ ।
આત્માનં ચોગ્રતપસા બિભ્રતી ચીરિણં કૃશમ્ ॥ ૧૪॥

પ્રજાપતેઃ કર્દમસ્ય તપોયોગવિજૃમ્ભિતમ્ ।
સ્વગાર્હસ્થ્યમનૌપમ્યં પ્રાર્થ્યં વૈમાનિકૈરપિ ॥ ૧૫॥

પયઃફેનનિભાઃ શય્યા દાન્તા રુક્મપરિચ્છદાઃ ।
આસનાનિ ચ હૈમાનિ સુસ્પર્શાસ્તરણાનિ ચ ॥ ૧૬॥

સ્વચ્છસ્ફટિકકુડ્યેષુ મહામારકતેષુ ચ ।
રત્નપ્રદીપા આભાન્તિ લલનારત્નસંયુતાઃ ॥ ૧૭॥

ગૃહોદ્યાનં કુસુમિતૈ રમ્યં બહ્વમરદ્રુમૈઃ ।
કૂજદ્વિહઙ્ગમિથુનં ગાયન્ મત્તમધુવ્રતમ્ ॥ ૧૮॥

યત્ર પ્રવિષ્ટમાત્માનં વિબુધાનુચરા જગુઃ ।
વાપ્યામુત્પલગન્ધિન્યાં કર્દમેનોપલાલિતમ્ ॥ ૧૯॥

હિત્વા તદીપ્સિતતમમપ્યાખણ્ડલયોષિતામ્ ।
કિઞ્ચિચ્ચકાર વદનં પુત્રવિશ્લેષણાતુરા ॥ ૨૦॥

વનં પ્રવ્રજિતે પત્યાવપત્યવિરહાતુરા ।
જ્ઞાતતત્ત્વાપ્યભૂન્નષ્ટે વત્સે ગૌરિવ વત્સલા ॥ ૨૧॥

તમેવ ધ્યાયતી દેવમપત્યં કપિલં હરિમ્ ।
બભૂવાચિરતો વત્સ નિઃસ્પૃહા તાદૃશે ગૃહે ॥ ૨૨॥

ધ્યાયતી ભગવદ્રૂપં યદાહ ધ્યાનગોચરમ્ ।
સુતઃ પ્રસન્નવદનં સમસ્તવ્યસ્તચિન્તયા ॥ ૨૩॥

ભક્તિપ્રવાહયોગેન વૈરાગ્યેણ બલીયસા ।
યુક્તાનુષ્ઠાનજાતેન જ્ઞાનેન બ્રહ્મહેતુના ॥ ૨૪॥

વિશુદ્ધેન તદાઽઽત્માનમાત્મના વિશ્વતોમુખમ્ ।
સ્વાનુભૂત્યા તિરોભૂતમાયાગુણવિશેષણમ્ ॥ ૨૫॥

બ્રહ્મણ્યવસ્થિતમતિર્ભગવત્યાત્મસંશ્રયે ।
નિવૃત્તજીવાપત્તિત્વાત્ક્ષીણક્લેશાપ્તનિર્વૃતિઃ ॥ ૨૬॥

નિત્યારૂઢસમાધિત્વાત્પરાવૃત્તગુણભ્રમા ।
ન સસ્માર તદાઽઽત્માનં સ્વપ્ને દૃષ્ટમિવોત્થિતઃ ॥ ૨૭॥

તદ્દેહઃ પરતઃ પોષોઽપ્યકૃશશ્ચાધ્યસમ્ભવાત્ ।
બભૌ મલૈરવચ્છન્નઃ સધૂમ ઇવ પાવકઃ ॥ ૨૮॥

સ્વાઙ્ગં તપોયોગમયં મુક્તકેશં ગતામ્બરમ્ ।
દૈવગુપ્તં ન બુબુધે વાસુદેવપ્રવિષ્ટધીઃ ॥ ૨૯॥

એવં સા કપિલોક્તેન માર્ગેણાચિરતઃ પરમ્ ।
આત્માનં બ્રહ્મનિર્વાણં ભગવન્તમવાપ હ ॥ ૩૦॥

તદ્વીરાસીત્પુણ્યતમં ક્ષેત્રં ત્રૈલોક્યવિશ્રુતમ્ ।
નામ્ના સિદ્ધપદં યત્ર સા સંસિદ્ધિમુપેયુષી ॥ ૩૧॥

તસ્યાસ્તદ્યોગવિધુતમાર્ત્યં મર્ત્યમભૂત્સરિત્ ।
સ્રોતસાં પ્રવરા સૌમ્ય સિદ્ધિદા સિદ્ધસેવિતા ॥ ૩૨॥

કપિલોઽપિ મહાયોગી ભગવાન્ પિતુરાશ્રમાત્ ।
માતરં સમનુજ્ઞાપ્ય પ્રાગુદીચીં દિશં યયૌ ॥ ૩૩॥

સિદ્ધચારણગન્ધર્વૈર્મુનિભિશ્ચાપ્સરોગણૈઃ ।
સ્તૂયમાનઃ સમુદ્રેણ દત્તાર્હણનિકેતનઃ ॥ ૩૪॥

આસ્તે યોગં સમાસ્થાય સાઙ્ખ્યાચાર્યૈરભિષ્ટુતઃ ।
ત્રયાણામપિ લોકાનામુપશાન્ત્યૈ સમાહિતઃ ॥ ૩૫॥

એતન્નિગદિતં તાત યત્પૃષ્ટોઽહં તવાનઘ ।
કપિલસ્ય ચ સંવાદો દેવહૂત્યાશ્ચ પાવનઃ ॥ ૩૬॥

ય ઇદમનુશ‍ૃણોતિ યોઽભિધત્તે
કપિલમુનેર્મતમાત્મયોગગુહ્યમ્ ।
ભગવતિ કૃતધીઃ સુપર્ણકેતા-

વુપલભતે ભગવત્પદારવિન્દમ્ ॥ ૩૭॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે વૈયાસક્યામષ્ટાદશસાહસ્ર્યાં
પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં તૃતીયસ્કન્ધે કાપિલેયોપાખ્યાને
ત્રયસ્ત્રિંશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥ ૩૩॥

॥ ઇતિ તૃતીયસ્કન્ધઃ સમાપ્તઃ ॥

॥ ૐ તત્સત્ ॥

Proofread by PSA Easwaran

shrImadbhAgavatam - tRitIyaskandhaH
pdf was typeset on March 8, 2024

Please send corrections to *sanskrit@cheerful.com*